

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет економіки та управління
Кафедра фінансів

Микола Карлін, Наталія Проць

ФІНАНСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Конспект лекцій

Луцьк - 2022

УДК 336(075.8)

К21

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки

протокол № ____ від ____ ____ 2022 р.

Рецензенти:

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту
Луцького національного технічного
університету

Н. С. Вавдіюк

д. е. н., професор, професор
кафедри економіки та природокористування
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Л. В. Єлісеєва

К21

Карлін М. І., Проць Н. В.

Фінанси зарубіжних країн: конспект лекцій для студентів заочної форми навчання за скороченою формою навчання. Луцьк: Вежа-друк, 2022. 103 с.

Видання містить конспект лекцій, контрольні запитання для самоконтролю знань студентів, список літератури.

Рекомендовано студентам першого року навчання заочної форми навчання за скороченою програмою в галузі знань 07 – управління та адміністрування напряму 072 Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336(075.8)

© Карлін М.І., Проць Н. В., 2022

Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2022

Зміст

Вступ	5
Лекція 1. Громадянське суспільство, ринок і публічні фінанси	12
Лекція 2. Вплив політичних чинників на суспільні фінанси в демократичному суспільстві	16
Лекція 3. Державні доходи у демократичних країнах	21
Лекція 4. Тіньова економіка та відмивання «брудних» грошей в світі	33
Лекція 5. Державні видатки як регулятори фінансово-економічних процесів в країні	38
Лекція 6. Бюджетні дефіцити та їх вплив на фінансові системи різних країн	43
Модуль II. Фінансові системи провідних країн світу.	
Лекція 1. Фінанси Сполучених Штатів Америки	42
Лекція 2. Фінансова система Китаю	49
Лекція 3. Фінанси ФРН	58
Лекція 4. Фінанси Франції	68
Лекція 5. Фінанси Великобританії	75
Лекція 6. Фінанси Італії	82
Розділ 7. Фінанси Японії	88
Лекція 8. Фінансова система Індії	94
Список використаної та рекомендованої літератури	101

Вступ

Предметом курсу є фінансово-економічні відносини, що виникають з приводу формування і використання фінансів у провідних країнах світу та можливості використання їх досвіду в Україні. Завданнями курсу є ознайомлення студентів із загальними принципами формування та використання державних фінансів у зарубіжних країнах; пояснення їм особливостей формування та використання коштів місцевих бюджетів; з'ясування змін у використанні державних і місцевих фінансів у постсоціалістичних країнах; виявлення нових тенденцій в оподаткуванні; з'ясування шляхів боротьби з ухиленням від оподаткування, з «тіньовою» економікою.

При вивченні курсу студенти отримають наступні компетенції: *загальні компетенції*: здатність отримувати, аналізувати та систематизувати інформацію з базових питань програмного матеріалу навчальної дисципліни з різних джерел (підручників, навчальних посібників, чинного законодавства, періодичних видань, Інтернету тощо); здатність застосовувати норми законодавства ЄС при реформуванні фінансової системи України; здатність використовувати нові інформаційні технології при виконанні функціональних обов'язків; здатність ефективно використовувати свій час, відповідним чином організовуючи його; *фахові компетенції*: здатність застосовувати нові підходи, розроблені з питань фінансів у демократичних країнах, для аналізу запровадження в Україні різних видів податків, зборів та інших платежів, що сприятиме підвищенню ефективності професійної діяльності; здатність аналізувати вплив різних чинників на функціонування фінансів у державі; здатність аналізувати доходи та видатки держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств на різних етапах економічного умов розвитку України.

Для формування загальних компетенцій студенти можуть отримати інформацію з посібника й про особливості фінансових систем країн, що розвиваються, в тому числі й тих, хто досяг значних успіхів у своєму розвитку. Не обійдено увагою в посібнику й проблеми функціонування фінансово-економічних систем соціалістичних країн насамперед, КНР, а також певних офшорних центрів. Відповідно, студенти отримають певні компетенції щодо аналізу позитивів та негативів у розвитку фінансових систем різних країн світу та їх податкових систем. Це дозволить їм у майбутній практичній діяльності вибирати в якості контрагентів ті країни, які дотримуються міжнародних стандартів у фінансовій діяльності, та уникати країн та офшорних юрисдикцій, які знаходяться під міжнародними фінансовими санкціями. Особливо це стосується їх майбутньої роботи у фінансово-банківських структурах, де з кожним роком посилюється контроль за виведенням коштів в офшори та боротьба з відмиванням «брудних» грошей, зокрема й з використанням криптовалюти.

Курс «Фінанси зарубіжних країн» рекомендується вивчати на I курсі заочної форми навчання за скороченою програмою (молодші спеціалісти), оскільки студенти до цього часу освоїли такі дисципліни як: «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Гроші і кредит» тощо, що дозволить викладачам не пояснювати загальні фінансові категорії. Тому в конспекті лекцій не аналізуються такі категорії, як «фінанси», «фінансова система», «податки», інфляція, дефіцит бюджету, державний борг тощо.

МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Лекція 1. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, РИНОК І ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

- 1.1. Суспільні блага в громадянському суспільстві та їх фінансування
 - 1.2. Фінансові проблеми фінансування зовнішніх екстерналій
 - 1.3. Теорема Рональда Коуза. Критика Р. Коузом «податку Пігу»
 - 1.4. Суть, структура і механізм функціонування кліматичних фінансів
- Контрольні запитання

1.1. Суспільні блага в громадянському суспільстві та їх фінансування

Вчених всього світу завжди цікавила проблема: чому одні країни є бідними, а інші – багатими. Відомими зарубіжними вченими Д. Аджемоглу та Д. Робінсоном дана відповідь на це питання, яка заслуговує на увагу громадськості. У своєму бестселері «Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності» (2012 р.) автори переконані, що країни стали найуспішнішими через те, що їхні громадяни повалили владну еліту і створили суспільства, де головною цінністю стали рівні економічні та політичні права кожного. На їхню думку, саме свобода робить світ багатшим. Такими насамперед є країни, в яких побудовано громадянське суспільство. Розвиток суспільства у багатьох країнах світу поступово наближається до громадянського суспільства, в якому загальнонаціональні фінансові проблеми вирішуються на основі вибору кожного члена цього суспільства. Значний вклад у розробку теорії громадянського суспільства вніс відомий американський соціолог **Ф. Фукуяма**. В Україні громадянське суспільство тільки формується, тому у нашій країні поки існує багато негараздів у використанні державних (публічних) фінансів. У той же час, створення об'єднаних територіальних громад (**ОТГ**) в Україні показало, що вони зацікавлені не тільки у збільшенні своїх фінансових ресурсів, а й в кращому їх використанні.

Громадянське суспільство – це суспільство, всі відносини між членами якого регламентовані законом, а окремі його члени мають рівні права приймати участь у розробці рішень, що стосуються діяльності держави та їх власної долі, в тому числі й рішень, що стосуються загальнонаціональних і місцевих фінансів, шляхом голосування на референдумах, на виборах тощо. Членами громадянського суспільства є: 1) окремі громадяни та юридичні особи; 2) політичні інститути; 3) держава. Держава, як суб'єкт громадянського суспільства, є організацією для здійснення влади й управління над суспільством для забезпечення суспільних потреб (в обороні країни, в охороні здоров'я, у навчанні тощо). Вона використовує для задоволення суспільних потреб фінансові ресурси, які збираються у формі податків та різного роду зборів. Їх використання залежить від волі виборців (за що проголосує більшість виборців).

Політичними інститутами громадянського суспільства є: 1) профспілки; 2) політичні партії; 3) громадські організації тощо.

Завдяки голосуванню за правилом більшості проходить суспільний вибір загальнодержавних потреб і засобів їх фінансування. Механізм голосування в громадянському суспільстві розкривається **теорією поведінки**. Значний вклад у теорію поведінки людей у громадянському суспільстві і, відповідно, у механізмі використання державних фінансів, внесли такі вчені, як: 1) Джеймс Б'юкенен, американський економіст, засновник теорії суспільного вибору; 2) Рональд Коуз, американський економіст, один із засновників економічної теорії прав власності; 3) Кеннет Ерроу – американський економіст та ряд інших.

Суспільні блага. В умовах ринкової економіки існує цілий ряд потреб, які ринок задовольнити не може. Їх задовольняє держава за допомогою публічних (державних) фінансів. Вони називаються суспільними благами, які повинні бути доступними для всіх членів суспільства. **Суспільні блага** – це блага колективного користування, які мають поза ринковий характер (національна безпека, підтримання законності в державі, благоустрій, фундаментальні науки, охорона здоров'я, освіта, екологія тощо). У ХХІ ст. надзвичайними темпами зростають витрати на розвиток таких наукових напрямків, як

біологія, фармацевтика, штучний інтелект тощо. Наприклад, у 2018-2019 рр. глобальний обсяг тільки венчурних інвестицій у біофарму складав, за різними оцінками, від 13 до 17 млрд дол США. З 2015 р. у світі вибухнув попит на технології штучного інтелекту. В Європі в нього на 2018 р. вкладено вже близько 4-5 млрд дол США, а в світі в 2019 р. – 7-8 млрд дол США. Україні важливо не відстати від цих процесів.

В останні десятиліття вчені говорять про **глобальні суспільні блага**, якими користується все населення планети: чисте повітря, чиста питна вода, здорова їжа, належні екологічні умови проживання, навчання офлайн, хоча воно вимагає значних публічних витрат, тощо. Але виявляється, що доступ до цих суспільних благ у різних груп населення розрізняється, а найбільші можливості їх отримати мають заможні верстви населення з розвинутих країн. Особливо це стосується дистанційної освіти, від якої в останні роки відмовляються заможні верстви населення для своїх дітей у розвинутих країнах, оскільки вона є дуже неефективною. Тому менш розвинуті країни вимагають від провідних країн світу та міжнародних організацій збільшити витрати насамперед на охорону навколишнього середовища, а також на кліматичні програми, оскільки транснаціональні компанії з розвинутих країн є основними забруднювачами повітря та споживачами природних ресурсів. Водночас, у недостатньо розвинутих країнах вони не вкладають належних коштів в охорону довкілля, перекладаючи ці витрати на ці країни. Проведення подібної політики, як записано у багатьох міжнародних організацій може призвести насамперед до кліматичної катастрофи через прогресуюче зростання температури на планеті. Експерти Римського клубу у своїй доповіді в грудні 2019 р. попереджають лідерів всіх країн світу, що зупинити **глобальне потепління** поки не вдається, тому треба приймати більш кардинальні заходи з вирішення цієї проблеми. Розгортання у першій половині 2020 р. у всіх країнах світу **пандемії коронавірусу** показало, що тільки спільними зусиллями людство може зупинити подібні хвороби, які вимагають колосальних витрат. Зокрема, на подолання наслідків пандемії коронавірусу провідні країни світу в 2020 р. запланували направити понад 5 трлн дол США. У результаті карантину та обмежень внаслідок пандемії коронавірусу падіння світової економіки в 2020 р., за даними Світового банку, складе 5,2 %, а доходи на душу населення зменшаться на 3,6 %. Відомий американський економіст **Н. Рубіні** прогнозує, що подібні вірусні пандемії у наступні десятиліття будуть частішими, тому всім країнам світу треба забезпечувати максимально широкий доступ населення до послуг закладів охорони здоров'я та переходити до повсюдної вакцинації населення, що є вимогою глобалізації. Про необхідність цього, зокрема, свідчить дуже швидке поширення коронавірусу по світу у перші місяці 2020 р. Пандемія коронавірусу стала тим **«чорним лебедем»** для світової фінансово-економічної системи, якого ніхто не очікував. Водночас, **Н. Талеб**, відомий лівано-американський науковець у своєму бестселері «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті» (2010 р.) попереджав, що в умовах глобалізації все частіше фінансово-економічні кризи будуть викликатися неочікуваними причинами («чорними лебедями»), яких ніхто не прогнозував. І світова економічна криза 2020 р., що розгорнулася у світі в результаті карантину, який запровадили майже всі країни світу для подолання пандемії коронавірусу, стала підтвердженням теорії Н. Талеба. Водночас, завдяки невизначеності і впливу змін, люди, речі та цілі системи можуть, на його думку, еволюціонувати та ставати кращими. Цю рису Н. Талеб називає антикрихістю та розкриває її зміст в черговому своєму бестселері під назвою «Антикрихість» (2012 р.).

Пандемія коронавірусу спровокувала й таке нове явище, як прискорене перенесення виробництва американськими та європейськими компаніями з КНР в свої країни. За підрахунками аналітиків Bank of America у найближчі 5 років цей перенос буде коштуватиме їм 1 трлн дол США. Одна із головних причин цього явища полягає в тому, що пандемія коронавірусу, що розпочалася в Китаї, негативно вплинула на логістичні ланцюжки по всьому світі, принісши великі збитки провідним світовим компаніям.

Відомий ізраїльський вчений **Ю. Н. Наїрі** звертає увагу представників громадянського суспільства й на таку нову загрозу для нього, як надмірна роль **штучного інтелекту (Ш.І.)** в житті окремої людини у найближчому майбутньому. Цифрові технології не тільки будуть допомагати людині виконувати її роботу, але й зможуть взяти під контроль її політичні

погляди, стан її здоров'я, відносини на роботі й в сім'ї (як це пробують вже робити в Китаї), не кажучи вже про контроль над її фінансовими транзакціями. Згідно досліджень аудиторської компанії «великої четвірки KPMG» «Майбутнє цифрового банкінгу», вже за 10 років завдяки новітнім технологіям фінансово-банківські установи знатимуть про своїх клієнтів значно більше, ніж зараз. Вони намагатимуться надавати свої послуги максимально враховуючи потреби кожного клієнта. Фінансово-банківські установи будуть збирати все більше даних про життя кожного клієнта та аналізувати їх за допомогою штучного інтелекту (Ш. І.).

KPMG на наступні 15 років виділяє 8 технологічних інновацій, які змінять умови функціонування фінансово-банківських установ 1. **Інтернет речей.** Це означає, що до 2030 р. споживачі будуть взаємодіяти з постачальниками послуг (зокрема, й фінансових) за допомогою голосових чи особистих асистентів, систем розпізнавання обличчя тощо. 2. **Залучення як послуга.** Великі дані, машинне навчання та штучний інтелект дозволять банкам перейти від такого традиційного інструменту, як «фінансова послуга», до більш проактивної ролі «сприяння потребам». 3. **Розквіт штучного інтелекту.** Найбільш це буде помітно у сфері масової персоналізації фінансових послуг. 4. **Поширена довіра.** Це означатиме, що клієнти будуть впевненими у тому, що автоматизовані рішення, прийняті від їх імені, можуть бути прозорими для них. 5. **Супер-додаток.** Створення такого додатку (або – віртуального сервісу), який може поєднати цифрову близькість, конфіденційність, контроль доступу та доступ до продуктів та послуг. 6. **Платежі.** Нагороди, партнерські стосунки та бали лояльності стануть ключовими відмінностями між платіжними продуктами різних фінансово-банківських установ. 7. **Кібербезпека, керована штучним інтелектом.** Планується, що до 2030 р. кібербезпека буде побудована на основі прогнозованої аналітики цілого підприємства та розпізнавання загроз центром кібербезпеки, яким буде штучний інтелект. 8. **Цифрові валюти.** Це буде реалізуватися у масовому випуску центральними банками та корпоративними гравцями цифрових валют та токенів.

Особливості суспільних благ

1. Особливістю суспільних благ є їх колективне споживання членами суспільства, так як вони призначені для споживання всіх членів суспільства.
2. Їх споживання носить неринковий характер, тобто вони повинні бути доступні всім громадянам, незалежно від їх доходів. Тому провідні науковці світу наголошують на тому, що висновком з подолання пандемії коронавірусу повинен стати широкий доступ всього населення до послуг охорони здоров'я, яку не можна всю комерціалізувати.
3. Для задоволення суспільних потреб держава використовує державні (публічні) фінанси, накладаючи податки на фізичних і юридичних осіб. Тому несплата податків розглядається як порушення закону та карається у всіх країнах світу без винятку.
4. Суспільні блага мають економічний і політичний характер, оскільки вони задовольняються через механізм виборів і голосування та фінансуються за рахунок публічних фінансів. Але при цьому важливо не перейти межу оподаткування доходів громадян та юридичних осіб, оскільки в такому випадку почнеться масове ухилення від сплати податків, що сьогодні спостерігається у багатьох бідних країнах.

Публічні (державні) фінанси в громадянському суспільстві.

Публічні (державні) фінанси – це грошові кошти, які за суспільною згодою стягуються державною владою з юридичних і фізичних осіб і використовуються для задоволення загальних потреб громадянського суспільства у благах неринкового характеру. **Функції** публічних (державних) фінансів у громадянському суспільстві є наступними. 1. Розподіл обмежених фінансових ресурсів між приватним і державним секторами. 2. Фіскальна функція, тобто забезпечення держави грошовими коштами. 3. Розподіл і перерозподіл коштів всередині державного сектора економіки. 4. Регулювання соціальних і економічних процесів у державі. Таким чином суспільні блага у громадянському суспільстві задовольняються за допомогою публічних (державних) фінансів. Але використання останніх залежить від розстановки політичних сил у парламенті тієї чи іншої країни. Крім того, політики перед виборами, щоб сподобатися виборцям, використовують публічні фінанси для створення додаткових робочих місць, нехтуючи проблемами екології та клімату. Водночас, треба

пам'ятати, що ігноруючи проблеми довкілля та сталого розвитку рано чи пізно прийдеться заплатити набагато вищу ціну. Приклад цьому – небачені витрати на подолання епідемії коронавірусу в світі у першій половині 2020 р. Так, Європейський Союз в травні 2020 р. прийняв рішення про виділення допомоги країнам ЄС, які постраждали від пандемії коронавірусу, 750 млрд євро. Найбільші суми вирішено надати Італії та Іспанії. Якщо події з коронавірусом будуть розвиватися за песимістичним сценарієм, то в 2020 р. світову економіку може очікувати падіння на 8 %, а у 2021 р. – поступове зростання на рівні трохи більше 1 %. Крім того, враховуючи сумарні світові витрати на подолання пандемії коронавірусу у першій половині 2020 р. в розмірі понад 10 трлн дол США, ряд експертів прогнозують фінансову кризу в 2021 р.

Проблемою в українській фінансовій літературі, на відміну від західноєвропейської та північноамериканської, є те, що до сьогодні використовується поняття «державні фінанси», в структуру яких включають загальнодержавні фінанси та місцеві фінанси. На наш погляд, цього робити не слід, як в теоретичному, так і в практичному плані, оскільки це призводить до проблем у фінансовій політиці держави, коли політики при владі на свій розсуд прагнуть розпоряджатися фінансами Української держави. Враховуючи, що до їх складу сьогодні включають не тільки державний, а й місцеві бюджети, які за українським законодавством є відносно самостійними утвореннями, то замість категорії «державні фінанси», доцільно використовувати термін «**публічні фінанси**» (або – «суспільні фінанси»), як це робиться у підручниках з фінансів у багатьох країнах світу. У той же час, в Україні до цього часу використовується традиційний підхід до визначення фінансової системи без виділення в ній публічних фінансів. Разом з тим, поступово ця ситуація змінюється, а все більше вчених вважають, що замість категорії «державні фінанси» потрібно використовувати категорію «публічні фінанси» (або – «суспільні фінанси»), оскільки крім держави участь у вирішенні суспільних питань беруть і територіальні громади, інтереси яких не завжди є адекватними державним, а фінансування суспільних благ здійснюється не лише коштом держави, а й за рахунок акумульованих місцевими громадами коштів.

1.2. Фінансові проблеми фінансування зовнішніх екстерналій

В умовах ринкової економіки існують так звані **зовнішні ефекти (екстерналії)**, які в певній мірі послаблюють дію ринкових законів. Проблемою, над вирішенням якої працюють вже багато десятків років найкращі економісти світу, є з'ясування джерел фінансування цих екстерналій, але однозначного вирішення цієї проблеми поки не знайдено. **Зовнішні екстерналії** – це витрати або вигоди, пов'язані з виробництвом або споживанням, що отримують окремі особи, які не є учасниками конкретної ринкової угоди. Відповідно, ці ефекти не знаходять відображення в ціні товару, не сприяють ефективному розподілу ресурсів в умовах ринку. Приклад: надання безплатної середньої освіти молоді, що оплачується за рахунок державних фінансів, які, в свою чергу, формуються за рахунок різних за розмірами податків, що сплачують їх платники. Причому, значна частина цих платників не отримує від цього вигоди, а частина тих, хто отримує ці вигоди, не сплачує податки (бідні сім'ї).

Види зовнішніх екстерналій

1. Негативні зовнішні екстерналії
2. Позитивні зовнішні екстерналії.

Негативні екстерналії виникають в тому випадку, коли виробництво або споживання будь-якого блага породжує некомпенсовані витрати у третьої сторони. Приклад негативних екстерналій: забруднення навколишнього середовища якимось виробником, яке компенсується не ним, а перекладається на населення. У цьому випадку фактичні видатки виробника, які враховуються в ціні, є меншими повних витрат з урахуванням негативних наслідків забруднення довкілля. Якщо ж заставити виробника з розвинутої країни повністю покривати всі витрати на забруднення довкілля, то він може перевести своє виробництво в іншу країну, де екологічні платежі менше, але тоді зросте безробіття у розвинутій країні. Відповідно, розвинутої країні треба буде шукати кошти в своєму бюджеті для утримання цих безробітних.

Позитивні екстерналії виникають тоді, коли виробництво чи споживання будь-якого

блага породжує некомпенсовані вигоди у третьої сторони. Приклад позитивних екстерналій – певні послуги охорони здоров'я отримують всі члени суспільства, навіть ті, хто їх не оплачує. У цьому випадку, витрати закладів охорони здоров'я ринок компенсує не повністю. Це робить держава за рахунок податків та зборів. Це особливо проявилось, на початку 2020 р. під час епідемії коронавірусу, коли значна частина людей, які не є платниками податків почали отримувати медичну допомогу за рахунок публічних коштів. Відповідно, щоб знайти ці кошти, всі країни світу пішли на збільшення дефіциту бюджету та державного боргу, зокрема й Україна.

Для зменшення впливу зовнішніх екстерналій на суспільство потрібно використовувати публічні (державні) фінанси. Але так, щоб не зашкодити розвитку економіки. Тут існує багато пропозицій, але насамперед заслуговують на увагу протилежні пропозиції А. Пігу та Р. Коуза.

Податок Пігу. Англійський вчений А. Пігу спробував довести, що усунути соціально значимі негативні зовнішні ефекти ринкова економіка нездатна. Для усунення соціальних конфліктів, що викликаються негативними зовнішніми екстерналіями, ним була запропонована необхідність державного втручання в економіку за допомогою введення спеціального податку на тих, хто породжує передусім негативні зовнішні ефекти. Цей податок і називається «податком Пігу», який, на думку Пігу, повинен встановлюватися на забруднювачів навколишнього середовища, на тих, хто звільняє працівників (породжує безробіття) тощо. Реалізація ряду ідей Пігу знайшла відображення у багатьох країнах світу, передусім у введенні екологічного оподаткування для тих підприємств, які забруднюють навколишнє середовище. Водночас, власники таких підприємств стали переводити свої підприємства у менш розвинуті країни, де рівень екологічного оподаткування та штрафів за забруднення навколишнього середовища значно менший, ніж у розвинутих країнах.

Після кризи 2008-2009 рр. багато країн ввели підвищене оподаткування бонусів для топ-менеджерів, оскільки їх бажання отримати ці бонуси провокувало кризові явища в економіці та зростання безробіття. Через практику оцінювати діяльність компаній за котируваннями їх акцій, протягом останніх десятиліть активно розвинулися нові механізми заохочення вищих менеджерів. До премій і відсотків за здійснення великих операцій додалися бонуси за акціями власних компаній. Так, у 2007 р., коли в США вирувала іпотечна криза і найбільші банки оголошували про списання безнадійних активів на сотні мільярдів доларів США, топ-менеджери отримали бонусів майже на 33 млрд дол США. А за трильйонні збитки розплачувалися акціонери та платники податків. Зокрема, сім найбільших американських банків отримали від уряду 175 млрд дол США у межах антикризової програми. Хрестоматійним принципом отримання надмірного доходу топ-менеджером при банкрутстві банку є компенсація в розмірі 480 млн дол США для голови правління збанкрутілого американського банку Lehman Brothers Р. Філда в 2008 р. Другий приклад подібного діяння: в 2008 р. колишній топ-менеджер банку Goldman Sachs Р. Стіл був призначений головою іншого банку – Wachovia. Незадовго до його краху Р. Стіл видав собі та колегам 225 млн дол так званих преміальних. Тому, після кризи 2008-2009 рр., багато країн намагалися законодавчо обмежити бонуси для топ-менеджерів. Зокрема, в 2009 р. в Греції, Великій Британії та Франції був запроваджений так званий «супер податок» на бонуси банкірів, що становить від 50 до 90 % від суми бонусу. Також було запроваджено обмеження, згідно яким скористатися великим бонусом банкіри змогли скористатися лише через три роки. У 2013 р. Європейський парламент також істотно обмежив бонуси банкірам.

Для одержання великих зарплат та бонусів топ-менеджмент корпорацій у різних країнах світу також фальсифікує звітність. На початку XXI ст. в світі відбулося багато подібних скандалів. Так, компанія Хегох, продаючи партії устаткування на умовах лізингу до Латинської Америки, завищила свій прибуток на 6,4 млрд дол США. Ще більшою аферою в 2001-2002 рр. відзначилася компанія Enron, яка протягом декількох років вхитрялася ховати збитки на багато сотень мільйонів дол США на рахунках своїх дочірніх компаній. Унаслідок банкрутства цієї компанії її акціонери втратили понад 60 млрд дол США. Водночас, великі акціонери чомусь встигли продати свої акції до банкрутства Enron. З 1999 р. до липня 2001 р. 29 членів правління цієї компанії лише від продажу її акцій отримали понад 1 млрд дол

США.

Водночас, викликає заперечення ідея А. Пігу щодо перекладення витрат на утримання безробітних на приватних власників підприємств, які допускають звільнення працівників зі своїх підприємств (породжують безробіття, згідно теорії А. Пігу). Оскільки приватні власники сплачують соціальні внески на безробіття, тому держава за рахунок цих внесків повинна здійснювати виплати безробітним. Інакше приватні власники не будуть звільняти зайвих працівників, одночасно не сплачуючи їм зарплату. **1.3. Теорема Рональда Коуза. Критика Р. Коузом «податку Пігу»**

З метою мінімізації зовнішніх екстерналій (і, відповідно, державних витрат) Р. Коуз висунув свою теорему. Суть **теореми Р. Коуза** полягає у наступному: якщо права власності чітко визначені і люди згодні твердо притримуватися результатів добровільного обміну, то ніяких зовнішніх ефектів не виникає, і, відповідно, відпадає необхідність державного втручання в економіку, в тому числі за допомогою державних фінансів і так званого податку Пігу. Це, відповідно, позитивно впливає на розвиток приватних фінансів, на економіку загалом, так як мінімізуються витрати на утримання державного апарату.

Недоліки та сильні сторони теореми Р. Коуза

Вона не дала відповіді на питання, чи можна закріпити у приватну власність все, в тому числі природні ресурси, повітря, надра тощо. Оскільки цього не можна зробити в громадянському суспільстві, то держава повинна взяти на себе питання регулювання певних взаємовідносин між агентами ринкової економіки. Особливо це стосується питання боротьби за збереження довкілля, зменшення безробіття і бідності тощо. Для цього держава в громадянському суспільстві використовує публічні фінанси. Разом з тим, Р. Коуз правий в тому, що необхідно мінімізувати державні витрати, оскільки держава часто менш ефективно використовує фінансові ресурси, ніж підприємець. Також можна погодитися з Р. Коузом і стосовно того, що чим більше у громадянському суспільстві буде приватних власників, тим ефективніше будуть використовуватися фінансові ресурси держави. Це пов'язано з тим, що вони платять високі податки і зацікавлені у ефективному використанні цих податків державною владою. Якщо влада робить це неефективно, то приватні власники шляхом виборів мають можливість змінити таких керівників держави. Водночас, пандемія коронавірусу в 2020 р. показала, що коли держава приймає непопулярні заходи з її подолання, то навіть заходи кримінального переслідування не зупинили діяльність окремих підприємців в цей період. Це ще раз доводить необхідність державного втручання в економіку та використання суспільних фінансів.

В умовах домінування лібералізму значна частина фінансистів та політиків довгий час притримувалася і зараз притримується ідей Р. Коуза. Але світові економічна кризи 2008-2009 рр. та 2020 р. показали, що без допомоги держави бізнесу самостійно дуже важко подолати наслідки цих криз. Тому все більше економістів і політиків беруть на озброєння деякі ідеї А. Пігу, особливо щодо вирішення екологічних проблем сучасності. Світова економічна криза 2020 р., як наслідок карантинних заходів щодо подолання пандемії коронавірусу, ще більше посилила значення державного впливу на ринкову економіку.

1.4. Суть, структура і механізм функціонування кліматичних фінансів

Не дивлячись на критику Р. Коузом податку Пігу його ідеї щодо посилення впливу держави на забруднювачів навколишнього середовища знаходять все більшу підтримку у наукової спільноти та широкої громадськості. Одним із таких напрямків стало використання кліматичних фінансів. Під кліматичними фінансами розуміють насамперед витрати на розвиток низько вуглецевих технологій та зниження викидів парникових газів і/або адаптації до змін клімату та його наслідків. Відповідно, суб'єктами цих відносин, які характеризують кліматичні фінанси, є міжнародні організації (ООН, ЄС тощо), окремі держави в особі їх урядів та парламентів, регіони країни, територіальні громади, домогосподарства й суб'єкти господарювання. Зокрема, 400 державних та приватних компаній, які приймали участь у Паризькій кліматичній конференції, пообіцяли допомогти в боротьбі з глобальним потеплінням. Загалом, автори доповіді Римського клубу (2019 р.) наголошують на розгляді економіки як підсистеми екології, а не навпаки (докладніше про це дивіться: Війкман А.,

Вайцеккер Е. *Com On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети.* Київ. Саміт-книга.2019).

Механізм функціонування кліматичних фінансів в сучасних умовах

Механізм функціонування кліматичних фінансів охоплює фінансові інструменти екологічного плану, що забезпечують збереження та покращення клімату на планеті. В структуру механізму функціонування кліматичних фінансів в сьогоdnішніх умовах, включають такі фінансові інструменти, як екологічні податки, стимули (насамперед «зелені тарифи») й штрафи, а також інвестиції та кредити, що направлені на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва на всіх рівнях (міжнародному, в рамках окремої держави, регіону чи громади). В цьому плані також доцільно розглядати й кредитні пільги для тих споживачів, які купляють електромобілі. Важливими елементами механізму функціонування кліматичних фінансів виступають кредити міжнародних організацій. Так, **Глобальний екологічний фонд (ГЕФ)** надає гранти та кредити окремим країнам на подолання негативних змін клімату, на збереження біологічного різноманіття, на охорону міжнародних вод, на збереження озонового слою. Значні надії у подоланні кліматичних проблем світове співтовариство покладає на **Зелений кліматичний фонд ООН**, який було відкрито в 2010 р.

Кіотський протокол, який вступив у дію з 16.02.2005 р., запустив у дію **механізм чистого розвитку (МЧР)**, який є важливою механізмом функціонування кліматичних фінансів. Його суть полягає в наступному: розвинута країна вкладає кошти в проект по зниженню викидів парникових газів в країні, що розвивається, та привласнює собі весь обсяг скорочень цих викидів у результаті реалізації такого проекту. Згідно даних Міжнародного партнерства дій по скороченню викидів вуглецю, на початок 2016 р. в світі нараховувалось 17 систем торгівлі квотами на викиди парникових газів (**ETS**).

З 2007 р. роки активно розвивається ринок «зелених облігацій», який може стати основним джерелом кліматичних фінансів в перспективі. Темпи зростання випуску «зелених облігацій» є достатньо високими: в 2013 р. їх випустили на суму в 3 млрд дол. США, а в 2016 р. їх випустили на суму більше 80 млрд дол. США. Більше 75 % «зелених облігацій» забезпечують банки розвитку, передусім міжнародні, а також окремі держави (передусім, КНР). «Зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й урядами країн, муніципальними та місцевими органами влади.

В розвинутих країнах все більшого поширення отримують так звані «зелені» **державні закупівлі**, які доцільно віднести до складових механізму функціонування кліматичних фінансів. Їх мета – закупівля товарів, послуг і робіт зі зменшеним негативним впливом на навколишнє середовище протягом усього їх життєвого циклу порівняно із закупівлею аналогічних товарів, послуг та робіт.

У рамках реалізації «Європейського зеленого курсу», націленого на досягнення нульових викидів парникових газів в 2050 р., ЄС у найближчий час планує запровадити механізм «вуглецевого податку на кордоні», який повинен примусити експортерів до Євросоюзу використовувати тільки «зелену» енергію при виробництві товарів для експорту в ЄС.

Загалом, згідно доповіді ООН про можливості майбутнього (серпень 2020 р.), серед шести економік майбутнього важливе місце займатиме вуглецево-нейтральна економіка. Приблизно одна шоста інвестицій, які будуть направлятися у глобальну енергетику, будуть інвестуватися на поновлювальні джерела енергії. Це дозволить до 2025 р. збільшити обсяг ринку відновлювальної енергетики до 1,5 трлн дол США з 928 млрд дол США в 2017 р.

Контрольні запитання

1. Яку роль відіграють державні фінанси в громадянському суспільстві?
2. Що таке суспільні блага? Як вони повинні фінансуватися?
3. Що таке зовнішні екстерналії? Хто і як повинен фінансово компенсувати наслідки негативних зовнішніх екстерналій?
4. Чи є рація у твердженнях А. Пігу щодо накладення спеціального податку на тих, хто породжує негативні зовнішні екстерналії?
5. Чи у всьому правий Р. Коуз щодо критики державного втручання в економіку, в тому числі

за рахунок використання державних фінансів?

6. Проаналізуйте, чи використовуються ідеї А. Пігу і Р. Коуза при використанні фінансових ресурсів у розвинутих країнах.

ЛЕКЦІЯ 2. ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ НА СУСПІЛЬНІ ФІНАНСИ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

2.1. Економічна логіка розвитку демократичної держави

2.2. Різні погляди щодо необхідності державного втручання в економіку

2.3. Теорія суспільного вибору й публічні фінанси

2.4. Парадокс Ерроу. Теорема К. Ерроу

2.5. Політична рівновага й суспільні фінанси

Контрольні запитання

2.1. Економічна логіка розвитку держави

Держава розвивається разом з розвитком суспільства, що впливає й на суспільні фінанси. Тому Дж. Б'юкенен і Г. Таллок в 1962 р. запропонували поняття демократичної держави. В її умовах індивіди не повинні передавати суверенові всі права, а тільки ті, які дозволяють подолати міжособну боротьбу та приймати спільні рішення. Саме в умовах правової держави розмежовано діапазони свободи дій окремих громадян, що досягається шляхом надання ексклюзивних прав стосовно розпорядження обмеженими ресурсами. У конституційному договорі закріплені й елементи державної виконавчої влади. Вони охоплюють правила прийняття колективних рішень, які необхідні при вирішенні проблем фінансуванні суспільних благ, зокрема з таких питань, як зовнішня політика, державні заклади охорони здоров'я, будівництво доріг, пожежна охорона тощо. Надзвичайно популярним є **правило простої більшості**, за якого щонайменше $0,5n + 1$ з n -ї кількості громадян повинні проголосувати за проект, щоб він був ухвалений. Особливе значення для захисту інтересів меншості має прийняття податкової конституції. Якщо приймається рішення про збільшення державних витрат, воно не може супроводжуватися довільним введенням нових податків. При вирішенні цих та інших проблем важливо взяти до уваги висновки економічної теорії конституції та теорії соціально-економічної еволюції.

Дж. Б'юкенен і Г. Таллок звертають увагу на те, що тільки одностайно прийнята конституція може претендувати на повну легітимність. Для порівняння пропонується теорія соціально-економічного розвитку, розроблена Ф. Хайеком. Важливим значенням є припущення Ф. Хайєка про те, що еволюційним шляхом виникають не тільки спонтанний устрій, а й абстрактні правила. Його теорія досить гостро критикується, оскільки покладена в його основу гіпотеза раціонального розрахунку має надто поверхневе обґрунтування. Загалом, фінансова наука, основною метою є економічний аналіз держави, має пояснювати економічні передумови її виникнення. Стосовно пояснення виникнення інституцій держави є дві конкуруючі теорії: теорія конституційного договору і теорія соціально-економічного еволюції.

Для функціонування держави особливе значення мають правила проведення голосування та правила прийняття колективних рішень. При цьому важливо враховувати інтереси як більшості, так і меншості. Враховуючи приналежність до меншості найбагатших верств населення, необхідно щодо них проводити виважену податкову політику, інакше почнеться масове виведення їх коштів в офшори.

2.2. Різні погляди щодо необхідності державного втручання в економіку

Необхідність державного втручання в економіку пояснюється так званими **провалами ринку**. Порушення функціонування ринку може відбуватися в різних формах. З однією з них – асиметричною інформацією світ став активно стикатися в останні десятиліття, оскільки комп'ютерна техніка та Інтернет суттєво прискорили обмін інформацією. Для фінансової науки великий інтерес становить така форма відмови від ринку, як виробництво суспільних благ, якими можуть користуватися всі споживачі. Приватні ж блага можуть отримати лише ті споживачі, які здатні заплатити встановлену на конкурентному ринку ціну рівноваги. Особливою формою суспільних благ виступають загальнодоступні блага, на які не

поширюється принцип виключення, проте існує суперництво при їх використанні. Тому держава повинна регулювати споживання таких благ, оскільки на їх надання не вистачає обмежених ресурсів (в Україні це насамперед стосується видатків на вищу освіту). Широке надання суспільних благ призвело до появи певних теорій щодо відмови функціонування ринку як пояснення державного втручання в економіку, що, на наш погляд, є перебільшенням. Державне регулювання не повинно відмінити ринкові механізми, а доповнювати їх, мінімізуючи так звані провали ринку. При цьому важливо враховувати вимоги представників нормативного підходу до державного регулювання, згідно якого уряд зобов'язаний інформувати платників податків про збитки, які можуть виникнути внаслідок різкого порушення умов функціонування ринкової економіки. Поки цього не завжди вдається досягнути в Україні, що спонукає бізнес виводити свої прибутки в офшори.

Після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. почалися розмови про необхідність посилення державного регулювання світового фінансового ринку з боку міжнародних організацій. Частково це було зроблено за рахунок посилення боротьби з боку цих організацій з відмиванням «брудних» грошей, також посилювався контроль за діяльністю офшорних центрів тощо. Водночас світова економічна криза 2020 р. показала, що вказаних заходів недостатньо, оскільки для відмивання грошей стала активно використовуватися **криптовалюта**, рух якої дуже важко контролювати як на національному, так й на міжнародному рівнях.

Автори Доповіді Римського клубу (2019 р.) наголошують на тому, що економічні доктрини А. Сміта, Д. Рікардо і Ч. Дарвіна, на яких ґрунтується сучасна ідеологія нерегульованого вільного ринку, були трактовані односторонньо. Тому вони пропонують відмовитися від філософії **редукціонізму** (вільного ринку) на користь цілісного підходу, засад якого, на думку авторів, вони шукають у релігійних та філософських концепціях балансу. Одним із основних недоліків сучасного капіталізму, на думку авторів, є те, що фінансовий ринок сьогодні зорієнтований на користь супербагатих, а не середнього класу.

Про необхідність відмови від ідей неолібералізму та поширення ролі держави в економіці в сучасних умовах вказується у провідній фінансовій газеті світу «Financial Times» (квітень 2020 р.). На думку авторів, зараз уряди повинні розглядати державні послуги як інвестиції, а не як зобов'язання, та шукати способів зробити ринки праці менш непевними. А політичні рішення, які раніше вважалися ексцентричними, такі, як базовий дохід і податки на багатство – повинні запроваджуватися серед інших заходів державного регулювання.

2.3. Теорія суспільного вибору й публічні фінанси

В умовах громадянського суспільства на використання публічних фінансів впливають як економічні, так і політичні фактори. Їх вплив пояснюється за допомогою теорії суспільного вибору. Вона досліджує взаємозалежності політичних та економічних явищ, з'ясовує принципи економічного регулювання розвитку з урахуванням політичних процесів в суспільстві.

Суспільний вибір – це процес прийняття владою рішень про використання державних видатків під впливом виборців. Суб'єктами суспільного вибору виступають: виборці, президент країни, парламент, уряд, державні службовці. Результатами суспільного вибору може бути: 1) покращення добробуту населення; 2) погіршення добробуту населення. Таким чином, той чи інший варіант суспільного вибору залежить від вибору більшості виборців: за кого вони проголосують. Відповідно, до пріоритетів виборців повинні прислухатися політики, які прийшли до влади, використовуючи фінансові ресурси держави в інтересах більшості виборців. У цьому випадку говорять про дотримання так званого **правила більшості** з боку влади. Суть останнього полягає в тому, що переважна частина виборців голосує за фінансову програму тієї партії, реалізація якої веде до зростання доходів більшості населення. Інакше, на наступних виборах, за цю партію люди не проголосують.

Враховання інтересів меншості. При виборі більшістю фінансової програми певної партії (блоку) треба враховувати інтереси і меншості, бо це, в кінцевому підсумку, може негативно відобразитися на доходах більшості. Так, збільшення податків на заможні верстви населення, веде до зростання «тіньової» економіки і зменшення доходів бюджету. У кінцевому підсумку від цього страждатиме і більшість.

Проблема ефективного розподілу фінансових ресурсів більшістю. Враховуючи, що за більшістю стоять дрібні, але численні групові інтереси, суспільний консенсус щодо розподілу наявних ресурсів досягається одним загальним інтересом – зростанням обсягу державного бюджету. Останнє може досягатися за рахунок збільшення податків. Це, в свою чергу, може призвести до зниження обсягів виробництва, і відповідно, до зменшення надходжень до Державного бюджету. Таким чином, більшості при проведенні своєї фінансової політики треба максимально враховувати інтереси меншості, і необхідність підвищення ефективності економіки. Інакше не буде реалізована фінансова програма тих, хто знаходиться при владі.

2.4. Парадокс Ерроу. Теорема К. Ерроу

Вибір тієї чи іншої фінансової політики у державі багато в чому залежить від поведінки виборців і парламентарів, яка не завжди відповідає логіці. Наведемо приклад нелогічної поведінки окремого парламентаря, що призводить до вибору не тієї фінансової політики, на яку очікували більшість виборців. Це показав у своїх працях К. Ерроу, тому цей приклад називають парадоксом Ерроу.

Приклад. Парламентаріям пропонують вибрати між трьома програмами, що потребують різного фінансування за рахунок бюджету (перша – найбільше фінансування, друга – середнє фінансування, третя – мале фінансування).

Депутат А вибирає програми в наступній послідовності: 1—2

Депутат Б вибирає програми в такій послідовності: 2—3

Депутат В вибирає програми в наступній послідовності: 3—1.

Проблема голосування депутата В. Проблему створює депутат В., який голосує нелогічно (під тиском певної групи виборців, партії, профспілок, окремих державних керівників тощо). Коли надають перевагу великій (за фінансуванням) програмі над середньою, середній над невеликою, то депутат В. вибирає або невелику програму або велику. Він чинить нелогічно, але він має право так чинити в умовах демократичного суспільства. Відповідно, замість 1-ої програми, на яку очікувало більшість виборців, парламент може вибрати або 2-у, або 3-ю програму, оскільки за них голосує більшість депутатів.

Теорема К. Ерроу. На основі вказаного парадоксу (нелогічної поведінки депутата В) К. Ерроу була сформульована теорема, яку назвали його ім'ям. Суть теореми К. Ерроу полягає в наступному: якщо можливих варіантів більше двох, то жодна процедура голосування не забезпечує розумного колективного вибору, який би відповідав п'яти умовам оптимального вибору: раціональності, незалежності від безглузвих альтернатив, позитивному взаємозв'язку, недопустимості диктату, оптимуму Парето.

Висновки з теореми К. Ерроу

1. В умовах незрілої демократії можлива нелогічна поведінка частини виборців і парламентарів, що призводить до неефективної фінансової політики держави. Тут також може спостерігатися **логролінг** – коли одна група депутатів голосує за законопроект іншої групи в обмін на якісь заохочення тощо.

2. Вихід із подібної ситуації вбачається у підвищенні правосвідомості громадян як виборців, так і платників податків (щоб громадяни не голосували за популістські програми, під які немає фінансів).

3. Урядовцям в демократичному суспільстві держава повинна встановити високу зарплату, щоб не було хабарництва.

2.5. Політична рівновага й суспільні фінанси

Якщо суспільний вибір стосовно державних фінансів зроблений за всіма умовами вибору в демократичному суспільстві, у ньому встановлюється політична рівновага.

Політична рівновага – це угода про рівень задоволення суспільними благами при умові, що вона зроблена за всіма правилами суспільного вибору (5-ть правил, у тому числі за оптимумом Парето).

Фактори, що впливають на політичну рівновагу

На політичну рівновагу в процесі вибору суспільних благ впливають наступні фактори:

- 1) особливості суспільного вибору (можливість маніпулювання перевагами виборців);
- 2) середня гранична вартість суспільного блага;

- 3) доступність інформації для виборців про вартість і вигоди суспільних благ;
- 4) особливості розподілу тягаря податків між виборцями та платниками податків;
- 5) розподіл вигод між виборцями.

Складною соціально-економічною проблемою в останні десятиріччя є зростання нерівності як між країнами, так і в рамках окремих країн. Процес зростання нерівності, зокрема, характерний і для США. На початку 2016 р. засновник теорії «креативного класу» Річард Флорида в статті «В новій економічній географії Америки більше тих, хто програв, ніж тих, хто виграв» в журналі «Атлантик» написав про те, що в останні два десятиліття років Америка поділилася на дві різні нації, по мірі того, як більш освічені і заможні мігрували у відносно невелику кількість найбільш успішних міст та районів. І ця ситуація приносить вигоду тільки цим освіченим та заможним. «Працівники сфери знань» насолоджуються високими доходами, комфортним міським середовищем, низьким рівнем злочинності у своїх «креативних кластерах», а всі інші з цього середовища витісняються і ніяких економічних переваг не мають. Тобто, соціальні ліфти тут не працюють. Тому Р. Флорида робить узагальнення про те, що США спостерігає драматичний упадок економічної мобільності. У своїй новій книзі «Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними» (2017 р.) Р. Флорида підкреслює, що якщо ми нічого не зробимо, сучасна урбаністична криза лише погіршиться і поглибитися. Світові міста, що швидко урбанізуються, досягнуть ще вищого рівня урбанізації без економічного зростання, і, як наслідок, понад мільярд нових місця опиняться у пастці нетрів, убогості та хронічної бідності. Це вже зараз спостерігається у таких містах, як Дакка (Бангладеш), Мумбаї (Індія), Лагос (Нігерія) та інших великих містах у країнах, що розвиваються. Водночас, подібні тенденції стають характерними й для старопромислових міст у розвинутих країнах, прикладом чого може служити занепад Детройта (США).

Передумови і зміст Парето-оптимуму

Суспільний вибір спирається на передумову, що суспільству необхідно мати певну сукупність цінностей і суспільних благ, без яких суспільство існувати не зможе. Цим вимогам відповідають такі блага цивілізованого суспільства як: національна безпека, правопорядок, охорона здоров'я, освіта, благоустрій, екологічно сприятливі умови проживання тощо. Користування цими благами має прямувати до певного ідеалу – оптимуму Парето. Зміст оптимуму Парето полягає в тому, що дійсне поліпшення суспільних умов можливе лише тоді, коли той чи інший фінансовий захід уряду здатний: 1) підвищити добробут усіх без винятку; 2) підвищити добробут однієї соціальної групи, не змінивши добробут інших. Це можливе тільки в умовах економічного зростання, коли в суспільстві створюється певний приріст ВВП, який можна розділити між всіма членами суспільства, не знижуючи доходи ні одної групи.

В умовах глобалізації поки все більше виграють розвинені країни, а програють недостатньо і середньо розвинуті країни, зокрема і постсоціалістичні, оскільки продуктивність праці у них суттєво поступається розвинутих країнам. Крім того, розвинуті країни, а також Сінгапур та Китай, суттєво випереджають інші країни й щодо впровадження інноваційних технологій. Водночас, від глобалізації суттєво виграли й громадяни окремих нафто- та газодобувних країн, передусім Перської затоки. Зокрема, громадяни Кувейту при одруженні отримують від держави кілька сотень тисяч доларів США. Вони також можуть отримати значні кредити, які повністю списуються через 10-15 років. Для громадян Кувейту надаються безплатні послуги з охорони здоров'я та освіти тощо. У той же час, громадянство цієї країни, а, відповідно, й вказані пільги, надаються тільки корінним мешканцям цієї країни. Останніх у Кувейті нараховується тільки третина з 3-х мільйонів жителів країни. Подібна ситуація спостерігається в Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Катарі, Омані, де значні виплати та соціальні пільги надаються тільки громадянам вказаних країн, а отримати громадянство цих країн іноземцям практично неможливо. У той же час, жінки у цих мусульманських країнах мають значно менше громадянських прав, ніж у демократичних країнах світу. Зокрема, у плані рівноправності чоловіків та жінок Саудівська Аравія давно відстала від решти світу, хоча вона входить у групу G20, тобто у групу провідних країн світу. Саудівські жінки отримали паспорти тільки

після 11 вересня 2011 року. З 2008 року їм було дозволено працювати, але тільки 15 % жінок працевлаштована.

Різке падіння цін на нафту в останні роки суттєво скоротило доходи багатьох нафтодобувних країн, тому вони зменшують соціальні виплати та підвищують податки. Так, зокрема, відбулося в Саудівській Аравії, де з 01.06. 2020 р. ПДВ підвищено з 5 % до 15 %. Крім того, влада країни призупиняє з 01.06. 2020 р. виплату прожиткового мінімуму. Це робиться для покриття збитків, які понесла Саудівська Аравія в результаті нафтового демпінгу в країни ЄС та Азії, внаслідок якого ця країна втратила 27 млрд дол США своїх золотовалютних резервів. Саудівська Аравія також планує зайняти на міжнародному фінансовому ринку 220 млрд ріалів (58,5 млрд дол США), щоб компенсувати вказані збитки.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке суспільний вибір у громадянському суспільстві?
2. Чи завжди більшість виборців голосують за ефективну фінансову програму діяльності тієї чи іншої партії? Чи тут можливі варіанти?
3. Як впливає суспільний вибір на ефективність використання державних фінансів?
4. В чому суть теореми К. Ерроу? Чи ви згодні з її аргументами? Якщо згодні, то чому?
5. Чи можна досягнути оптимуму Парето?
6. У яких розвинутих країнах, на ваш погляд, досягнуто політичної рівноваги?

Лекція 3. ДЕРЖАВНІ ДОХОДИ У ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇНАХ

- 3.1. Методи фінансування державних видатків
- 3.2. Мета і принципи формування державних доходів
- 3.3. Деякі основи оподаткування в демократичному суспільстві
- 3.4. Взаємозв'язок оподаткування та ефективності
- 3.5. Взаємозв'язок оподаткування та справедливості

Контрольні запитання.

3.1. Методи фінансування державних видатків

Державні видатки в умовах сучасної правової держави фінансуються за допомогою наступних методів: 1) податкових фінансів, або сукупності податків та зборів, що сплачуються до бюджету. У більшості країн податкові доходи урядів мають тенденцію до зростання; 2) позичкових фінансів (використання позичених коштів державою для фінансування видатків). Їх відмінність від податкових фінансів полягає у добровільному характері перших (позичкових фінансів); 3) інфляційних фінансів (за рахунок емісії державою додаткових грошей); 4) добровільних внесків громадян, організацій і підприємств; 5) оплати державних послуг (мити, держмити тощо); 6) цільових фінансів (спеціальних податків, призначених для фінансування певних видів державної діяльності, на спеціальні програми розвитку регіону); 7) використання коштів від державної монополії на виробництво і торгівлю окремими групами товарів (спирт, горілка, тютюн тощо). Так, наприклад, у Швеції, алкогольні напої дозволяється продавати тільки у магазинах державної власності, оскільки реалізація цих напоїв приносить державі значні прибутки

Взагалі неврегульованість міжбюджетних відносин в ряді розвинутих країн поставив їх на грань розколу: багата Фландрія не хоче фінансувати біднішу Валлонію і хоче поділу Бельгії на дві окремі країни; на півночі Італії створена політична партія, яка виступає за відділення цього багатого регіону країни від бідного Півдня Італії; найбагатша іспанська провінція Каталонія давно виступає за вихід з Іспанії, оскільки не хоче фінансувати менш розвинуті регіони країни; Шотландія хоче провести референдум за вихід із Сполученого Королівства, оскільки біля її берегів знайдені великі поклади газу. Податок на розвиток східних земель у ФРН, який береться з доходів фізичних та юридичних осіб більш розвинутих західних земель, призвів до протистояння між жителями західних та східних земель Німеччини.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. в усіх розвинутих країнах світу у доходах бюджетів почала зростати частка непрямих податків, насамперед податку на додану вартість (ПДВ). Причиною цього є важкість ухилення від цих податків, відносна простота (для

держави) їх збору, а також зростання споживання високоякісних товарів (послуг). Важливою тенденцією є те, що чим нижче рівень розвитку країни з ринковою економікою, тим більшу частку в податкових надходженнях до бюджету складають непрямі податки. І навпаки, чим цей рівень вищий, тим більша в них частка прямих податків.

У багатьох країнах світу перед виборами активно використовуватися й такий метод фінансування державних видатків, як **інфляційні фінанси**. Це пов'язано з бажанням політиків при владі виграти чергові вибори за рахунок збільшення соціальних видатків навіть шляхом зростання інфляції.

3.2. Мета і принципи формування державних доходів

Метою формування державних доходів для всіх політичних сил є перерозподіл ресурсів з приватного використання у державне використання для виконання державою своїх функцій. Важливо досягти оптимального його рівня, чого поки не вдалося зробити в Україні, що породжує ухилення від оподаткування, зростання тіньової економіки тощо.

Наслідками такого перерозподілу для політикуму та країни є:

1. Досягнення політичної рівноваги, тобто громадянської згоди на виплату податків в обмін на послуги держави. Якщо вказаний обмін є еквівалентним, то у суспільстві буде існувати політична рівновага щодо використання державою своїх фінансів.

2. Досягнення ринкової рівноваги. Це означає, що фінансові ресурси, вилучені державою за допомогою податків, використовуються державою з тією ж ефективністю, з якою вони могли б бути використані у приватному секторі. Поки у багатьох країнах, зокрема, й в Україні, цього досягнути не вдається, що провокує бізнес до ухилення від сплати податків та зборів до бюджетів та цільових фондів різного рівня.

3. Досягнення належної ефективності перерозподілу доходів. Тобто, зменшення доходів, одержаних у приватному секторі, та використання цих доходів у державному секторі таким чином, щоб ці доходи обумовили мінімальний вплив на зростання цін у приватному секторі і не призвели до зменшення виробництва у цьому секторі. Зрозуміло, що цього не уникнути, але мінімізувати втрати приватного сектора необхідно. Інакше бізнесові структури перекадуть свої додаткові витрати на споживачів, підвищивши ціни на свої товари та послуги. А це, в свою чергу, може спровокувати соціальні заворушення в суспільстві.

Принципи формування державних доходів

1. Вигода (державні доходи повинні використовуватись так, щоб надавати споживачам максимальну вигоду). Поки в Україні цього не вдається досягнути, оскільки значна частина державних коштів просто розкрадається. За оцінкою колишнього прем'єр-міністра України сума так званих **відкотів** при проведенні тендерів на державні закупівлі донедавна перевищувала 20 %, а сума так званих відкотів при поверненні ПДВ сягала від 20 до 50 %. Звідси пропозиція ряду українських політиків щодо ліквідації ПДВ та заміна його податком з обігу. Цього, на наш погляд робити не можна, оскільки Україна планує з часом подати заявку до вступу в ЄС, а ПДВ є обов'язковим податком для всіх країн Євросоюзу.

2. Платоспроможність (податки повинні відповідати платоспроможності платника). Поки в Україні важко реалізувати цей принцип, оскільки доходи багатьох заможних громадян, за даними експертів з тіньової економіки, переважно формуються у тіньовій економіці.

3. Рівність в оподаткуванні. Виділяють два види рівності:

1. Горизонтальна рівність: платники з однаковими доходами, майном чи рівнем споживання сплачують рівні податки.

2. Вертикальна рівність: платники з неоднаковим рівнем доходів платять різні податки у відповідності до критерію справедливості (більші доходи — більші податки, менші доходи — менші податки).

Критерій справедливості в різних суспільствах залежить від багатьох чинників, у першу чергу від матеріального стану членів суспільства. Чим суспільство заможніше, тим відносно невеликі податки на багатих, і навпаки. У багатьох постсоціалістичних країнах замість кількох ставок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) встановлена одна, що

порушує принцип справедливості. **3.3. Деякі основи оподаткування в демократичному суспільстві**

При розробці основ оподаткування політикам при владі слід враховувати наступні питання: 1) база оподаткування; 2) показники оподаткування; 3) нормативні критерії оподаткування; 4) крива А. Лаффера.

База оподаткування

До бази оподаткування в цивілізованих країнах відносять:

1) доходи громадян і юридичних осіб;
2) майно громадян і юридичних осіб. В Україні негайно треба запровадити податок на нерухомість у вартісному вираженні, як це зроблено у більшості країн світу. Поки ж в Україні введено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. За базу оподаткування взяті квадратні метри житлової площі без врахування рівня зносу, вартості будівель тощо;

3) споживання громадян. В усіх країнах світу ряд товарів підвищеного попиту обкладаються додатковими податками. До них, як правило, відносять алкоголь, паливно - мастильні матеріали, тютюн та тютюнові вироби тощо. Практика заборони вживання алкоголю показала свою неефективність, тому багато країн борються з цим явищем за допомогою підвищення цін.

Про форми звуження податкової бази в розвинутих країнах

1. У ряді країн до собівартості у повному обсязі включаються витрати на НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи).

2. У деяких країнах (наприклад, у Великобританії) до собівартості відносяться поточні витрати приватного характеру, оренда житла, витрати на розважальні заходи для співробітників компанії тощо.

3. Формування за рахунок прибутку до його оподаткування деяких фондів (фонду безнадійних боргів, резервного фонду тощо).

4. Відшкодування збитків компаній за рахунок прибутків декількох попередніх років або за рахунок майбутніх періодів.

Окремі з цих форм вже використовуються в Україні, але деякі з них можна буде використати в майбутньому, коли у нашій країні зміниться менталітет платників податків, коли вони зрозуміють необхідність сплати податків державі.

Показники оподаткування

Базу оподаткування використовують для визначення наступних показників:

1) середня норма оподаткування (СНО):

СНО = загальна сума сплачених податків/величина податкової бази <40 %. Тобто, сума сплачених податків не повинна перевищувати 40 % податкової бази (згідно з кривою А. Лаффера). Цю величину встановив американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки **А. Лаффер**, який емпіричним шляхом довів, що при збільшенні рівня оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб понад 40 % доходи бюджету починають зменшуватися. Цей показник вважається одним із основних **індикаторів податкової безпеки** у всьому світі, хоча ряд експертів стверджують, що сьогодні його дія має певні особливості. Зокрема, в умовах побудови інноваційної економіки рівень оподаткування юридичних осіб не може перевищувати 30 % від прибутку, щоб стимулювати вкладення коштів в нові технології. Водночас, рівень оподаткування фізичних осіб може перевищувати 40 % та досягати 50 % від доходу, оскільки з другої половини ХХ століття рівень доходів громадян зріс у більшості країн світу. У деяких розвинутих країнах ліві та соціалістичні сили при владі пробували підвищити рівень прибуткового податку з громадян навіть до більше 50 %, що призводило до масової міграції з цих країн високооплачуваних категорій населення. Цей феномен отримав назву **ефекту Депардье** за прізвищем відомого французького актора Жерара Депардье. Коли французький президент-соціаліст **Ф. Олланд** підняв податок на доходи громадян, які заробляють більше 1 млн євро в рік, до 75 %, цей актор відмовився від французького громадянства та перейшов у російське громадянство, де ставка прибуткового податку з доходів громадян складає 13 %. Пізніше, він відмовився від нього та переїхав жити до Бельгії, у прикордонний район з Францією, де ставка податку на доходи артистів складає

15 %. Тому новий президент Франції – **Е. Макрон** – був змушений зменшити вказаний податок.

2) гранична норма оподаткування (ГНО):

ГНО = приріст сплачених податків/приріст податкової бази (ПБ) ≤ 1 ,

тобто, приріст сплачених податків не повинен перевищувати приросту податкової бази (наприклад, якщо вона зросла на 5%, то податки не можуть зрости більше, ніж на 5%).

Нормативні критерії оподаткування

1. Рівність (або рівномірний розподіл тягаря податків)

2. Ефективність (податкова система повинна забезпечити максимальний дохід при мінімальній шкоді для приватного сектора).

3. Адміністративні зручності (механізм нарахування і сплати податків повинен бути простий і зручний для платника).

В Україні поки не вдається належним чином забезпечити нормативні критерії оподаткування, оскільки політики змінюють ці умови навіть серед бюджетного року, що не допускається в принципі. Водночас, найбільші дискусії викликає дотримання першого критерію, що призводить до домінування на практиці двох принципів оподаткування: прогресивного та лінійного. **Прогресивний** принцип оподаткування означає використання кількох ставок оподаткування для платників прибуткового податку з громадян з різними доходами. Цей принцип використовується у більшості демократичних країн. **Лінійний** принцип оподаткування означає використання однієї ставки для всіх платників-фізичних осіб. Такий принцип оподаткування використовується у ряді постсоціалістичних країн, зокрема й в Україні, що, на наш погляд, порушує принцип справедливості в оплаті праці.

Зміст кривої Лаффера та зміни у ній

Зміст кривої Лаффера полягає у тому, що не можна оподаткувати доходи за ставкою, вище 37–40 %. Як вважають ряд авторів, у сучасних умовах дія закономірності А. Лаффера модифікована: доходи юридичних осіб не можна оподатковувати за ставкою більше 30 %, бо у них не вистачає коштів на інновації, а доходи фізичних осіб можна оподатковувати за ставкою до 50%, бо у всіх країнах світу у другій половині ХХ ст. зросли доходи останніх.

3.4. Взаємозв'язок оподаткування та ефективності

Аналіз впливу податків на ефективність включає такі складові:

1. Вплив податку на добробут (безпосередньо і опосередковано). При цьому треба враховувати ефект доходу і ефект заміщення. Ефект доходу полягає у зміні реального доходу платника податку внаслідок сплати податків. Ефект заміщення – це підвищення цін на товари, які оподатковуються, порівняно з іншими товарами, які не оподатковуються. Відповідно, перші товари (чи види діяльності) замінюються другими, які не оподатковуються.
2. Ефект доходу створює будь-який податок, а ефект заміщення – ні (цього не створюють нормальні податки – податки з урахуванням статті, віку...)
3. Використання в суспільстві деформує податків призводить до втрати ефективності (або – надлишкового податкового тягаря). Під втратою ефективності розуміється надлишкове зниження добробуту платника податку понад те, що викликане втратою доходу внаслідок сплати податку. **Податковий тягар** – це частка податків та зборів у ВВП країни. Вважається, що чим вона менше, тим вище економічна ефективність функціонування економіки країни. Для більшості розвинутих країн податковий тягар становить близько 40 % від ВВП. Особливістю податкового тягаря у розвинутих країнах є те, що в його структурі домінують прямі податки, тоді як в Україні – непрямі податки.

У більшості постсоціалістичних країн значним є ухилення від сплати податків. Все це вимагає від держави пошуку форм удосконалення податкової системи, щоб мінімізувати втрати бюджету від схем **ухилення від оподаткування**. Для цього, зокрема, в Україні пропонується заміна податку на прибуток підприємств **податком на виведений капітал** (за прикладом Естонії та кількох інших невеликих країн), але проти цього виступає значна частина урядовців, експертів та представники МВФ. Причина полягає в тому, що в перший рік введення цього податку державний бюджет втратить близько 40 млрд грн, а на другий рік – ще більше 30 млрд грн, а перекрити ці втрати поки нічим.

3.5. Взаємозв'язок оподаткування і справедливості

При врахуванні принципу соціальної справедливості при побудові податкової системи необхідно з'ясувати, які податки: пропорційні, прогресивні чи регресивні – найкраще відповідають вимогам вертикальної рівності. При цьому важливо врахувати принцип платоспроможності платника податку. Дж. С. Мілль вважав, що необхідно виводити з-під оподаткування доходів платника ті доходи, які необхідні йому для придбання ним предметів першої необхідності (тобто, про неоподаткований мінімум доходів), і про пропорційне обкладання решти доходів. Тобто, податки повинні вести до втрати однакової частки добробуту, тобто становити «однакову жертву» для кожного платника. Разом з тим, аналіз такого підходу, дозволив багатьом вченим зробити наступний висновок: з вищих доходів повинні утримуватися більші суми податків.

Дослідження чинників, що впливають на рівень граничної згоди на оплату суспільних благ, дозволило визначити умови, за яких доцільно встановлювати той чи інший податковий режим: 1) якщо держава пропонує суспільні блага, еластичність попиту на які за доходом вище за цінову еластичність, то принципів еквівалентності відповідатиме прогресивний податок (більше дохід – більше ставка); 2) якщо рівень еластичності попиту на суспільні блага за доходом подібний до рівня його еластичності за податковою ціною, то принципу еквівалентності відповідатиме пропорційний податок (одна ставка для всіх доходів); 3) якщо держава надає блага, еластичність яких за доходами нижча від їх еластичності за податковою ціною (наприклад, блага низької якості), для їх фінансування можуть застосовуватися регресивні податки (чим більше дохід, тим менші податки).

Відомий французький економіст Т. Пікетті у своєму бестселері «Капітал у XXI столітті» (2015 р.) пропонує для забезпечення справедливості ввести **прогресивний світовий податок на капітал**, поєднаний із дуже високим рівнем міжнародної фінансової прозорості. Він би міг стати, на його думку, одним із способів контролю небезпечної динаміки концентрації світового капіталу й запобігання розвитку спіралі нерівності. Не дивлячись на утопічність цієї ідеї в сучасних умовах, у майбутньому, коли країни будуть надавати одна одній всю інформацію про доходи іноземців, можна було б запровадити шкалу податків, застосовну до будь-якого багатства в усьому світі.

В Україні, на жаль, не завжди дотримуються принципу справедливості. Є багато прикладів, коли керівництво українських державних структур витрачає значні кошти на придбання дорогих автомобілів, оргтехніки, меблів, проведення різного роду святкувань тощо. Тому контролюючим органам України необхідно більш прискіпливо підходити до оцінки таких явищ, оскільки вони породжують недовіру населення до влади та порушують принципи соціальної справедливості. У демократичних країнах подібні випадки є недопустимими, а керівникам державних структур, крім того, забороняється використовувати службові автомобілі, гвинтокрили, літаки тощо в особистих цілях.

Контрольні запитання

1. Які з методів фінансування видатків у розвинутих країнах є найбільш оптимальними?
2. Які принципи формування державних доходів у демократичних країнах ви можете назвати?
3. Які оптимальні параметри оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб у розвинутих країнах ви знаєте?
4. В яких випадках доцільно зменшувати базу оподаткування?
5. Як ви ставитеся до єдиної ставки податку на доходи фізичних?
6. Які зміни відбуваються сьогодні в кривій Лаффера?

ЛЕКЦІЯ 4. ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ВІДМИВАННЯ «БРУДНИХ» ГРОШЕЙ В СВІТІ

4.1. Податковий тягар, його структура. Ухилення від податків

4.2. Поширення тіньової економіки в світі та в Україні.

4.3. Відмивання «брудних» грошей та їх способи.

4.4. Особливості боротьби з відмиванням «брудних» грошей з боку міжнародних організацій та провідних країн світу

Контрольні запитання

4.1. Податковий тягар, його структура. Ухилення від податків

За рівень податкового тягара, як правило, береться частка доходів бюджету у ВВП. У більшості розвинутих країн вона коливається від 30 % (США та Японія) до 40 % (Німеччина), а в Скандинавських країнах – близько 50 %. Чим він менший тим більше фінансових ресурсів залишається в реальному секторі економіки, що стимулює його інноваційний розвиток, і навпаки. В Україні рівень податкового тягара, за даними більшості експертів, складає більше 50 %. В розвинутих країнах основний тягар прямих податків несуть фізичні особи. Крім того, частка непрямих податків (ПДВ + податки на окремі товари та послуги) поступається прямим податкам у структурі доходів бюджетів розвинутих країн. В останнє десятиліття роль ПДВ в доходах бюджетів багатьох країн стала збільшуватися. На сьогодні ПДВ введено в 160 країнах світу, тому було б помилкою його відміна в Україні.

Ухилення від податків

Виділяють два види ухилення від податків:

- 1) без порушення закону;
- 2) незаконне.

1. Без порушення закону: штучне заморожування вартості майна шляхом відкладення приросту багатств на майбутнє; переведення активів у категорію з нижчим рівнем податкових ставок; завищення витрат виробництва; переміщення коштів у благодійні фонди тощо.

2. Незаконне ухилення від податків: приховування доходів у тіньовій економіці (у розвинутих країнах її оцінки коливаються від 5 до 15% ВВП); ухилення від сплати податків з боку лояльних громадян держави, які подають неправдиві декларації про доходи; дії менеджерів акціонерних компаній (АК), які приховують доходи компаній з метою збільшення дивідендів акціонерам тощо. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття дуже поширеною формою ухилення від податків став переказ доходів в офшорні зони (зони пільгового оподаткування). Причиною існування таких зон багато експертів вважають бажання політиків всіх країн світу приховати свої незаконні доходи в цих зонах. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2000 р. було визначено найповніший перелік зон, визнаних українським урядом як офшорні, яких загалом було виділено 45 (у наступні роки їх перелік було скорочено). На сьогоднішній день серед злочинців, особливо ділків з наркомафії, найбільш популярними методами «відмивання» грошей з використанням офшорних компаній є: метод зворотної позики; маскування під прибуток.

Метод зворотної позики

Суть методу полягає в тому, що «відмита» готівка повертається і використовується у прихованій формі: позика, інвестиції, зарплата, хабарі, дарування тощо. Ділок депонує готівку на банківський рахунок однієї з «коралових» або офшорних компаній в країні з пільговим оподаткуванням, де дотримується таємниця банківських внесків. Потім він переказує їх до банку іншої країни. Після чого звертається до банку своєї країни з проханням видати позику, використовуючи як додаткове забезпечення гроші, які знаходяться на депозиті в іншій країні. Гроші стають законними, а наявність процентів знижує податок. Якщо податкові органи вимагають пояснення щодо його несподіваного багатства, він вказує на факт одержання позики. Для надання більшої переконливості своєму поясненню ділок може заснувати декілька зарубіжних компаній і фірм, які нібито мають активи.

Метод маскування під прибуток

Різновидами цього методу можуть бути, наприклад, повернення «відмитих» грошей через акції компанії, нерухомість або зароблену ким-небудь валюту в успішній закордонній діловій фінансовій операції. Ділок сплачує належний податок на транс фінансову операцію і повертає свій «прибуток». Також різновидом методу маскуванню під прибуток є ще один улюблений злочинцями метод «відмивання» коштів – метод придбання товарів та майна. «Коралова» компанія використовує гроші з рахунка у банку для придбання товарів і майна, започатковує законну комерційну справу і далі продає свій бізнес іншій таємно контрольованій «кораловій» компанії. Прибуток акумулюється цією компанією і вкладається на рахунок у банку.

Офшорні зони підрозділяються на дві основні групи: 1) класичні офшори, 2) так звані «податкові сховища» (нетипові офшори). 1. Класичні офшори — пільговий режим для людей, що віддають перевагу технологіям втаємничення свого бізнесу. 2. Друга група офшорних зон суттєво відрізняється від першої, в основному, набагато менш ліберальним ставленням до офшорних компаній. По-перше, там вони найчастіше не мають можливості відбутися від держави невеликими щорічними внесками, а сплачують податки, правда, дуже невисокі. Тому часто ці країни називають «податковими притулками». По-друге, держава, як правило, достатньо пильно цікавиться особистостями засновників. Треба мати не менше двох акціонерів і двох директорів, дані про яких заносяться до спеціальних реєстрів. І, по-третє, необхідно проводити щорічну аудиторську перевірку і надавати звіт фіскальним органам.

Використання різних видів офшорних компаній для фіскальної оптимізації.

Класичні офшорні компанії

Головна вимога юрисдикції, де дозволено реєстрацію таких компаній, - це ведення діяльності за межами країни реєстрації. Як правило, **класичні офшорні компанії** реєструються в невеличких державах, на островах із невисоким рівнем розвитку власної економіки, але з досить високою політичною стабільністю (на Багамських Островах, Британських Віргінських Островах, Вануату, Сейшельських Островах, у Белізі, Панамі, Домініці, Сент-Вінсенті і Гренадинах). Зазвичай у таких країнах не ведеться реєстр акціонерів і директорів, конфіденційність володіння такими компаніями дуже висока. Тому їх найчастіше використовують як сейф для фінансових трансакцій. Зокрема, в червні 2020 р. було опубліковано 400 тис документів із реєстру юридичних осіб Багамських Островів. Українська частина багамського архіву містить дані про майже 60 фірм. У реєстрі фігурують прізвища екс нардепів, олігархів та керівників державних підприємств з України.

Деякі великі компанії створюють офшорні компанії для приховування своїх збитків. Так, активно використовувала офшори для приховування своїх збитків та несплати податків американська енергетична компанія Енрон, яка збанкрутувала в 2001 р. Для цього вона створила біля 700 офшорних компаній. Фальсифікації дозволяли Енрон ухилятися від податків, тому податки корпорація не платила взагалі. Водночас, вона отримувала з бюджету величезні відшкодування – до 400 млн дол США за кілька років. Унаслідок банкрутства в 2001 р. акціонери Енрон втратили майже 60 млрд дол США, тоді як члени правління перед банкрутством успішно продали свої акції компанії на 1 млрд дол США.

Компанії, зареєстровані в низько податкових юрисдикціях. У цих країнах зазвичай надаються істотні податкові пільги для певних типів компаній. Нижчий рівень конфіденційності і фінансові втрати компенсуються вищим престижем у світі. Ці держави, а отже й компанії, зареєстровані в цих країнах, мають доволі високий авторитет у міжнародній спільноті, не розглядаються як офшори і, за дотримання певних умов, можуть сплачувати податки у зниженому розмірі. Проходження щорічного аудиту і решта бухгалтерської звітності – обов'язкові. До країн та юрисдикцій із помірним оподаткуванням можна зарахувати насамперед Гонконг, Гібралтар, Люксембург, острів Мен, Мальту, Кіпр, Ірландію та ін.

«Оншорні компанії». До цього типу можна зарахувати компанії, зареєстровані в державах зі звичайним (або навіть високим) оподаткуванням, які широко застосовуються в агентських схемах, у побудові холдингових структур, а також для використання договорів про уникнення подвійного оподаткування. Зазвичай у таких країнах щорічно треба

проходити аудит і здавати звіти. Проте певні організаційно-правові форми дозволяють їм спокійно існувати, платячи тільки фіксовані збори. Наприклад, у такій респектабельній країні як Швейцарія певному типу фірм у деяких кантонах дозволяється проводити офшорні операції, навіть якщо вони мають там офіс і персонал (податкові втрати при цьому не усуваються повністю, але багатократно знижуються). Цим, наприклад, у свій час скористалася російсько – українська фірма «Росукренерго», яка була посередником з постачання газу з Росії та ряду інших країн до України. Вона зареєструвалася в кантоні Цуг, який відомий дуже пільговими умовами для міжнародних компаній. Один із співвласників цієї компанії – український олігарх Д. Фірташ – зареєстрував там й іншу свою компанію, хоча майбутнє його бізнесу знаходиться під питанням, оскільки США вимагає від Австрії (де він зараз живе) його видачі за підозрами у наданні хабарів. **Оншорні компанії** використовуються як для ведення солідного бізнесу, так і для простого зберігання грошей. Із боку урядів цих держав контроль жорсткіший, ніж у попередніх випадках, ведеться реєстр директорів та акціонерів, але й престиж компаній набагато вищий. До таких країн належать: Велика Британія, Нова Зеландія, Швейцарія, Данія, Ліхтенштейн, Люксембург та ряд інших країн.

4.2. Поширення тіньової економіки в світі та в Україні.

Згідно з дослідженням австрійського економіста Фрідріха Шнайдера, у другій половині 90-х років ХХ ст. у розвинутих країнах тіньова економіка була еквівалентна в середньому 12 % ВВП, у країнах з перехідною економікою – 23 %, а в тих, що розвиваються, – 39 % ВВП. Згідно оцінки **д. е. н. , проф. А. С. Гальчинського**, якщо тіньова економіка в країні перевищує 30 % від ВВП, вся економіка країни починає жити за її законами, що ставить під питання саме існування держави.

Для боротьби з тіньовою економікою важливо з'ясувати її структуру, щоб розробити відповідні заходи з її обмеження. Як правило, експерти виділяють три її складових: 1) «біла», 2) «сіра», 3) «чорна». До **«білої» тіньової економіки** відносять операції з надання фахівцями дрібних побутових та інших послуг населенню, з яких не сплачуються податки. Виходячи з світового досвіду вирішення вказаної проблеми, фахівці вбачають вихід у встановленні мінімальних податків та запровадженні спрощеної звітності за здійснення подібної діяльності. **«Сіра» тіньова економіка** характеризується значно більшими масштабами та значним ухиленням від сплати податків, ніж «біла» тіньова економіка. Її формами прояву є випуск необлікованої продукції у значних обсягах, яка потім реалізується за готівку, як правило, через підприємців, які працюють на спрощеній системі оподаткування. Вихід з цієї ситуації фахівці вбачають у зменшенні податків та зборів на бізнес при одночасному посиленні контролю за його діяльністю та суттєвому підвищенні штрафів за подібні порушення законодавства. **«Чорна» тіньова економіка** – це кримінальна економіка, яка повинна каратися не тільки великими штрафами, а й ув'язненням порушників. Такий підхід застосовується у всьому світі. До неї насамперед відносяться наступні види діяльності: виробництво та незаконна торгівля наркотиками, зброєю, людськими органами, підакцизними товарами (алкоголь, тютюн, паливно мастильні матеріали тощо), незаконний гральний бізнес, рекет, рейдерство, крадіжки, відмивання «брудних» грошей, торгівля людьми, примус до зайняття проституцією тощо.

Тіньова економіка як одна із основних загроз економічній безпеці України

За оцінками експертів розмір тіньової економіки складає в Україні від 32 до 46 % від офіційного ВВП країни. За оцінками МВФ, з 1991 р. до 2015 р. середній річний показник тіньової економіки в Україні становив 44,8 % від ВВП. Одним із поширених методів оцінки величини тіньової економіки у будь-якій країні є порівняння доходів населення з їх витратами за рік. Як правило, такі заміри в Україні дають перевищення витрат над доходами на 50 %, що й дає підстави багатьом експертів оцінювати рівень тіньової економіки у нашій країні на рівні 50 %. Подібні оцінки наводяться експертами при замірі тіньової економіки за допомогою виміру затрат енергії на виробництво товарів та послуг.

Загалом, треба враховувати той факт, що важливою формою прояву тіньової економіки є масова несплата податків, що характерне й для нашої країни. Крім того, треба взяти до уваги

й таке явище, як низький рівень надання суспільних послуг, що провокує неналежний рівень сплати податків.

Проблемою є те, що наша країна дуже повільно виконує рекомендації Ради Європи щодо запобігання корупції. Про це, зокрема, йдеться у висновках антикорупційного органу Ради Європи **GRECO** (про це оголошено нею у кінці березня 2020 р.) щодо виконання рекомендацій, наданих організацією у 2017 р. Зокрема, із 31 рекомендації Україна на задовільному рівні втілила 5, частково – 15, а 11 не виконала взагалі. Насамперед, наша країна недостатньо бореться з незаконним виробництвом та продажем алкоголю та тютюну.

Для зменшення рівня тіньової економіки в Україні запроваджена спрощена система оподаткування для малого та середнього бізнесу, значно підвищена оплата праці працівників органів СБУ, МВС, прокуратури, судів інших контролюючих та правоохоронних органів, створені нові контролюючі органи. Дієвим способом боротьби з тіньовою економікою може стати запровадження обов'язкового щорічного декларування доходів всіма громадянами, як це робиться у всіх демократичних країнах світу. Крім того, важливо мінімізувати розрахунки готівкою у всіх сферах життя та максимально застосовувати безготівкові розрахунки, що не дозволить ділкам з тіньової економіки легально використовувати отримані доходи.

4.3. «Відмивання брудних грошей» та їх способи

Важливим проявом тіньової економіки є процес «відмивання брудних грошей». За оцінкою Мережі по боротьбі з фінансовими злочинами (МБФЗ) в кінці 80-х років минулого століття у світі щорічно відмивалося понад 750 млрд. доларів незаконних коштів, з яких 300 млрд. доларів відмивалися в США або через США. Зараз ця цифра досягнула 1,5 трлн. дол. США.

Визначення поняття «відмивання брудних грошей»

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй від 19 грудня 1988 р. «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» (Віденська конвенція) «відмивання» грошей визначене як «...навмисне приховування дійсної природи, джерела, розміщення або володіння прибутком від протизаконного обороту, включаючи рух чи конверсію доходів із застосуванням електронно-обчислювальної техніки з метою їх подання як доходів, які були одержані в результаті законних дій». У ряді країн до відмивання грошей відносять й відмивання незаконних доходів від несплати податків.

У податковому розумінні «брудні» гроші необов'язково повинні складатися з «грошей» як таких. Подібним чином можуть створюватися і «брудні» запаси товарно-матеріальних цінностей. Засобом для досягнення цієї мети звичайно є заниження в інвентарних описах обсягів сировини, що надійшла, напівфабрикатів, готових продуктів або товарів, отриманих для реалізації, і прийом цих занижених обсягів на баланс. Тим самим занижуються також розміри майна і прибутку, отриманого в даному році.

Мета процесу відмивання грошей полягає в тому, щоб представити кошти, отримані або пов'язані з незаконною діяльністю, як такі, що отримані на законних підставах. А зараз для цього активно використовується й **криптовалюта**. За оцінкою керівників **Європолу**, 3-4 % щорічних доходів від злочинності в Європі (це приблизно 4,2-5,6 млрд дол США) відмиваються за допомогою криптовалюти, і ця тенденція буде збільшуватися. «Брудні гроші» можна відмити, конвертувавши їх у криптовалюту, розбивши на дрібніші суми й провівши через **криптосферу**, через кілька віртуальних валют (останніх вже існує кілька тисяч). Брудну криптовалюту можна аналогічно обміняти дуже швидко за допомогою «**атомних свопів**» та маленькими порціями («**мікропрання**»), доки вона не очиститься достатньо, щоб долучитися до звичайних грошей. В цьому плані заслуговує на увагу аналіз механізму використання криптовалюти, який застосовували європейські кримінальні авторитети для розрахунків за кокаїн із розглядає ще 50 випадків ухилення від сплати податків, які колумбійським наркокартелем. Європейські бандити відвідували **криптобіржі**, де переводили євро у в анонімні віртуальні валюти. Потім їх надсилали на **цифровий гаманець**, зареєстрований у Колумбії, і обмінювали на песо (валюта Колумбії) на **інтернет-біржі**. Ці песо знімали готівкою, які місцеві так звані «**грошові мули**» розкидали по десятках банківських рахунках, щоб вони не викликали підозри. Потім боси колумбійського наркокартелю знімали ці гроші готівкою або отримували цифровий переказ.

Для боротьби з подібними злочинами у 2018 р. створена міжнародна **група J5**, в яку входять податкові органи США, Австралії, Великої Британії, Канади та Нідерландів. Ця група розслідує 60 великих міжнародних схем із ухилення від сплати податків із використанням криптовалюти. 12 схем веде Податкове управління Австралії. Додатково **група J5** розглядає ще 50 випадків ухилення від сплати податків за допомогою використання криптовалюти, які можуть потенційно потрапити в сферу її інтересів.

Способи «відмивання брудних грошей».

1. Контрабанда валюти. За своєю суттю це дуже простий і один з найбільш популярних у злочинному середовищі способів. Саме з фізичного транспортування готівки дуже часто починається процес «відмивання» грошей. Кур'єри перевозять гроші, в основному у вигляді американських доларів, в іншу країну, де на цю валюту існує великий попит на «чорному ринку». Іноді кур'єр ховає валізу з готівкою у загальному вантажі або посилає гроші у спеціальному міжнародному пакеті. Часто кур'єри перетинають кордони з двома однаковими валізами. В одній – гроші, в іншій – особисті речі. У разі виявлення митниками валізи з готівкою кур'єр відмовляється від неї і стверджує, що сплутав багаж, оскільки валізи ідентичні.

2. Смарфінг. Смарфінг — це спосіб «відмивання брудних грошей» шляхом уникнення документального сліду. **Смарфи** — люди, які здійснюють міжнародні фінансові операції (переказ грошей до банків) або купують банківські чеки, переказові векселі та інші оборотні кредитно-грошові документи на суму трохи нижчу межі, яка визначена законом з метою уникнення від заповнення «звітів про угоди за готівку», які фінансові заклади повинні складати та повідомляти до Державних податкових органів. У Сполучених Штатах Америки, як й у багатьох країнах світу, її розміри визначені в сумі 10 000 доларів по кожній грошовій операції.

3. Структурування. Це – один із способів, який теж використовують при «відмиванні» коштів для уникнення «документального сліду» при проведенні величезних трансконтинентальних фінансових операцій. Суть його полягає у штучному роздрібненні такої фінансової угоди на багато маленьких одиничних операцій з невеликими сумами. Так, в США було покладено край злочинним діям угруповання, яке займалося «відмивання брудних грошей» від продажу наркотиків шляхом здійснення невеликих переказів (600 доларів.) до комерційних банків в Еквадорі. Таким чином за кілька місяців було проведено більш ніж 40 000 таких фінансових операцій і «відмито» 29 мільйонів доларів.

4. Схеми рівноважних кредитів. Використання схеми рівноважних кредитів є іншим способом розшарування коштів. Цей спосіб полягає у тимчасовому розміщенні незаконних коштів в офшорному банку та використанні рахунка як забезпечення банківського кредиту в інші країни. За іронією долі, ті, хто займається відмиванням грошей, часто отримують податкові пільги щодо їх начебто законних операцій, включаючи витрати на виплату відсотків по таких кредитах до валових витрат.

5. Доларовий дисконт. Все більш популярним способом відмивання грошей є доларовий дисконт, при якому торговець наркотиками дає вказівку своєму бухгалтеру, або «комісіоністу», організувати для контролера картелю продаж наркодоходів маклеру, або «камбісту», зі знижкою: маклер потім бере на себе ризик відмивання грошей. По суті торговець просто продає свою дебіторську заборгованість зі знижкою: він отримує менше готівки, але швидше.

6. Торгівля в дзеркальному відображенні. Вона включає придбання контрактів на товари з одного рахунка, в той час як з іншого рахунка здійснюється продаж еквівалентної кількості товару: оскільки обидва рахунки контролюються тією ж самою фізичною особою, будь-який прибуток або збиток швидко визначається. Основне завдання полягає в приховуванні цих операцій серед законних операцій на суму в мільйони доларів.

7. Перепродаж. Це прийом з нерухомим майном, при якому той, хто займається відмиванням грошей, придбав майно за фіксованою або відображеною ціною, яка значно менше його ринкової вартості, сплачуючи залишок «під столом» продавцю, який згодний на це. Потім він перепродає майно за його дійсну вартість, отримуючи фіктивний прибуток, який вже відповідним чином оформлений та законний.

8. Підпільні банківські системи. Ці банківські системи (інакше їх називають «паралельні» банківські системи) дозволяють переміщувати по всьому світі величезні суми грошей без традиційних банківських процедур, вони історично створені для уникнення валютного контролю з метою отримання прибутків, зберігання коштів за кордоном, оплати за межами країни за товари тощо. Дуже популярними подібні системи є в країнах, в яких слабка центральна влада, наприклад, в Сомалі. Значні кошти за допомогою підпільних банківських систем «відмили» бойовики недавно розгромленої так званої **Ісламської держави («ІДІЛ»)**, яка у свій час контролювала понад третину Іраку та половину Сирії, створивши там так званий «халіфат». У 2015 р. її ВВП оцінювався у 6 млрд дол США. ІДІЛ почала виводити гроші з «халіфату» ще з початку 2017 р., для чого була використана система «хавали». Це – неофіційна мережа пунктів грошових переказів. Вона дешева, швидка і майже не підконтрольна державі. Транзакції з готівкою «ІДІЛ» (інколи на мільйони доларів) можуть тривати кілька тижнів, оскільки один пункт хавали не в змозі виконати масштабні перекази. Тому до них залучаються кілька торговців з Туреччини, Європи, Лівану та з районів Перської затоки. Відповідно, відстежити такий переказ дуже важко. Ділки з хавали використовують для спілкування програму для зашифрованого обміну текстовими повідомленнями з мобільного телефону. Крім того, вони рідко зберігають детальну інформацію про транзакції чи імена клієнтів.

9. Брокерські бюро та біржі. У своїй злочинній діяльності «відмивщики» доходів широко використовують біржових брокерів. У тісному кооперуванні з брокером ділок здобуває можливість придбання акцій, облігацій, векселів тощо. Таким чином кошти вкладаються в біржові цінні папери, причому, як правило, вони реєструються на будь-яку особу або на «коралову» компанію, але в більшості випадків на пред'явника. В кожній окремій країні держава регулює ринок цінних паперів та брокерських операцій. В деяких країнах простіше ніж в інших маніпулювати «брудними» грошима через брокерів. Однак навіть у країнах з суворим контролем несумлінний брокер може сприяти «відмиванню» коштів, маніпулюючи разом з ділком цінними паперами.

10. Використання офшорних компаній. «Податковий або фінансовий рай» – так називають країни, які мають деякі характерні риси своїх податкової, фінансової, банківської систем, що відрізняють їх від інших, а саме: відсутність податків або невеликі податки на деякі чи всі види прибутку; потяг до банківської та комерційної таємниці; слабкий валютний контроль або повна його відсутність; легке реєстрування та відсутність перешкод щодо купівлі компаній, банків, страхових фірм (багато газет і журналів рекламують можливість їх купівлі за низькими цінами); політична і монетарна стабільність; сучасні комп'ютерні телекомунікації та телефонні мережі; легкий в'їзд до країни; географічне положення (недалеко або на шляхах ділової активності) тощо.

В останні десятиліття для отримання іноземних інвестицій ряд країн використовують такий механізм, як **надання громадянства за інвестиції**. Але проблемою є те, що таке громадянство досить часто отримують іноземці з сумнівною біографією. Зокрема, в серпні 2020 р. розслідувачі Аль-Джазіри отримали доступ до 1500 конфіденційних документів, в яких міститься інформація про продаж Кіпром своїх паспортів низці сумнівних осіб, що становлять серйозну загрозу безпеці ЄС.

4.4. Особливості боротьби з відмиванням «брудних грошей» з боку міжнародних організацій та провідних країн світу

4.4.1. Боротьба з відмиванням «брудних грошей» з боку ООН і ФАТФ

Конкретні заходи по боротьбі з виведенням коштів в офшори та з відмиванням грошей розроблені ООН та здійснюються її спеціалізованими організаціями. Роль основного координатора в протидії міжнародній злочинності відіграє створена під егідою ООН спеціалізована організація, яка носить таку назву – **Програма ООН з контролю над наркотиками (UNDCP)**. Вона розробила власний план дій щодо боротьби з відмиванням грошей, а також щодо конфіскації доходів, які надходять від торгівлі наркотиками. Певну роль у вказаній діяльності відіграє й **Відділ запобігання злочинів та кримінального розшуку Віденського бюро ООН**. Крім заняття відповідними науковими дослідженнями, цей відділ займається рекламуванням так званих «зразкових договорів» ООН щодо, зокрема, про

взаємодопомогу з правових питань, про співробітництво в кримінальних злочинах тощо. Підрозділом ООН є також **Офіс з контролю над наркотиками і запобігання злочинам (ОДССР)**, який розташований у Відні. Його основним завданнями є: боротьба з нелегальним поширенням наркотиків та з організованою злочинністю, а також з відмиванням грошей, отриманих від цих злочинів. До підрозділу ООН відноситься й **Інформаційна мережа з питань злочинності і законності (СІІН)**, яка забезпечує базу даних з посиланням на адреси сайтів Інтернету, пов'язаних з карним законодавством.

Крім ООН та її дочірніх організацій у боротьбі з міжнародною злочинністю і відмиванням грошей приймають участь спеціальні служби, які доповнюють діяльність органів слідства і правосуддя у всіх країнах світу. До них насамперед відносяться Міжнародна організація карної поліції (**Інтерпол**) та Всесвітня митна організація.

У 1989 р. була створена **Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ)**, яка включає 30 країн світу та ряд міжнародних організацій. ФАТФ також співробітничує з іншими організаціями, що працюють у цій сфері: Відділ ООН по контролю за наркотиками і запобігання злочинності, Рада Європи, Азіатсько-тихоокеанська група боротьби з відмиванням коштів, Цільова група фінансових дій країн Карибського басейну. Секретаріат ФАТФ міститься в приміщенні Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). ФАТФ затвердила у 1990 р. 40 рекомендацій щодо здійснення боротьби з відмиванням грошей для всіх країн світу, які отримали подальший розвиток у змінах та доповненнях до них, зроблених у 1996, 2003, 2012 рр. Зараз вони нараховують 49 рекомендацій, які взяті до уваги більшістю країн світу, зокрема й Україною. До найважливіших функцій ФАТФ належать: розробка рекомендацій щодо боротьби з відмиванням «брудних» грошей; контроль за перебігом реалізації цих заходів у країнах-членах ФАТФ; вивчення тенденцій і методів відмивання грошей та розробка відповідних контрзаходів; сприяння прийняттю й реалізації запропонованих ФАТФ заходів із боротьби з відмиванням грошей у глобальному масштабі. Однією з дієвих форм боротьби ФАТФ є включення тієї чи іншої країни у «**сірий**» чи «**чорний**» списки цієї організації. Попадання у ці списки веде до жорсткого контролю фінансової діяльності країни з боку провідних країн світу-членів ФАТФ. Відповідно, всі фінансові операції з такою країною підлягають прискіпливій та тривалій перевірці, що не зацікавлює контрагентів з інших країн мати будь-які відносини з подібною країною. Тим більші, що вказані контрагенти також автоматично попадають під жорсткий контроль з боку членів ФАТФ. Україна була внесена до «чорного» списку ФАТФ в 2001 р., а виключена тільки на початку 2004 р. У 2014 р. у «**чорному**» списку ФАТФ було шість країн: Ірак, КНДР, Алжир, Еквадор, Індонезія, М'янма.

Країни світу зобов'язані насамперед дотримуватися 9-ти нових Рекомендацій ФАТФ, якими запроваджені посилені заходи щодо боротьби з корупцією та з відмиванням грошей, насамперед з боку **політичних діячів та пов'язаних з ними осіб (ПЕП)**. Згідно з третьою Директивою ЄС, фінансові установи зобов'язані здійснювати посилені заходи контролю щодо операцій і ділових стосунків із політичними діячами, що проживають в іншій державі-члені ЄС або третій країні. До таких осіб ця директива відносить фізичних осіб, які наділені або були наділені значними державними функціями та близьких членів сім'ї або близьких співробітників таких осіб. Аналог поняття ПЕПів у правовій системі США міститься у статтях **Акту патріота США**, що зобов'язують запроваджувати моніторинг стосовно приватного банківського рахунку, який створений або утримується від імені або самостійно вищою іноземною політичною фігурою або ж її близькими родичами чи близькими співробітниками. Директива 2006/70/ЄС розширила поняття «**близькі члени родини ПЕПів**», яке включає: чоловіка/дружину; будь-яку особу (співмешканця/співмешканку), яка згідно з національним законодавством прирівнюється до чоловіка/дружини; дітей та їх чоловіків/дружин або співмешканців; батьків. До близьких **співробітників ПЕПів** віднесено: будь-яку фізичну особу, про яку відомо, що вона спільну бенефіціарну власність в юридичних особах або юридичних утвореннях, або близькі ділові стосунки з політичними діячами; будь-яку фізичну особу, яка має виключну бенефіціарну власність в юридичних особах або юридичному утворенні, про які відомо, що вони були утворені для реальної вигоди політичних діячів.

Водночас, не всі фінансові установи ЄС та США ідентифікують фізичних осіб-вигодоодержувачів. Тому у лютому 2012 р. ФАТФ дещо посилила цю норму, вимагаючи від фінансових установ ідентифікувати кінцевого клієнта. Крім того, сьогодні відсутня будь-яка стандартизована та утримувана урядами країн ЄС чи США база даних ПЕПів. Тому багато фінансових установ, щоб не потрапити під санкції, звертаються до послуг комерційних баз даних ПЕПів, створених на основі моніторингу публічно доступної інформації.

Україні треба взяти до уваги насамперед попередження ФАТФ про те, що фінальною стадією відмивання грошей часто є інвестиції в цінні папери. За їх допомогою можна дуже швидко проводити транскордонні транзакції, забезпечуючи певний рівень анонімності. Водночас, на думку експертів, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо сприяння залучення іноземних інвестицій» (2018 р., № 6141), має певні **недоліки**, які стосуються визначення кінцевого набувача українських цінних паперів, оскільки інформація про нього буде лише за кордоном.

4.4.2. Боротьба з відмиванням «брудних грошей» з боку ОЕСР, Ради Європи і Європейського Союзу

Значну роботу щодо боротьби з відмиванням грошей та з ухиленням від оподаткування за допомогою офшорів крім ФАТФ здійснюють й такі міжнародні організації як ОЕСР, Рада Європи, ЄС та інші. ОЕСР включає 34 провідні країни світу та ряд міжнародних організацій, які з кожним роком посилюють боротьбу з відмиванням грошей та виведенням капіталів в офшори. Для цього використовується, зокрема, такий інструмент, як **«чорний» список ОЕСР**, попадання в який призводить до накладання на країну певних санкцій з боку країн-членів ОЕСР. У цей список традиційно входять юрисдикції, які не прийняли вимоги, що передбачають розкриття за запитом інформації з будь-яких податкових питань незалежно від національного законодавства про захист приватної інформації і збереження банківської таємниці. До групи країн, які недостатньо запровадили стандарти ОЕСР, періодично відносили такі офшори, як: Ангілья, Андорра, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багами, Бахрейн, Беліз, Бермуди, Британські Віргінські острови, Вануату, Гібралтар, Гренада, Домініка, Теркс і Кайкос, Кайманові острови, Острови Кука, Ліберія, Ліхтенштейн, Монако, Монтсеррат, Маршаллові острови, Науру, Ніуе, Панама, Самоа, Сан – Марино, Сент – Вінсент і Гренадіни, Сент – Кітс і Невіс, Сент – Люсія та ряд інших.

На наш погляд, сьогодні потрібно говорити й про існування так званих **«чорних»** офшорів, до яких доцільно віднести країни та їх окремі регіони з низьким та помірним оподаткуванням, але в яких відсутня чи є дуже слабкою централізована влада (яка ж до того є надто корумпованою): республіки Північного Кавказу в Росії та Косове в Європі; Афганістан та Пакистан в Азії; Сомалі, Нігерія та Лівія в Африці; Папуа – Нова Гвінея в Океанії тощо. Фінансові системи цих країн активно використовуються світовою мафією та корумпованими політиками для відмивання брудних грошей. У 2013 р. ОЕСР був ухвалений **План BEPS**, який направлений на боротьбу з розмиванням податкової бази в країнах світу та нараховує 15 кроків (заходів). За кілька років до нього приєдналося більше 100 країн світу, зокрема й Україна (з 01.01.2017 р.). Наша країна взяла на себе зобов'язання виконати 4 заходи (кроки) з **Мінімального стандарту плану дій BEPS** (див. табл.4.1.).

Таблиця 4.1.

Заходи з плану дій BEPS для України

Назва заходу	Зміст заходу
Захід 5	Направлений на боротьбу з податковими зловживаннями, що пов'язані з використанням спеціальних шкідливих режимів оподаткування
Захід 6	Спрямований на попередження зловживань при застосуванні конвенцій про уникнення подвійного оподаткування
Захід 13	Спрямований на удосконалення вимог діючих національних правових норм до документації з трансфертного ціноутворення
Захід 14	Спрямований на підвищення ефективності механізмів вирішення спорів між країнами при застосуванні договорів про уникнення подвійного оподаткування

*Складено на основі даних [33].

Мета цих заходів – змусити компанії оподатковувати прибуток там, де створюється додаткова вартість, та безпосередньо здійснюється економічна діяльність, а не там, де зареєстрована компанія.

Заходи ОЕСР поступово дають позитивні результати, оскільки багато класичних офшорів вже почали розкривати інформацію про **бенефіціарів** офшорних компаній та їх рахунки. Так, у 2014 р. уряд Британських Віргінських Островів затвердив закон, який зобов'язує всі офшорні компанії надавати контролюючим органам цієї юрисдикції всю фінансову інформацію та документи.

Після публікації так званих «Панамських паперів» в 2016 р. міністр фінансів ФРН В. Шойбле запропонував план з 10-ти пунктів для нової міжнародної компанії по боротьбі з офшорами, зокрема й з сторони ОЕСР. Він поставив вимогу до Панами вступити у міжнародний податковий інформаційний обмін, щоб оперативно ідентифікувати власників офшорних фірм. Крім того, Панама повинна була уніфікувати міжнародні «чорні списки» податкових гаваней, а їх контроль одній організації, передусім ОЕСР.

Важливе місце у боротьбі з відмиванням грошей займає **Рада Європи**. Зокрема, 18 листопада 1990 р. у Страсбурзі була підписана «Конвенція в справах про відмивання доходів, отриманих від здійснення злочину, їх виявлення, вилучення і конфіскація», підготовлена Комітетом експертів Ради Європи. Фахівці вважають цю Конвенцію як найбільш повний перелік розпоряджень та правил, який охоплює всі етапи юридичної процедури у боротьбі з відмиванням доходів. Зокрема, Конвенція Ради Європи не просто вимагає оголошення відмивання грошей злочинном, але й вимагає, щоб це діяння визнавалося злочинном незалежно від того, чи пов'язане воно з торгівлею наркотиками, чи такий зв'язок на встановлений. У даному документі також значна увага приділена організації розшуку злочинних доходів, їх ідентифікації, а також заходам, які приводять до конфіскації злочинних доходів у будь-якій формі.

Члени Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів (**MONEVAL**) у звіті, присвяченому Україні, оприлюдненому 30.01.2018 р. у Страсбурзі, рекомендують більш жорстко карати за відмивання коштів, посиливши в цьому плані відповідні норми Кримінального Кодексу України. Влада нашої країни повинна також врахувати вимоги **Директиви ЄС щодо протидії відмивання коштів та фінансування тероризму**, прийнятої в травні 2018 р. Ухвалені зміни включають такі заходи: розширення доступу до інформації про бенефіціарну власність; підвищення прозорості компаній та трастів; врегулювання ризиків, пов'язаних з передплатними картами та відповідними валютами; співпрацю підрозділів фінансових розвідок; поліпшення перевірок трансакцій у країнах з високим ступенем ризику.

Значний досвід у боротьбі з корупцією та з відмиванням грошей має ЄС. Зокрема, **Європейська Комісія** на початку 2015 р. почала розслідування проти групи транснаціональних компаній (ТНК) за ухилення від сплати податків. Попереднє вивчення фактів розпочато за поданням податкових органів Бельгії про зловживання цими корпораціями з метою ухилення від сплати податків. Як вважають експерти, бельгійська система надлишкових прибутків надає значні податкові пільги ТНК, що веде до спотворення конкуренції. Європейська Комісія проводить розслідування щодо Amazon (Люксембург надав значні податкові пільги цій компанії), а також щодо інших ТНК: Apple, Starbucks, Fiat. Підставою для цього також стали великі податкові пільги, надані компаніям Ірландією, Нідерландами та Люксембургом.

Закони європейського рівня про відмивання грошей, зокрема **Директива ЄС про ринки фінансових інструментів (MiFID 2)** від 2018 р., формують нові правила для боротьби з цим явищем. Зокрема для боротьби з відмиванням «брудних грошей» ЄС посилив боротьбу з використанням в цих цілях й криптовалюти. У квітні 2018 р. Парламент ЄС затвердив пакет нових заходів для боротьби з відмиванням коштів. Цей документ є останнім оновленням Директиви ЄС щодо боротьби з вказаним явищем. Зокрема, щоб припинити анонімність, пов'язану з криптовалютами, платформи обміну між ними та віртуальні гаманці, як і банки, повинні застосовувати контроль клієнта з належною обачністю,

включаючи вимоги до перевірки клієнтів. Такі платформи та постачальники послуг зберігання криптовалют також повинні бути зареєстровані, так само як компанії, що надають послуги з обміну валюти.

У 2017 р. ЄС створив свій **«чорний» список офшорів**. Відповідно, держави та залежні юрисдикції з «чорного» списку ЄС відчують репутаційні збитки і знаходяться під жорстким контролем за фінансовими операціями з ЄС. Загалом, заходи ЄС щодо боротьби з відмиванням грошей через офшори дають певні результати. Так, 17.05. 2019 р. ЄС вивів британську заморську територію Бермудські острови, а також залежну від Нідерландів карибську юрисдикцію Арубу і Барбадос із «чорного» списку офшорів. У кінці 2019 р. ЄС запланував ще більше посилити правила боротьби з відмиванням грошей. Причиною став скандал з відмиванням грошей протягом попередніх років через естонську філію провідного датського банку **Danske Bank** на суму близько 200 млрд євро, про що стало відомо тільки у 2018 р. Виявилося, що прийняті у вересні того ж року ЄС нові правила виявилися недостатніми. Тому було підготовлено новий документ, згідно якого планується передача повноважень з нагляду з відмивання грошей **спеціальному агентству ЄС**. На початку травня 2020 р. Європейська Комісія заявила, що розглядає можливість створення нового органу з боротьби з фінансовою злочинністю і більш суворого контролю за банками. Вона також опублікувала новий список країн, яким треба зробити більше зусиль у боротьбі з відмиванням грошей. Переглянутий список заходів по боротьбі з відмиванням грошей повинен вступити в силу з жовтня 2020 р. Компаніям в будь-якій з перерахованих держав заборонено отримувати нове фінансування від ЄС. Європейська Комісія додала в існуючий список такі держави: Багамські Острови, Барбадос, Ботсвану, Гану, Зімбабве, Камбоджу, Маврикій, Монголію, М'янму, Нікарагуа, Панаму, Ямайку. До країн, які вже були в списку, відносяться: Афганістан, Ірак, Вануату, Пакистан, Сирія, Ємен, Уганда, Тринідад і Тобаго, Іран і Північна Корея.

Загалом, заходи міжнародних організацій та провідних країн світу повинні зробити офшори з часом не вигідними для приховування доходів від оподаткування. Водночас, багато невеликих країн-членів ООН (насамперед так званих мікродержав) виступають проти частини з цих заходів, оскільки це негативно вплине на їх фінансовий стан. Тому важливо знайти спільну позицію ООН та ОЕСР щодо боротьби з виведенням коштів в офшори та відмиванням грошей через них.

4.4.3. Особливості боротьби з корупцією та з відмиванням «брудних грошей» у провідних країнах світу

Після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. міжнародні організації та розвинуті країни посилили тиск на типові й нетипові офшори, щоб зменшити масштаби відмивання грошей та ухилення від сплати податків в світі. Це почало давати певні позитивні результати. Так, наприклад, Ліхтенштейн скасував закони про банківську таємницю в 2009 р. В травні 2013 р. він оголосив про намір приєднатися до європейської системи обміну даними про податкових ухильників, але на певних умовах: в разі надання можливості таким особам заплатити податки без застосування до них штрафних санкцій. З 2009 р. Швейцарія періодично надає дані про вклади в її банки громадян Німеччини, США, Франції та ряду інших країн, які підозрюються у несплаті податків та відмиванні грошей в своїх країнах.

На початку 2013 р. податкові служби Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії та Німеччини отримали доступ до відомостей про власників рахунків, баланси та фінансові операції в банках 6-ти британських офшорів: Бермудських островів, Кайманових островів, Британських Віргінських островів, Ангільї, Монтсеррату, Терксу і Кайкосу. У травні 2013 р. доступ до даних з цілого ряду «податкових гаваней» надали Німеччині США, Австралія, Велика Британія. Йдеться про банк даних обсягом 400 гігабайтів. Дані стосуються банківських клієнтів з Німеччини в таких офшорах, як: Британські Віргінські Острови, Сінгапур, Острови Кука.

Досвід США у боротьбі з ухиленням від оподаткування та «відмивання» грошей

У США в основному закони спрямовані на те, щоб зафіксувати рух грошей на ключових стадіях, тобто робиться все можливе для того, аби гроші залишали «слід», за яким можна було б простежити їх шлях у зворотній бік аж до джерела походження. Ключовими

для виявлення операцій щодо «відмивання» грошей є їх основні стадії, по-перше, де готівка входить у вітчизняну кредитно-фінансову систему і, по-друге, де вона перетинає кордон для інтегрування у закордонні фінансові системи, звідки повертається на батьківщину у формі законних переказів.

За законодавством фінансове розслідування в США може вестись як відкрито (тобто з викликом підозрюваного на допити до інспектора в податкове управління), так і таємно. Співробітники слідчого відділу можуть для прикриття своєї конспіративної діяльності використовувати документи різних урядових і, у разі необхідності, навіть приватних організацій. Повноваження фінансових інспекторів, передбачені законодавством США, дозволяють їм отримати будь-які види інформації про платника податків. Слід звернути особливу увагу також і на поширення у США практики використання послуг платних інформаторів, які допомагають викрити порушників податкового законодавства. При цьому добровільні помічники (найчастіше ними бувають колишні дружини, покинуті коханки, заздрисні співробітники, а також пильні сусіди та інші законослухняні громадяни) отримують до 10 відсотків від суми пені, нарахованої за несплату податків.

За американськими законами ухилення від сплати податків є серйозним кримінальним злочином. Тому методи фінансового розслідування включають в себе не тільки суто фінансові заходи, такі, як перевірка бухгалтерських книг і звітів, перевірка кредитних документів і банківських рахунків та чеків платника податків. Існують також і спеціальні заходи, характерні для роботи правоохоронних органів. Це таємні спостереження і обшуки, підслуховування телефонних розмов і перлюстрація поштових відправлень, опитування свідків і осіб з оточення підозрюваного та інше.

Україні слід взяти до уваги насамперед досвід США та низки європейських країн, які суттєво посилили боротьбу з корупцією та з відмиванням грошей від неї не тільки чиновників, а й керівництва провідних фірм світу. Так, в США ще в 1977 р. було ухвалено **закон про іноземну корупційну діяльність (FCPA)**, за порушення якого було оштрафовано багато фірм з усього світу та їх керівників, зокрема й фірму Д. Фірташа, а сам він очікує екстрадиції з Австрії до США за підкуп керівництва однієї з індійських компаній. У 1997 р. країнами ОЕСР була прийнята антикорупційна конвенція, яка також передбачала подібні дії. Європейські країни поступово починають запроваджувати подібні заходи й у себе. Зокрема, 2010 р. було прийнято британський закон про хабарництво. У Франції ухвалений у червні 2018 р. відповідний закон (**SAPIN II**) дає судам право карати компанії за хабарництво у третіх країнах, навіть якщо не було скарги від жодної іншої держави. Загалом, за даними журналу «The Economist», у 1999-2014 рр. за випадки хабарництва було покарано: у США – 128 іноземних компаній, у Німеччині – 26, у Південній Кореї – 11, в Італії – 6, у Швейцарії – 6, у Франції – 5, в Канаді – 4, в Японії – 3.

Позитивні результати дають заходи щодо боротьби з виведенням коштів в офшори з боку окремих країн, передусім з боку США. Так, під тиском США Британські Віргінські Острови підписали з нею договір «Про взаємну юридичну підтримку» (**MLAT**), який передбачає обмін інформацією про недостовірні фінансові угоди. У результаті міжнародного тиску податкові служби Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії, Німеччини також отримали доступ до відомостей про власників рахунків, баланси та фінансові операції на Британських Віргінських Островах.

Країни – члени Британської Співдружності та заморські британські території у травні 2016 р. також погодилися надавати британським правоохоронним і податковим органам повний доступ до інформації про те, хто справді володіє компаніями, які зареєстровані ними. Тепер компанії, які купують нерухомість у Великій Британії, будуть декларувати справжніх власників. Хоча для боротьби з відмиванням грошей у Великій Британії дещо робиться, але цього, як вважають незалежні експерти, поки недостатньо. Так, у 2016 р. Велика Британія першою серед країн Великої двадцятки відкрила **державний реєстр бенефіціарних власників компаній**, щоб отримати дані про компанії-оболонки, за якими часто ховаються порушники законодавства із-за кордону. Проблемаю є те, що ця система працює на засадах добровільності. Реєстраційна палата Великої Британії не має ні відповідних повноважень, ані ресурсів для перевірки наданої інформації. Нагляд за фірмами, які реєструють інші компанії

поки недостатній, а штрафи за порушення доволі мізерні (зазвичай вони складають від 1000 до 2000 фунтів стерлінгів). Невеликого бюджету **Національного агентства з питань боротьби проти злочинності (НСА)** не вистачає на боротьбу з тими, хто відмиває «брудні гроші», оскільки розслідування великої корупційної справи триває в середньому 7 років. Крім того, у вказаній агенції працює всього кілька десятків слідчих відповідної кваліфікації, тоді як в США та Італії таких слідчих сотні.

В кінці травня 2016 р. у Великій Британії було скасовано **акції на пред'явника**, а викриття таємних власників з травня 2016 р. стало офіційною політикою не тільки цієї країни, а й США. Наступний етап боротьби з офшорами – заборона на продаж майна, зареєстрованого в офшорах.

Велика Британія у 2017 р. ухвалила **Закон про злочинні доходи** (набрав чинності 30 вересня 2017 р.), що став відповіддю на публікацію доповіді організації Transparency International, згідно якої політики та державні чиновники з підозрілими зв'язками придбали майно в Лондоні на суму 4,2 млрд фунтів стерлінгів. З початку січня 2018 р. британське Національне агентство з питань боротьби проти злочинності заявило, що воно буде активно застосовувати **механізм ордеру на статки нез'ясованого походження (UWO)**. Загалом, повноваження **UWO** надають владі Великої Британії можливість отримати доступ до інформації, яку вони раніше не могли мати, і дозволяє вимагати відшкодування активів від осіб, які раніше безкарно переховувалися у цій країні. Це важливо тому, що за даними британського Національного агентства з питань боротьби проти злочинності, понад 100 млрд фунтів стерлінгів відмивається через Велику Британію щорічно, хоча ці активи є тільки частиною «брудних» коштів.

Дуже складною проблемою є оподаткування продажів через Інтернет, на чому наживаються так звані цифрові компанії. Водночас, у Франції вже введено так званий **цифровий податок** у розмірі трьох відсотків з цифрових продажів.

Посилює боротьбу з отриманням незаконних доходів й Німеччина. Прийнятий в червні 2019 р. відповідний закон надає урядовому органу **фінансової розвідки (FIU)** ширші повноваження і доступ до даних інших слідчих органів. Закон також розширює перелік професійних груп, які зобов'язані повідомляти про підозрілі фінансові операції. Зокрема, дія закону тепер поширюється на співробітників аукціонних домів, торговців дорогоцінними металами та агентів з торгівлі нерухомістю. Дещо з використання світового досвіду боротьби з відмиванням коштів через офшори та з розмиванням податкової бази робиться й в Україні. Так, у 2014 р. у нашій країні прийнято закон, який зобов'язав розкривати дані про кінцевих бенефіціарів підприємств, зокрема й в офшорах. Основним засобом боротьби із загрозою запобігання поширенню офшорних механізмів в Україні зараз обрано додаткове оподаткування офшорних операцій шляхом включення до складу валових витрат 85 % вартості товарів (робіт, послуг), придбаних у нерезидентів, що мають офшорний статус.

З 07.02.2015 р. у нашій країні змінено правила фінансового моніторингу, який тепер буде здійснюватися на основі нового закону. 26.04.2016 р. Україна приєдналася до країн, які прийняли план заходів щодо протидії з розмивання податкової бази й виведення прибутку з-під оподаткування (**план BEPS**). Водночас, поки наша країна готується до запровадження даного плану, ОЕСР займається підготовкою **плану BEPS 2.0**, оскільки 31.05.2019 р. цією організацією була опублікована «Програма роботи з проблемних питань, пов'язаних з диджиталізацією глобальної економіки». Метою програми (або – плану BEPS 2.0) є розробка нових основ оподаткування цифрового світу. Завершити роботу над програмою планується до кінця 2020 р.

Контрольні запитання

1. Що означає поняття «ухилення від податків» та як цей процес пов'язаний з тіньовою економікою?
2. Що означає поняття «відмивання брудних грошей» та які існують способи їх відмивання?
3. До чого веде попадання країни у «сірий» чи «чорний» списки ФАТФ?
4. На що направлена дія закону США про іноземну корупційну діяльність (FCPA)?
5. Коли і чому Велика Британія ухвалила Закон про злочинні доходи?
6. На що направлена дія плану BEPS і чому Україна приєдналася до нього?

ЛЕКЦІЯ 5. ДЕРЖАВНІ ВИДАТКИ ЯК РЕГУЛЯТОРИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНІ

- 5.1. Суть закону Вагнера і особливості його дії у ХХ та на початку ХХІ століття
 - 5.2. Суть держави «загального добробуту» та зміни у ній в сучасних умовах
 - 5.3. Проблеми фінансування малозабезпечених з бюджету
 - 5.4. Глобалізація і соціальна політика у країнах світу
 - 5.5. Концепція безумовного доходу та проблеми її реалізації
- Контрольні запитання

5.1. Суть закону Вагнера та особливості його дії на рубежі у ХХ та на початку ХХІ століття

Закон Вагнера Розвиток сучасної цивілізації характеризується постійним зростанням суспільних витрат. Цю тенденцію передбачив в кінці ХІХ ст. німецький вчений Адольф Вагнер. Інколи цю тенденцію називають «законом Вагнера». Суть закону Вагнера полягає в тому, що розвиток сучасної цивілізації характеризується постійним зростанням суспільних витрат незалежно від соціально-економічного ладу в країні. Суспільна практика ХХ ст. підтвердила тезу А. Вагнера про неухильне зростання суспільних витрат з прогресом людської цивілізації. Не дивлячись на деяке зменшення частки цих витрат у ВВП розвинутих країн у ХХІ ст., вона й зараз залишається достатньо значною. Так, у Франції у 2016 р. вона складала близько 32 %, в Італії – 28 %, у Швеції – 27 %, у Німеччині – 25 %, у Великій Британії – 22 %. Загалом, у 2018 р. видатки на соціальне забезпечення у країнах ЄС у середньому складала 28 % від ВВП.

Об'єктивні причини зростання суспільних витрат у порівнянні з приватними

1. При зростанні суспільного добробуту і сімейних доходів зростає обсяг видатків на суспільні потреби. Це пов'язано з тим, що еластичність попиту на суспільні блага вище, ніж на приватні.

Вперше різницю в динаміці і рівні задоволення першочергових і соціально-культурних потреб в залежності від рівня сімейного доходу було відкрито наприкінці ХІХ століття німецьким вченим Ернстом Енгелем.

2. Переважне зростання суспільних витрат у порівнянні з приватними пояснюється як кількісними, так і якісними змінами в народонаселенні (зміни у густоті і територіальному розселенні людей, перехід від традиційної сім'ї до сучасної нуклеарної сім'ї, від екстенсивного типу демографічного відтворення до якісно інтенсивного з орієнтацією на відтворення інтелектуального потенціалу та розвиток людської особистості).

3. Зростання суспільних витрат викликається об'єктивними вимогами взаємного доповнення приватнопідприємницьких та спільно-координаційних видів діяльності. Це проявляється у розвитку єдиної інформаційної структури, єдиної інфраструктури з охорони навколишнього середовища тощо.

4. Зростання суспільних витрат пояснюється закономірністю відставання продуктивності праці працівників сфери послуг від продуктивності зайнятих у матеріальному виробництві. У сфері послуг заміна живої праці уречевленою працею йде повільніше, ніж у сфері матеріального виробництва.

5. На зростання суспільних витрат суттєвий вплив здійснюють соціально-політичні фактори, пов'язані із зростанням бюрократичного апарату, зацікавленістю його у своєму розширеному відтворенні.

5.2. Суть держави загального добробуту та зміни в ній у сучасних умовах

Закон Вагнера реалізувався у багатьох країнах, які обрали шлях соціально-орієнтованого ринкового господарства (Скандинавські країни, Німеччина, Швейцарія та інші розвинуті країни.). Про них говорять, що у них існує держава загального добробуту. **Держава загального добробуту** – це така держава, в якій за рахунок переважно суспільних витрат забезпечуються такі суспільно значимі потреби, як потреба в освіті, охороні здоров'я, пенсійному забезпеченні тощо.

Моделі держави добробуту (або соціальної держави)

1. **Ліберальна** (або англосаксонська), яка застосовується в США, Великобританії, ряді

латиноамериканських країн. Вона передбачає державні обов'язки з соціального захисту для найбільш уразливих верств населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно. У системі соціального забезпечення перевага надається трудовій мотивації громадян.

2. **Соціально-демократична** (або скандинавська) модель, яка найбільш поширена у Швеції. Тут надається базове забезпечення усім громадянам за рахунок бюджетів всіх рівнів. Вона спрямована на недопущення бідності і забезпечення усім зайнятим громадянам достойного рівня життя.

3. **Консервативна** (континентально-європейська), що поширена в Австрії, Німеччині, Франції, Італії, Греції. Вона побудована на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючих і роботодавців. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів життя усіх громадян.

Водночас, уряди багатьох розвинутих країн зараз змушені відходити від моделі держави загального добробуту, оскільки на це не вистачає бюджетних коштів та змушує платників податків ухилятися від надмірного оподаткування (прикладі: Нідерланди, Німеччина, Швеція тощо).

Суть сучасної моделі розподілу

Суть сучасної моделі розподілу в розвинутих країнах полягає у поєднанні рівності всіх перед законом і включає механізм перерозподілу доходів за допомогою прогресивного оподаткування і трансфертних платежів. Цю модель називають змішаною, оскільки вона поєднує елементи ліберальної та соціальної моделей розподілу. Ці моделі мають, крім усього іншого, і національну специфіку (в США вона інша, ніж в Німеччині).

Складові змішаної моделі розподілу

1. Програми з створення реальних рівних стартових можливостей (зокрема, за допомогою державних програм розвитку людського капіталу).
2. Програми підтримки малого і середнього бізнесу.
3. Політика високих податків на спадщину та майно.
4. Антимонопольна політика.
5. Надання гарантій соціального захисту з боку держави тощо.

Види моделей розподілу в ринковій економіці

1. Ліберально-ринкова модель. До неї відноситься насамперед американська модель розподілу. Її основним принципом є принцип індивідуальної відповідальності за рівень життя окремого громадянина.
2. Соціально-ринкова модель. До неї відноситься передусім німецька модель розподілу. Її основним принципом є принцип колективної відповідальності за рівень життя окремого громадянина (або суспільний принцип солідарності). Тобто, тут громадяни отримують більшу допомогу за рахунок бюджету, а наголос тут робиться на дотриманні єдиного державного мінімуму доходу для всіх членів суспільства.

Показники перерозподілу в державі

У зарубіжній фінансовій науці аналіз видаткової частини бюджету країни займає провідне місце. Він дає змогу оцінити ефективність дій держави в проведенні економічної політики. Для цього використовуються деякі показники: 1) державна квота; 2) частка видатків на соціальний захист у ВВП країни.

1. Державна квота

Важливим показником, що характеризує ефективність трансфертної діяльності держави є так звана державна квота.

Державна квота – це питома вага сукупних витрат держави у ВВП. Вона показує місце держави в системі ринкових відносин і в певній мірі дозволяє визначити тип ринкової моделі країни.

2. Частка видатків на соціальний захист у ВВП

Іншим важливим відносним показником, що характеризує ефективність видаткової діяльності держави, є частка видатків на соціальний захист у ВВП. Головне, щоб вона була оптимальною і стимулювала до праці і сплати податків.

Аналіз цієї частки проводиться в декілька прийомів: 1) по-перше, розраховується в цілому

питома вага соціальних трансфертів у ВВП; 2) по-друге, частка виплат по соціальному страхуванню у ВВП; 3) по-третє, виплати по соціальному страхуванню без урахування виплат по страхуванню по безробіттю; 4) по-четверте, розраховується частка соціальних виплат місцевих бюджетів у ВВП.

У багатьох розвинутих країнах Європи, як вважають багато дослідників цих процесів, соціальний захист безробітних, пенсіонерів, мігрантів тощо є надмірним. Для вирішення вказаної проблеми держави загального добробуту у багатьох розвинутих країнах шукають різні способи пов'язати пошук робочих місць з отриманням належної соціальної допомоги. Зокрема, у Німеччині з 2003 р. були проведені відповідні реформи, згідно яких було обмежено ранній вихід на пенсію, допомогу по безробіттю, створені низькооплачувані категорії роботи, а безробітних зобов'язали брати участь у програмах із пошуку роботи. Водночас, дуже складною проблемою для розвинутих країн в останні роки є проблема фінансування соціальних витрат на утримання іммігрантів. Вважається, що в таких країнах ЄС, як Німеччина, Австрія, Франція, Швеція та ряду інших розмір цих допомог є достатньо привабливим для іммігрантів та не поступається соціальним виплатам корінними жителям цих країн. Все це посилює анти іммігрантські настрої у багатьох країнах ЄС. Тому в останні роки Німеччина, Австрія, Франція та ряд інших країн ЄС була змушена розпочати зменшення виплат на утримання іммігрантів та членів їх сімей. Крім того, ЄС щорічно виплачує Туреччині кілька мільярдів євро для утримання сирійських біженців на її території, щоб вони незаконно не потрапляли до країн ЄС.

5.3. Проблеми фінансування малозабезпечених з бюджету

Визначення бідності у розвинутих країнах

Можна виділити різні підходи до визначення бідності: 1) американський; 2) європейський. У США, на відміну від Західної Європи, бідність розглядається як тимчасове явище, яка може бути викоріненою (по відношенню до безробітних, дітей у неблагополучних сім'ях). Цій категорії населення вважається необхідним надавати соціальну допомогу з боку держави. У Європі наголос робиться на соціальній допомозі всім, хто має доход, менший за прожитковий мінімум.

Позитивні наслідки бюджетного фінансування бідних

1. Цим забезпечується досягнення політичної стабільності у розвинутих країнах.
2. Дітям з малозабезпечених сімей, які мають певні здібності, державою створюються умови для продовження навчання у вищих навчальних закладах.
3. Медичне обслуговування охоплює всі верстви населення, в тому числі бідняків та членів їх сімей, стримуючи поширення інфекційних хвороб, СНІДу тощо.
4. Пенсіонерам забезпечується прийнятний рівень життя.

Негативні наслідки бюджетного фінансування бідних.

1. Організація управління трансфертними платежами є досить дорогою справою для державного бюджету.
2. Сильна бюрократизація організації трансфертних платежів.
3. Системи пенсійного забезпечення сприяли скороченню сукупної норми нагромадження населення (населення вкладало гроші не в акції промислових комплексів, а в пенсійні, медичні фонди тощо).
4. Програми допомоги неповній сім'ї (ПНСД) вели до розпаду деяких сімей, оскільки: 1) сприяли уходу з сім'ї безробітних одного з батьків, щоб сім'я могла отримувати допомогу від держави; 2) вели до зростання позашлюбних дітей (так, в США, половина матерів, що отримувала вказані допомоги, мала позашлюбних дітей;
5. Формування споживацьких настроїв у частини населення, коли можна жити за рахунок різного роду допомог, не шукаючи роботи.

Всі ці недоліки трансфертних платежів вимагають пошуку нових підходів до державного забезпечення соціальних гарантій, оптимізації їх фінансування, а також посилення контролю за доходами бідних верств населення.

Про посилення контролю над доходами бідних в США

До 2000 року американські податківці приділяли основну увагу багатим людям, перевіряючи кожну восьму декларацію, яку заповнив власник річного доходу більше 100 тисяч доларів. А

з 2002 року вони серйозно зайнялися тими, чий річний дохід нижче 25 тисяч доларів, тобто – бідняками за стандартами США. Таких декларацій тепер буде перевірятися на 30% більше, ніж раніше, але все ж таки мало – всього 1,36 % від загальної їх кількості. Це робилося тому, що Конгрес США дуже непокоїться фактами шахрайства при отриманні допомоги представниками бідних верств населення, які примудряються ховати свої хай і невеликі доходи.

Про два напрямки сучасної розподільчої політики у розвинутих країнах

У сучасних умовах сформувався новий підхід до розподільчої політики, яка включає два напрямки:

- 1) створення працездатним членам суспільства умов, що дозволяють їм підтримувати і поліпшувати свій добробут за рахунок власної праці і підприємницької діяльності;
- 2) збереження за державою функцій соціальної підтримки і захисту тільки для тих, хто його вкрай потребує (малозабезпечені, багатодітні сім'ї, інваліди тощо), тобто проведення політики боротьби з бідністю. У рамках другого підходу визначилося наступні напрямки боротьби з бідністю: 1) вирішення проблеми бідності на основі встановлення прожиткового мінімуму для всіх членів суспільства. Його і пропонується реалізувати за допомогою негативного прибуткового податку; 2) стимулювання переходу до трудової діяльності (отримання допомог пов'язують з зобов'язанням їх отримувача зайнятися навчанням або роботою).

Негативний прибутковий податок

Негативний прибутковий податок – це виплата замість багатьох трансфертних платежів єдиного гарантованого державою мінімального доходу сім'ї. Він скорочується по мірі наближення до гарантованого мінімуму у зв'язку з підвищенням особистого заробітку. Таким чином позитивний податок платять сім'ї державі, а негативний – держава сім'ям, чим він менше, тим менші витрати держави. Негативний податок має, як плюси, так і негативи, що ускладнюють його впровадження у життя.

Позитивні моменти негативного прибуткового податку

1. Створюється мотивація трудової діяльності.
2. Замість багатьох трансфертних допомог здійснюється один платіж.
2. Введення цього податку не ставить бідняків у принижений стан по відношенню до працюючих верств населення.

«Мінуси» негативного прибуткового податку

1. Труднощі оптимізації рівня гарантованого мінімального доходу та розмірів скорочення державних допомог із збереженням мотивації праці.
2. Введення вказаного податку вимагає значних адміністративно-управлінських витрат, так як потребує збільшення граничних ставок позитивного податку з доходів всіх груп, працюючих в країні. Тобто, введення негативного прибуткового податку обійшлося б державі дорожче, тому поки його не введено, але деякі його принципи вже використовуються в ряді країн (наприклад, виплата адресної допомоги). У зв'язку з серйозними труднощами введення негативного прибуткового податку, зараз наголос робиться на групі стимулів до зайняття безробітними корисною для суспільства роботою (участі у громадських роботах тощо).

5.4. Глобалізація і соціальна політика у країнах світу

У другій половині 1990-х років у розвинутих країнах сформулювався новий підхід до здійснення соціальної політики, який отримав назву **гнучкого соціального забезпечення (flexicurity)**. Його зміст полягає у поєднанні соціального захисту від держави з більшою свободою у в питанні найму та звільнення персоналу, а також зміни контракту для працедавців. При цьому держава розширює активні дії на ринку праці, запроваджуючи навчання, пошук вакансій, субсидування дитячих садочків (щоб жінки могли працювати повний день) та обов'язкову вимогу для безробітних працевлаштуватися. У грудні 2007 р. Європейська Комісія визначила модель **flexicurity** як основний принцип соціальної політики в країнах ЄС, але криза 2008-2009 рр. ускладнила реалізацію цієї моделі.

Загалом, треба пам'ятати, що національну соціальну політику дедалі більше визначають глобальна економічна конкуренція та міжнародні організації. За своєю суттю національна політика набуває виразніших транснаціональних ознак, і тепер її слід розглядати як глобальний перерозподіл ресурсів, соціальне регулювання, соціальне забезпечення нових

можливостей.

Індекс щастя.

Для оцінки рівня життя в останнє десятиліття використовується такий показник як індекс щастя, а у деяких країнах вже створені Міністерства щастя. Причиною введення цього показника стала необхідність заміни такого показника як ВВП на душу населення в країні, який вже не відображає реальний рівень життя в країні. Тому йде пошук нових показників, зокрема зараз активно використовується такий показник, як **індекс людського розвитку**, при підрахунку якого до уваги береться не тільки ВВП на душу населення в країні, а й рівень освіченості населення країни та тривалість життя в країні для різних груп населення. Але виявилось, що й цей показник недостатньо характеризує рівень життя та його якість, тому зараз починають використовувати **індекс щастя**, який не так просто математично вирахувати, як ВВП на душу населення країни. Індекс щастя оцінюється за наступними показниками: ВВП на душу населення країни, соціальна підтримка, очікувана тривалість життя, сприйняття корупції в суспільстві тощо. У 2019 р. за цим показником оцінювалося 156 країн. До першої десятки країн увійшли наступні країни: Фінляндія, Данія, Швейцарія, Ісландія, Норвегія, Нідерланди, Швеція, Нова Зеландія, Австрія та Люксембург.

5.5. Концепція безумовного доходу та проблеми її реалізації

Для дотримання принципів соціальної справедливості в умовах глобалізації рядом вчених та політиків пропонується ідея **безумовного базового доходу (ББД)** для кожного працюючого або – для кожного громадянина країни. Тобто, громадянин може працювати чи не працювати, але держава повинна виплачувати йому певну суму грошей на прожиття. У Фінляндії пробна програма безумовних готівкових виплат до 560 євро на місяць була запроваджена з 2016 р., але вона не дала того результату, на який розраховували автори ідеї. Над подібними проектами працюють у кількох нідерландських містах. 5.06.2016 р. стосовно змін до Конституції щодо та запровадження базового доходу голосували громадяни Швейцарії, але більшість з них виступило проти нього. Тому важливо розібратися у позитивах та вадах використання безумовного базового доходу для суспільних фінансів країни.

Прихильники універсального базового доходу заявляють, що задумане ними переформування системи соціального захисту може як допомогти суспільствам скористатися з результатів сучасної динамічної економіки, так і забезпечити доступ до них широких верств населення. Водночас, в останні роки уряди багатьох розвинутих країн, які взяли курс на режим суворої економії, швидше скорочували допомогу малозабезпеченим, ніж, наприклад, державні пенсії. Пояснення цьому полягає в тому, що кількість бідних набагато менше, ніж кількість пенсіонерів, які є значною частиною електорату для політиків під час виборів. Крім того, значна частина бідних відноситься до маргінальних верств, які, як правило, на вибори не ходять.

Негативом будь-якого універсального базового доходу є його велика вартість для держави. Універсальний базовий дохід, що дорівнює певному відсотку середнього доходу (у вигляді ВВП на особу), вимагає пропорційного збільшення податкових надходжень відносно ВВП. А цього бояться всі політики в демократичних країнах, оскільки наголос на підвищення податків на середній клас автоматично веде до програшу на виборах. Тому для збільшення допомоги для бідних стараються використовувати, як правило, кошти від позик, або підвищення податків тільки на багаті верстви населення.

Важливим аргументом противників універсального базового доходу є твердження про те, що в країні з таким доходом масово прибуватимуть мігранти з менш розвинутих країн, які мають інший менталітет та віросповідання. Масова міграція в Європу в 2015-2016 рр. показала, що коштів на мігрантів не вистачає. Крім того, вони породжують багато соціально-економічних проблем, що веде до зростання нетерпимості до мігрантів в демократичних країнах Європи. Загалом, у демократичних країнах, поки не дійшли до однозначного висновку щодо запровадження універсального базового доходу, поки йдуть експериментальні пошуки.

Контрольні запитання

1. В чому суть закону Вагнера?

2. Які причини зростання державних видатків у ХХ столітті ви можете назвати?
3. Чому багато розвинутих країн змушені сьогодні скорочувати соціальні видатки? Які причини цього явища?
4. Які проблеми бюджетного фінансування бідних верств існують у розвинутих країнах? Чи вони мають місце і в Україні?
5. Що треба зробити, щоб заохотити до роботи працездатних осіб, які отримують соціальну допомогу і не працюють? Що вам відомо з цього з досвіду зарубіжних країн?
6. В чому суть і чому поки не вводиться у розвинутих країнах у повній мірі так званий «негативний прибутковий податок»?

Лекція 6. БЮДЖЕТНІ ДЕФІЦИТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ РІЗНИХ КРАЇН

Розділ 6. Бюджетні дефіцити та їх вплив на фінансові системи різних країн

- 6.1. Основні причини та наслідки бюджетних дефіцитів
 - 6.2. Бюджетне фінансування дефіциту бюджет
 - 6.3. Вплив державного кредиту на державний борг та економіку країни
 - 6.4. Механізм управління і проблеми обслуговування державного боргу
- Контрольні запитання

6.1. Основні причини і наслідки бюджетних дефіцитів

Для більшості країн світу протягом певних періодів розвитку характерні бюджетні дефіцити. В економічній літературі виділяють багато причин бюджетних дефіцитів. До основних відносяться наступні. 1. Спад виробництва. В період криз дефіцит бюджету різко зростає, оскільки треба фінансувати з бюджету соціальні програми. Зокрема, за оцінками **Н. Рубіні**, для подолання світової економічної кризи в 2020 р. дефіцит бюджету у багатьох країнах світу, зокрема й в країнах ЄС, сягне 10 % від ВВП. 2. Зниження ефективності функціонування окремих галузей. Особливо це стосується бюджетонаповнюючих галузей – тютюнової, горілчаної тощо. 3. Несвоєчасне проведення структурних змін в економіці або її технічного переоснащення. Великі дотації надаються галузям, які не в змозі провести структурну перебудову самостійно (вугільна, металургійна промисловість, АПК тощо). 4. Великі військові видатки. Це було характерне, наприклад, для США в роки війни у В'єтнамі, в Іраку, в Афганістані тощо. 5. Збільшення чисельності державного апарату, в тому числі й для реалізації соціальних програм держави.

Американський вчений Дж. Б'юкенен вважає, що бюджетні дефіцити внутрішньо притаманні демократичним суспільствам, тобто бюджетний дефіцит в умовах демократії – неминучий. Це пов'язано з тим, що демократичне суспільство значну увагу приділяє забезпеченню соціальних пільг для більшості громадян, на що ніколи не вистачає доходів бюджету. Таким чином, бюджетні дефіцити – це невід'ємна складова державних фінансів у демократичному суспільстві, але головне не допустити їх неконтрольованого зростання, що може призвести до різкого зростання інфляції в країні.

Наслідки бюджетних дефіцитів.

1. В результаті виходу держави на ринок капіталів з державними цінними паперами з метою зменшення бюджетного дефіциту відбувається зростання процентних ставок, що ускладнює отримання кредитів підприємствами різних галузей. Зокрема, в середині 90-х років ХХ століття уряд США своїми державними цінними паперами відволікав з ринку позичкових капіталів біля 80 % коштів. 2. Ускладнюється механізм міжнародного переливу капіталів та створюється можливість подвійного дефіциту (бюджету та платіжного балансу). Активно використали міжнародний ринок капіталів у 80-х роках ХХ ст. США, що дозволило їм залучити значні фінансові ресурси із-за кордону (шляхом високих процентних ставок по кредитах). 3. Порушуються психологічні фактори стабілізації фінансової системи: збільшується кількість короткотермінових фінансових операцій на шкоду довго- та середньотермінових, оскільки оператори ринку бояться зростання інфляції. 4. Зростання інфляції в країні у результаті збільшення випуску в обіг додаткових грошей, щоб зменшити бюджетний дефіцит. За прогнозами Світового банку в 2020 р. практично у всіх країнах дефіцит бюджету

перевищить 3 і більше відсотків від ВВП у зв'язку із значними витратами на подолання пандемії коронавірусу та спадом виробництва. 5. Посилення податкового тиску на платників податків, щоб збільшити доходну частину бюджету. Наслідок – приховування доходів від оподаткування, яке посилюється в період економічних і фінансових криз. 6. Зменшення державних видатків (**секвестр**), щоб зменшити дефіцит державного бюджету.

Загалом, існує два методи фінансування державних видатків: 1) податки; 2) позики. У фінансовій науці поставлене питання про порівняльні переваги і недоліки кожного з цих методів. Існує кілька підходів до вирішення вказаних питань (теорема Рікардо, теорема Барро, теорема Б'юкенена).

1. Теорема Д.Рікардо (теорема еквівалентності)

Д. Рікардо сформулював теорему еквівалентності: заміщення боргових зобов'язань податками не змінює характеру та обсягу приватного добробуту у відносинах населення з державою. Тобто, податки і державні позики однаково сприймаються приватними особами.

2. Теорема Р.Барро (теорема нейтральності державного боргу)

В цій теоремі стверджується, що заміщення урядових боргових зобов'язань поточними податковими надходженнями тільки взаємно погашає переміщення ресурсів між поколіннями й тому не змінює умов виробництва, висоти процента, рівня цін. Теорему Р. Барро різко розкритикував Дж. Б'юкенен.

3. Теорема Дж.Б'юкенена

Суть теорема Дж. Б'юкенена полягає в тому, що політики більше схильні до нарощування державного боргу, ніж до збільшення податків. Чому? Тому, що:

а) позики сприймаються виборцями менш важкими, ніж податки, тому депутати охоче підтримують позичкове фінансування державного боргу;

б) зручні для політиків позичкові фінанси мають тенденцію до марнотратства.

Практичні висновки з теорії Дж. Б'юкенена

1. З метою запобігання фінансовим кризам у багатьох країнах введені різні обмеження державного кредиту (ліміт заборгованості, гранична висота процентів; скорочення (до 20 р.) строку погашення боргових зобов'язань держави тощо).

2. Ставиться питання про обмеження позабюджетного державного підприємництва (за рахунок державних облігацій під забезпечення доходами від платних автодоріг, аеропортів, мостів, зоопарків).

Мета та інструменти аналізу бюджетного дефіциту

Мета сучасних процедур аналізу бюджетного дефіциту – це досягнення цілей державної діяльності з мінімальними затратами. Оптимальним інструментом вказаної цілі є так звані програмні бюджетні дефіцити.

Програмні бюджетні дефіцити передбачають досягнення мети державного розвитку з мінімальним фінансуванням і включають в себе заходи організаційного плану. Програмні бюджетні дефіцити – багаторічні, тобто розраховані на кілька років.

Про елементи програмних бюджетних дефіцитів в США

У США застосовується процедура визначення бюджетного дефіциту на «0-ій основі». Назвемо основні її риси. 1. Щорічний перегляд обсягу видатків і діяльності державних установ. 2. Обґрунтування фінансових програм на альтернативній основі, включаючи їх мінімальний чи «0-й рівень». 3. Контроль за ефективністю діяльності муніципальних установ з метою наблизити результативність їх діяльності до рівня ефективності приватних установ (шкіл, лікарень, стадіонів тощо). 4. Використання методу «затрати – вигоди»

Загалом, для оптимізації дефіциту бюджету і державного боргу у всіх розвинутих країнах використовують довгострокове бюджетне планування. Важливою умовою фінансування бюджетного дефіциту є державний кредит. Його зростання призводить до збільшення державного боргу країни (як внутрішнього, так і зовнішнього).

6.3. Вплив державного кредиту на державний борг та економіку країни

Виділяють наступні форми впливу державного кредиту на державний борг та економіку окремих країн. 1. Збільшення державного кредиту підвищує розмір державного боргу. 2. Зростання державного боргу в результаті збільшення державного кредиту веде до зростання перерозподілу національного доходу (НД) у формі процентних платежів по державних

цінних паперах. 3. Ріст державного боргу в результаті збільшення державного кредиту породжує залежність національної економіки від країн-кредиторів, а також від нерезидентів, які купують державні цінні папери. Поведінку нерезидентів важко передбачити, що може дестабілізувати фінансову систему країни. 4. Ріст державного боргу в результаті зростання державного кредиту посилює залежність фінансової системи країн-позичальників від міжнародних організацій (від МВФ, Світового банку, ЄБРР). Про основні індикатори боргової безпеки країни можна довідатися з таблиці 6.1.

Таблиця 6.1.

Основні індикатори боргової безпеки держави*

Назва індикатора	Показник
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, у %	Не більше 55 %
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, у %	Не більше 25 %
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, у дол. США	Не більше 250
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до річного експорту товарів та послуг, у %	Не більше 70 %
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів та послуг, у %	Не більше 12%
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету, у %	Не більше 20 %
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, у %	Не більше 30 %
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, у %	Не більше 25 %
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, у %	Не більше 30 %

*Складено автором на основі [21;22].

Сучасна ситуація з бюджетним дефіцитом і державним боргом

З другої половини 90-х років ХХ ст. всі розвинуті країни почали скорочувати бюджетний дефіцит, що позитивно вплинуло на їхню економіку. Водночас, з метою подолання негативних наслідків світової фінансової кризи 2008-2009 рр., більшість розвинутих країн світу пішли на зростання дефіциту державного бюджету понад норму (більше 3 % від ВВП) та підвищення державного боргу понад 60 % від ВВП. Подібне відбулося й на початку 2020 р., коли в результаті пандемії коронавірусу в абсолютній більшості країн був об'явлений на кілька місяців карантин, що призвело до значного скорочення виробництва. Для його подолання країни світу (зокрема й Україна) були вимушені суттєво збільшити державні видатки та дефіцит бюджету понад встановлені нормативи. Більше 150 країн світу були змушені звернутися до МВФ за отриманням пільгових кредитів, щоб не допустити дефолту, але це призвело до збільшення їх державного боргу. За прогнозами експертів Європейської Комісії, державний борг Греції в 2020 р. зросте до 200 % від ВВП, а Італії – до 160 % від ВВП, що не відповідає жодним критеріям перебування цих країн в Європейському Союзі. Загалом, карантин, запроваджений у більшості країн світу у першій половині 2020 р. в результаті пандемії коронавірусу, призвів до значного зростання державного боргу у них. Так, у розвинутих країнах він в 2020 р. може скласти 120 % від ВВП. Причина такого зростання – необхідність стабілізації економіки, яка у більшості країн може зменшитися на 5-7 % в 2020 р., та збільшення соціальних виплат.

6.4. Механізм управління і проблеми обслуговування державного боргу

Управління державним боргом

Мета управління державним боргом – отримання необхідної кількості грошових коштів з виплатою, по можливості, як найменших відсотків, підтримка стабільного курсу державних цінних паперів.

Методами управління державним боргом є: конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу.

Конверсія – це зміна доходності позики. У цьому випадку держава-позичальник найчастіше знижує розмір виплачуваних процентів за позику. Однак не виключається й підвищення доходності позики. **Консолідація** – це зміна умов позики, пов'язана з їх строками (як у бік збільшення строку уже випущених позик, так і в бік зменшення). Можливе поєднання консолідації з конверсією. **Уніфікація** позики – це об'єднання кількох позик в одну. **Обмін за регресивним співвідношенням** – це обмін цінних паперів попередніх позик на нові, який проводиться з метою скорочення державного боргу. Це є вкрай небажаним способом, оскільки він означає часткову відмову держави-позичальника від своїх боргів. **Реструктуризація** – це використання у комплексі повністю або частково вище вказаних методів управління державним боргом. Анулювання державного боргу – це заходи, внаслідок яких держава-позичальник повністю відмовляється від своїх боргових зобов'язань, тобто – до **дефолту**. Він означає неможливість держави-позичальника виконувати свої зовнішні зобов'язання. У такому випадку всі державні кредитори можуть застосувати до країни-боржника досить жорсткі фінансові санкції. Зокрема, може бути накладений арешт на всю власність країни-позичальника за кордоном, яку потім буде продана, а отримані кошти будуть повернені країнам-кредиторам. Крім того, ніхто з іноземних кредиторів не буде кредитувати країну, яка об'явила дефолт. Тому викликає заперечення пропозиція деяких українських економістів щодо об'явлення дефолту нашою країною. **Викуп державного боргу** – це надання державі-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів з **дисконтом** за іноземну валюту.

Обслуговування державного боргу

Обслуговування державного боргу – це комплекс заходів держави з погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик, недопущення дефолту. Обслуговуванням внутрішнього боргу займаються, як правило, звичайно емісійні банки країн, які виступають фінансовими агентами казначейства або Міністерства фінансів. Для прикладу, у США – це федеральна резервна система (насамперед, Федеральний резервний банк м. Нью-Йорка), у Великобританії – Банк Англії, у Франції – Банк де Франс. На ці банки покладено і первинне розміщення нових випусків державних зобов'язань.

Управління державним боргом країни повинна вестися так, щоб не допустити дефолту. **Дефолт** – це неспроможність країни заплатити по своїх боргах. Коли країна оголошує дефолт, то все її майно за кордоном може перейти в руки її кредиторів. У 2000 р. дефолт вперше в світі об'явив Еквадор. Однією з причин дефолту в Еквадорі була дуже велика зовнішня заборгованість та дефіцит платіжного балансу країни. Крім Еквадору, дефолт був об'явлений у Венесуелі, в Аргентині в 2001 р., в Росії в 1998 р., в Греції в 2015 р. Венесуела об'являла дефолт чотири рази: в 1995-1997 рр., в 1998 р., в 2004 р., в 2017 р. У результаті в країні різко впали доходи громадян, створився дефіцит продуктів харчування, ліків, товарів широкого вжитку тощо, що спровокувало масовий виїзд громадян за кордон. Росія об'явила дефолт в 1998 р. в результаті надмірного випуску державних цінних паперів та масового виходу іноземних вкладників з країни під час кризи, коли ці папери продавалися за безцінь. В результаті рубль знецінився майже в чотири рази. Водночас, російська експортна продукція стала дешевшою та конкурентною на міжнародних ринках, хоча доходи населення впали в кілька разів. У Греції в 2015 р. зовнішній борг склав 185 % від ВВП і тільки допомога МВФ та ЄС врятувала країну від повного економічного та політичного колапсу.

Наслідки дефолту для Лівану

08.03.2020 р. дефолт об'явив Ліван, рівень боргу якого склав 170 % від ВВП, а 09.03.2020 р. Міністерство фінансів Лівану не змогло здійснити платіж за євробондами на суму 1,2 млрд дол США. Це призвело до найгіршої кризи з моменту отримання незалежності країни в 1943 р. та різкого зростання безробіття. Зокрема, в липні 2020 р. кожен третій працездатний ліванець став безробітним. Ліванська валюта з початку 2020 р. була девальвована на 85 %. Імпорт знизився на 40 %. У країні не залишилося резервів навіть для фінансування критичного імпорту (насамперед пшениці). Банкам прийшлося ввести валютні обмеження надання коштів з рахунків фізичних осіб в розмірі 100 дол США в одні руки. Різко зросла інфляція: якщо у лютому 2020 р. вона складала 11,4 %, то в травні 2020 р. вона склала 56,6

%). Супермаркети ввели обмеження на продаж продуктів харчування. Майже 2 млн осіб, за оцінками експертів, мають проблеми з постійним доступом до продуктів харчування. Зовнішні борги Лівану стали торгуватися у 5 разів менше номіналу. Загалом, втрати економіки країни в 2020 р. складуть 70 млрд дол США.

Контрольні запитання

1. Які основні причини бюджетних дефіцитів?
2. Чи згодні ви з твердженням Дж. Б'юкенена про те, що бюджетні дефіцити завжди притаманні демократичним країнам?
3. Які основні наслідки бюджетних дефіцитів для економіки демократичних країн?
4. Чим відрізняються теореми Р. Барро і Дж. Б'юкенена?
5. В чому полягає особливість визначення бюджетного дефіциту на «0» основі в США?
6. Які негативні наслідки зростання державного боргу для демократичної країни ви можете назвати?

Модуль II. Фінансові системи провідних країн світу.

Лекція 1. Фінанси Сполучених Штатів Америки

- 1.1. Загальні основи побудови та функціонування публічних фінансів країни
 - 1.2. Фінанси штатів та місцевих органів влади
 - 1.3. Фінанси пенсійної системи та шляхи її реформування в США
 - 1.4. Податкова система США
 - 1.5. Фінанси домогосподарств
 - 1.6. Фінанси підприємств
 - 1.7. Особливості розвитку фінансового ринку в США у XXI столітті
- Запитання для самоперевірки

1.1. Загальні основи побудови та функціонування публічних фінансів країни.

Фінансова система США включає публічні фінанси, фінанси недержавних підприємств та організацій, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок. У свою чергу, публічні фінанси охоплюють федеральний бюджет, соціальні фонди, фінанси штатів та місцеві фінанси, фінанси державних підприємств та установ.

Бюджетну систему США утворюють три ланки: 1) федеральний бюджет; 2) бюджет членів федерації (штатів); 3) місцеві бюджети, які не входять у склад федерального бюджету. У США федеральний бюджет складається з 2-х частин: 1) урядовий бюджет; 2) **довірчі фонди** (траст-фонди). За рахунок урядового бюджету фінансуються загальні економічні і соціальні програми, що позитивно впливає на економіку США. Ключовими статтями витрат федерального бюджету є витрати на соціальне страхування (21%), охорону здоров'я, включаючи програму медичного обслуговування «Медікейр» (23%), витрати на національну оборону (19%) і забезпечення доходів населення (15%). Виплата процентів по державному боргу забирає 7% витрат федерального бюджету. Довірчі фонди мають цільовий характер і більшість з них пов'язані з діяльністю галузей виробничої інфраструктури (федеральними автострадами, аеропортами, електростанціями). Доходи довірчих фондів утворюються за рахунок надходжень від використання державної власності. Статус довірчих мають також соціальні і пенсійні фонди. Вони формуються в основному за рахунок внесків працівників державного і приватного сектора, відрахувань уряду і підприємців. Найбільш значимими є фонди соціального страхування.

Джерелом доходів для бюджетів всіх рівнів в США є податки. Основну частину надходжень у федеральний бюджет забезпечують прибуткові податки (до 43 %) і податки на доходи корпорацій (до 10 %), а також податки і внески у фонди соціального страхування (до 39 %). Держава спрямовує отримані кошти на розвиток інфраструктури (зокрема, на будівництво швидкісних автомагістралей стратегічного значення, на створення телекомунікаційних й інформаційних мереж тощо), на регулювання сільськогосподарського виробництва та зовнішньої торгівлі, на НДДКР і різноманітні військові програми. В 2019 р.

витрати на оборону склали 649 млрд. дол (15 % витрат федерального бюджету), а в 2020 р. вони зростуть до 700 млрд дол. Держава фінансує приблизно 46 % усіх НДР, майже цілком забезпечує виробництво найсучаснішого і дорогого обладнання. Сучасна система освіти у США містить державний (переважає у початковій і середній освіті) і приватний (здебільшого у вищій освіті) сектори. ВНЗ є у кожному штаті країни. Витрати на освіту в США становлять 7 % ВВП. Витрати на охорону здоров'я в США є найбільшими в світі і становили в 2019 р. 17,2 % ВВП.

Головне місце в бюджетах штатів і місцевих органів влади займають витрати на фінансування освіти (близько 35 % витрат); 13 % припадає на соціальні допомоги; 9 % – на систему охорони здоров'я і розвиток транспорту; 8 % – на фінансування громадської безпеки (включаючи поліцію, виправні заклади, пожежну охорону та ін.). Основні напрями, по яких йде сприяння із федерального бюджету – це фінансування витрат на освіту, охорону здоров'я і соціальну допомогу.

Серйозною проблемою для американської фінансової системи протягом багатьох десятиліть є дефіцит федерального бюджету США та значний державний борг. В 2019 р. державний борг США перевищив 22 трлн. дол. США, що склало більше 100 % від ВВП країни.

В кінці березня 2020 р. сенат США схвалив пакет допомоги у 2 трлн дол США для подолання наслідків коронавірусу. Пізніше розмір допомоги був збільшений до 6 трлн дол (2 трлн дол на допомогу домогосподарствам та бізнесу, а 4 трлн дол – на стабілізацію фінансово-банківської системи країни).

1.2. Фінанси штатів і місцевих органів влади

США є федеративною республікою, поділеною на 50 штатів і федеральний (столичний) округ Колумбію. Усі штати поділені на графства (3041). Загалом, у США нараховується 50 штатів, 19 тисяч муніципалітетів, 17 тисяч міських самоуправлінь, 15 тисяч шкільних округів.

Особливості фінансів штатів і фінансів місцевої влади.

Органи влади штатів автономні у проведенні бюджетної політики, включаючи податкову політику (див. табл. 1.1.). У бюджетах штатів частка власних надходжень складає 80 % доходів, а федеральних субсидій – тільки 20 %. Для бюджетів штатів характерна така структура джерел надходжень: податки на продаж забезпечують близько 30 % надходжень, індивідуальні податки – до 20 %, податки з корпорацій – 5 %, різні збори та інші види надходжень – 16 %, податки на майно – приблизно 1 % надходжень. Крім того, більше 20% надходжень в бюджети штатів утворюють перерахування із федерального бюджету в порядку фінансової підтримки, і ще приблизно 1,5 % надходжень – це надходження із бюджетів місцевих органів влади.

Таблиця 1.1.

Структура податкових надходжень в штатах за видами податків

Види податків	Частка в %
Загальний податок з продажу	32
Прибутковий податок з населення	30
Акциз на паливо	6,3
Акциз на тютюн	2
Акциз на спиртні напої	1,6
Податок на власників транспортних засобів	3,5
Податок на прибуток корпорацій	7,9
Податок на майно	2
Податок на спадок і дарування	1

У складі надходжень в бюджети місцевих органів влади в середньому по США податки на власність дають близько 30 % надходжень, податки на продаж – 6 %, різні збори та інші

види надходжень забезпечують 23 % і тільки 2,3% забезпечують прибуткові податки з фізичних осіб і корпорацій. Крім того, приблизно третину коштів місцеві бюджети отримують від урядів штатів і ще біля 6 % – від федерального уряду. При врахуванні надходжень місцевих органів влади тільки із власних джерел частка доходів від податків на власність в їхньому складі буде переважаючою – приблизно 45-46 %.

Важливу роль у формуванні доходів місцевих бюджетів крім податків відіграють **неподаткові доходи**: доходи від власності, якою управляють місцеві органи влади, від здавання в оренду чи продажу землі, лісових масивів, від експлуатації водойм, комунальних підприємств, від надходжень штрафів, різноманітних зборів, надходжень за використання місцевого транспорту, доріг, води, електроенергії та ін. У загальній структурі надходжень місцевих бюджетів неподаткові доходи становлять 22 % (див. табл. 1.2.). Про досить високий рівень місцевого оподаткування у США свідчать такі дані: частка місцевих податків у бюджеті середньої американської сім'ї з 4 осіб (дохід 50 тис. дол. на рік) сягає 8,8 % у середньому по країні, при цьому залежно від штату цей відсоток коливається від 4,6 до 12,7 %.

Таблиця 1.2.

Основні доходи бюджетів місцевих органів влади, в %

Доходи і субсидії	100
Доходи з власних джерел	60
у тому числі:	
майновий податок	29
неподаткові доходи і збори	22
інші податки	9
субсидії штатів	33
субсидії федерального уряду	7

1.3. Фінанси пенсійної системи та шляхи її реформування в США.

Протягом багатьох років основу пенсійної системи США складала державна програма страхування по старості, втраті годувальника, по інвалідності, відома під назвою **Загальної федеральної програми – ЗФП**. Кошти в усі страхові фонди ЗФП надходять шляхом стягнення спеціального податку на соціальне страхування, який сплачує 95 % робочої сили країни. Для фінансування кожного із трьох фондів передбачена своя податкова ставка, в сукупності вони становлять єдину ставку податку. Для всіх категорій платників податку податок стягується з граничної суми заробітків, яка називається максимальною податковою базою.

Водночас, у зв'язку з несприятливими демографічними змінами, ЗФП вичерпає свої резерви в 2038 р., а після 2038 р. система зможе підтримувати об'єм виплат на рівні 73 % своїх зобов'язань. Тому зараз активно розвивається система **особистих пенсійних рахунків (ОПР)**. Американці відкривають рахунки в банках, кредитних спілках та інших фінансових компаніях, страхових компаніях (в цьому випадку укладається договір про накопичення і виплату ануїтету), пайових інвестиційних фондах або тримають кошти на рахунках брокерів. Загальна тенденція характеризується скороченням частки активів, що накопичуються традиційним, консервативним шляхом, через такі інститути, як банки і страхові компанії і зростанням частки більш ризикованих, але й більш прибуткових активів, якими управляють пайові інвестиційні фонди (ПІФ) або самі власники ОПР через своїх біржових агентів.

Накопичувальні пенсійні системи штатів і місцевих органів влади

Федеральний уряд традиційно забезпечує пенсії своїм цивільним службовцям, а також військовослужбовцям в межах накопичувальних систем з встановленими виплатами. В цих системах розмір пенсії залежить перш за все від займаної посади і стажу роботи. Разом з тим, набагато більший розмах і значення набули пенсійні системи штатів і місцевих органів влади (МОВ). Інвестиційний прибуток є головним джерелом надходження в пенсійні фонди штатів

і МОВ. Доход від інвестицій далеко випередив об'єм внесків, причому самі працівники внесли тільки 38 % внесків, а 62 % – влада штатів і МОВ. Всього в штатах існує 2208 пенсійних систем для різних категорій працівників і службовців. Ці системи майже завжди побудовані як накопичувальні плани з встановленими виплатами, розмір яких визначається перш за все посадою, стажем і рівнем зарплати працівника.

1.4. Податкова система США.

Прибутковий податок з населення. Довгий час існували три основні податкові ставки (15%, 28%, 33%). При Президенті Б. Обамі їх діапазон було розширено: від 10 до 39,6 %. З 2018 р. (при Президенті Д. Трампі) їх діапазон було трохи зменшено: з 12 до 35 %. Податком може обкладатись або окрема людина, або сім'я (додаються всі доходи членів сім'ї за рік). Нарахування податку здійснюється таким чином. Спочатку додаються всі доходи. Потім із сукупного валового доходу вираховуються витрати, пов'язані з його отриманням. Після вирахування витрат платник отримує чистий дохід. Потім із нього вираховуються індивідуальні податкові пільги. Загальною пільгою є неоподатковуваний мінімум доходів. Чистий дохід зменшується також на внески в благодійні фонди, штатні податки, місцеві податки, відсотки з цінних паперів урядів штатів і місцевих органів управління, аліменти, витрати на медичне обслуговування (не більше 15 % оподаткованої суми), відсотки по особистих боргах і іпотечному боргу. Таким чином створюється оподатковуваний дохід.

Відрахування на соціальне страхування сплачуються роботодавцями і найманими працівниками і діляться наполовину. Ставка змінюється щорічно при формуванні бюджету. Довгий час загальна ставка була 15,02 % фонду заробітної плати, причому роботодавець і працівник вносили по 7,51 %. При президенті Б. Обамі відрахування на соціальне страхування для роботодавця та найманого працівника було знижено до 6,2 %. Водночас, була передбачена додаткова ставка на медичне страхування для працівника та роботодавця в розмірі по 1,45 %. В сумі відрахування на соціальне страхування стало складати 15,3 %.

Податок на доходи корпорацій. Його ставка з 2018 р. була зменшена до 21 %. Цей податок має багато пільг. З чистого доходу вираховуються штатні і місцеві податки на доходи, 100 % дивідендів від місцевих дочірніх компаній, 70-80 % дивідендів місцевих корпорацій, відсотки по цінних паперах місцевої влади і штатів, благодійні внески. Використовуються податкові пільги в рамках прискореної амортизації, пільги на інвестиції, науково-дослідні і конструкторські роботи. Діють податкові знижки, що стимулюють використання альтернативних видів енергії (50 % податковий кредит за використання сонячної енергії або енергії вітру).

Федеральні акцизи встановлені на окремі товари (алкогольні і тютюнові вироби) і послуги (на користування дорогами і на авіаперевезення). В роки криз були введені акцизи на товари масового споживання, довгострокового користування, на ювелірні вироби, хутро, телефонні послуги. Ставка акцизів виражається або в процентах до ціни, або в доларах до кількості чи об'єму товару.

Митні збори складають незначну частину доходів федерального бюджету. Ціль цих податків – торговий протекціонізм по відношенню до деяких товарів і країн. Ставки митних зборів встановлюються в центах (доларах) за міру ваги або в % до вартості товару.

Податки на спадщину і дарування. Платники податку повинні заповнити спеціальну податкову декларацію, якщо сума отриманих за рік подарунків перевищує 10 000 доларів. Якщо сума спадщини перевищує 600 000 доларів, то платник податку повинен заповнити спеціальну податкову форму з податку на спадщину. Існує єдина шкала оподаткування для спадщини і дарувань. Мінімальна ставка – 18 % на суми, що перевищують 10 000 доларів. Максимальна ставка дорівнює 50% на суми, що перевищують 2,5 млн. доларів.

Податки штатів та місцевих органів влади.

Штат визначає ставку **податок із продажу** (вона коливається у різних штатах у діапазоні від 6,5 % до 15 %) і стягує його, вираховуючи витрати на його збір, і повертає частину, яка залишається, округу, де цей податок було стягнуто. Округ самостійно вирішує, чи оподатковувати йому товари на своїй території податком із продажу, проте більшість штатів користується цим правом. Після того як штат зібрав податки з усіх територій, отримана сума розподіляється між округами чи відомствами всередині них за допомогою

певної формули.

Найбільшим джерелом місцевих доходів є **податок на майно**, який у доходах більшості місцевих адміністрацій становить близько 30 %. Фактичні ставки залежать від рівня оцінки майна і коливаються від 0,3 % до 3,6 %. **Майновий податок** ще називають податком на нерухомість, адже до об'єктів оподаткування належить вартість нерухомого майна – землі (включаючи природні ресурси), житлових будинків, гаражів, господарських фермерських споруд, худоби, машин. Платниками майнового податку є фізичні та юридичні особи, які володіють певною власністю в межах його податкової юрисдикції. Звідси третя назва податку на майно – податок на власність. Від нього звільняються: нерухоме майно федерального уряду, урядів штатів та місцевих органів; власність неприбуткових організацій у сфері освіти, благодійних та релігійних закладів, якщо вони не використовуються для комерційних цілей, трудові спілки, фермерські об'єднання, об'єднання ветеранів. Базою для оподаткування майновим податком є ринкова вартість майна, тобто ціна, за якою власність можна було б продати в даному році.

Місцева адміністрація стягує **акцизи** з окремих товарних груп, таких, як тютюнові вироби, пальне, спиртні напої, номери в готелях і мотелях, ресторанный страви і деякі комунальні послуги. **Специфічні акцизи** становлять 3 % від податкових надходжень до місцевого бюджету.

У США місцеві органи влади, переважно муніципалітети великих міст, стягують **особистий муніципальний прибутковий податок**. Як джерело доходів місцевих урядів він використовується лише у 10-ти штатах, проте у таких містах як Філадельфія, Новий Орлеан, Лос-Анджелес, Сіетл, Нью-Йорк, цей податок становить понад 40 % податкових надходжень.

Екологічні податки – це група нових податків, запроваджених у 80-ті роки ХХ століття і спрямованих на захист навколишнього середовища від шкідливих викидів промислових підприємств. Спектр екологічних податків для захисту середовища проживання людини буде розширюватися.

Особливості діяльності та структура податкової служби в США

Ядро цієї служби – служба внутрішніх доходів (СВД) Мінфіну США. Вона складається із: 1) центрального апарату; 2) податкових служб штатів; 3) місцевої податкової служби. Центральному органу СВД підпорядковано 9 регіональних служб, 58 податкових округів і 900 місцевих податкових бюро. Кожне місцеве податкове бюро складається з 6-ти відділів (зокрема, слідчого, відділу контролю за правильністю сплати податків). Інформацію про платників податків СВД можна отримувати і від **кредитних бюро**. Це – приватні фірми, які спеціалізуються на зборі та аналізі даних, що характеризують фінансове становище окремих осіб (їх нараховується біля 200) і в них є досє на 200 млн. американців.

Особливості контролю податкової служби за доходами громадян

В основі системи сплати податків США лежить принцип самостійного заповнення і подання податкових декларацій із зазначенням розміру річного податку, суми заліку вже проведених платежів і суми, що залишилась до сплати. Декларації повинні бути підписані платниками податку чи офіційним представником компанії. Всі фізичні і юридичні особи зобов'язані щорічно заповнювати податкові декларації незалежно від того, сплачують вони податки чи ні, при умові якщо вони не звільнені від подачі декларацій законом. Всім присвоюється ідентифікаційний номер, що полегшує роботу податкових служб з платниками податку. Подати декларацію можна від 2,5 до 7 місяців з дня закінчення року, однак більша частина суми податку повинна бути сплачена до подачі декларації.

Відповідальність за фінансові правопорушення у США

У 1986 р. Конгрес США прийняв новий закон про оподаткування, який був спрямований на посилення контролю за доходами населення. Зокрема, навмисне заниження величини доходу карається штрафом до 5 тисяч доларів і тюремним ув'язненням до 5 років або тільки тюремним ув'язненням. До того ж, платник податків зобов'язаний сплатити знов нараховані податки, а також пеню у розмірі 50 відсотків від суми нарахованого податку.

Сполучені Штати Америки одними із перших визнали **відмивання «брудних» грошей** карним злочином. Така дефініція з'явилася в Кримінальному кодексі США в результаті його доповнення законом від 27 жовтня 1986 року про боротьбу з відмиванням

грошей. Подальше розширення складу злочину відмивання грошей міститься в 1957-му параграфі закону. Він дає визначення свідомої участі чи спроби участі в грошових трансакціях, які перевищують 10000 доларів, якщо ці гроші отримані в результаті протиправної діяльності, визначеної в законі.

1.5. Фінанси домогосподарств

Основними доходами домогосподарств є заробітна плата, а основними витратами – кошти на сплату податків та зборів, на медичне та пенсійне страхування, на сплату кредитів за житло та машину (або – за оренду житла), на комунальні послуги тощо. У 2019 р. ВВП на душу населення склав близько 61 тис. дол. на особу. Мінімальна зарплата в 2019 р. склала 7,25 дол за годину. Погодинна зарплата була наступною: у лікарів (хірургів) – 122,7 дол, інженерів – 47,7 дол, електриків – 31,3 дол, а у касирів тільки 11,2 дол за годину. Середня зарплата дорівнювала в 2019 р. 905 дол в тиждень або 3920 дол за місяць. Найвищою зарплатою за тиждень була зарплата у менеджерів вищого рівня – 1559 дол, а у працівників сфери обслуговування – тільки 672 дол. Середня зарплата за тиждень за галузями в 2019 р. була такою: комунальні послуги – 1752,2 дол, видобуток корисних копалин – 1562 дол, інформаційні технології – 1511,5 дол, фінансова діяльність – 1347,8 дол, виробництво – 1118 дол, освіта і медичні послуги – 908,5 дол за тиждень.

Структура споживацьких витрат в останні десятиліття досить стабільна – майже 10 % витрат припадає на товари довготривалого користування, приблизно 30 % – на товари короткотривалого користування і близько 60 % – на оплату послуг. Запровадження карантину для обмеження наслідків пандемії коронавірусу призвело до значного зростання безробіття у першій половині 2020 р., яке досягнуло 35 млн осіб. Крім того, втрата роботи, призвела до того, що третина сімей - орендаторів житла (всього в США орендують житло близько 44 млн осіб) не може заплатити за його оренду, що може призвести до їх виселення. Проблемою є й те, що приблизно 28 мільйонів громадян США зараз не мають медичної страховки.

У кінці березня 2020 р. у зв'язку з тим, що багато американців втратили частину своїх доходів через пандемію коронавірусу, влада США прийняла рішення про виплату 1,2 тис дол громадянам США, які неодружені. Для сімейної пари передбачена виплата по 1,2 тис дол кожному з подружжя та по 500 дол на кожну дитину. Водночас встановлено обмеження для тих, хто заробляє в рік від 75 тис до 99 тис дол на рік, а тим, хто заробляє більше 99 тис дол на рік така допомога не передбачена.

1.6. Фінанси підприємств

Для фінансування поточної та інвестиційної діяльності підприємства в США, як і в інших країнах, використовують внутрішні і зовнішні джерела. До головних внутрішніх ресурсів можна віднести наступні грошові фонди: амортизаційний, нерозподіленого прибутку, резервні фонди. Зовнішні джерела мобілізуються, як правило, на фінансових ринках. Державні корпорації, як правило, низькорентабельні або збиткові, фінансують інвестиції значною мірою із зовнішніх джерел. Приріст основного капіталу вони покривають шляхом бюджетних субсидій та одержання позик на внутрішніх та зовнішніх ринках позичкового капіталу під гарантію держави. У США держава займається виробництвом товарів як суспільного, так і індивідуального споживання. Державне виробництво має місце на федеральному, місцевому рівні та на рівні штатів. Існує шість головних сфер, у яких федеральний уряд виробляє приватні блага. 1. Поштові послуги. 2. Електроенергія. 3. Залізниця. 4. Страхові послуги. 5. Банківські та кредитні послуги. 6. Управління земельними та природними ресурсами.

Пандемія коронавірусу негативно вплинула на всі підприємства США, зокрема й на фінансовий стан аерокосмічної компанії Boeing та її постачальників. Так, в липні 2020 р. компанія поставила клієнтам 4 літаки, але не отримала жодного нового замовлення. Крім того, клієнти компанії в липні 2020 р. скасували замовлення на 43 літаки 737MAX, польоти яких були припинені. Запас готових літаків у продовжує рости, оскільки їх виробництво випереджає продажі, що чинить негативний тиск на фінанси аерокосмічної компанії. Відповідно, вартість акцій компанії Boeing впала на 43 %.

Для подолання наслідків коронавірусу в березні-квітні 2020 р. владою країни

розроблена програма кредитування бізнесу на суму 1 трлн дол США, а також передбачені податкові пільги для малого та середнього бізнесу. За прогнозами, від коронавірусу можуть насамперед постраждати туристична індустрія, яка щорічно приносить до бюджету 1,6 млрд дол США, а також фірми, які займаються авіаперевезеннями та морськими круїзами.

На сьогодні розвиток промисловості США визначають 100 багатогалузевих корпорацій, які по суті є холдинговими структурами, питома вага яких складає близько 60 % валового внутрішнього продукту США та 60 % інвестицій. Найбільш поширеними є холдингові структури двох типів: перший тип характеризується тим, що у ньому консолідуючим ядром є банківський холдинг, у другому – виробничо-технологічний комплекс.

На початку 2020 р. вісім з десяти найбільших компаній світу знаходилися в США. Виходячи з вартості акцій Apple на момент закриття торгів у США на 19.08.2020 р., ринкова капіталізація цієї компанії досягла 2 трлн. дол США. За цим показником Apple є найбільшою компанією в світі. В серпні місяці Дженерал моторс оголосив про намір випускати та продавати 1 млн або більше електромобілів на рік до 2025 р., що повинно позитивно вплинути на фінансовий стан концерну та його постачальників, а також на всю автомобільну промисловість США.

В кінці серпня 2020 р. Президент США пообіцяв надати податкові пільги тим американським компаніям, які перенесуть виробництво з КНР до США. Водночас, будуть позбавлені федеральних контрактів ті американські компанії, у яких підприємства розміщені в Китаї. Ці заходи протягом наступних 10 місяців дозволять створити в США додаткових 10 млн робочих місць.

1.7. Особливості розвитку фінансового ринку в США у XXI столітті.

Світовим фінансовим центром не тільки США, а й усього світу є Нью-Йорк, в якому розташована провідна фондова біржа світу – Нью-Йоркська. Динаміка індексу Доу Джонса щодо реалізованих цінних паперів на цій біржі визначає ситуацію на фінансовому ринку США та всього світу. На 01.04. 2019 р. капіталізація Нью-Йоркської фондової біржі становила 23,211 трлн дол США, а біржі NASDAQ – 11,218 трлн дол США. Крім Нью-Йорка фінансовими центрами в США є Чикаго, Сан-Франциско, Маямі. У районі Нью-Йорка, який носить назву Уолл-стрит, розташовані штаб-квартири найбільших у США та в світі підприємств, банків, інвестиційних фондів, страхових компаній та підприємницьких структур тощо. Вони користуються тут значними фінансовими пільгами. Загалом, у структурі кредитного сектора економіки США можна виділити такі групи фінансових посередників: Федеральна резервна система (ФРС), депозитні установи (комерційні банки та ощадні установи), недепозитні установи (страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові компанії, інвестиційні банки та компанії, взаємні фонди грошового ринку).

Основними державними регуляторами фінансового ринку США виступають Міністерство фінансів, Комісія з цінних паперів та бірж і **Федеральна резервна система (ФРС)**. Комісія з цінних паперів та бірж є незалежним агентством з 5 членів, підпорядкована Президенту США, голову якої він і призначає. Федеральна резервна система виконує функцію центрального банку країни. Юридично – це приватна установа, що складається з 12 федеральних резервних банків, акціонерами яких є банки-члени ФРС. Фактично ж ФРС функціонує як центральний банк та є державною установою, найбільш незалежною з усіх урядових інститутів. ФРС визначає головні засади монетарної політики і координує діяльність усієї кредитної системи. Для цього вона використовує такий механізм, як регулювання облікової ставки.

На початку 2020 р. в світі розпочалася **пандемія коронавірусу**, яка негативно позначилася на стані фінансового ринку США. Зокрема, 09.03.2020 р. і 12.03.2020 р. відбулося стрімке падіння американського фондового ринку. Тому 15.03.2020 р. ФРС США екстрено знизила базову процентну ставку до цільового діапазону 0-0,25 %. Ці та інші заходи влади дали позитивні результати. 19.08.2020 р. американські фондові індекси досягли історичних максимумів. Підтримку американським акціям надають надії на черговий раунд бюджетної допомоги потерпілій від коронавірусу економіці США.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи і видатки федерального бюджету США? Чим викликано зростання дефіциту бюджету в США в останні роки?
2. Які податки в США направляються в федеральний бюджет, а які – у місцеві бюджети? Чи можна досвід США в цьому питанні застосувати в Україні?
3. Які особливості подання податкової декларації в США ви можете назвати?
4. Проаналізуйте, які основні податки сплачують фізичні та юридичні особи до бюджетів всіх рівнів у США.
5. Які особливості фінансів державних підприємств у США ви можете назвати? Чим вони відрізняються від фінансів недержавних підприємств?
6. В чому полягають особливості функціонування та регулювання фінансового ринку США?

ЛЕКЦІЯ 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА КИТАЮ

- 1.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни
 - 1.2. Місцеві фінанси КНР
 - 1.3. Податкова система КНР
 - 1.4. Фінанси домогосподарств
 - 1.5. Фінанси підприємств в КНР
 - 1.6. Фінансовий ринок КНР
- Контрольні запитання

2.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система Китайської Народної Республіки (КНР) включає державний бюджет, бюджети провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування, місцеві бюджети, фінанси підприємств, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок. Китай згідно з діючою конституцією – соціалістична держава. Домінуючою політичною силою в КНР є Комуністична партія Китаю, яка визначає фінансово – економічну політику країни. Завдяки вдало проведеним реформам (з кінця 70-х років ХХІ) країна стала однією із світових лідерів за темпами економічного росту. Середньорічні темпи приросту ВВП у 1978-2004 рр. становили 9–9,6 %. Водночас, за даними Goldman Sachs, епідемія коронавірусу може призвести до зменшення ВВП країни в 2020 р. на 0,4 %. Китай посідає друге місце в світі (після США) за щорічними обсягами залучення іноземних інвестицій, сума яких (зокрема, кредитів) сягає до 65 млрд дол США. Накопичені за роки реформ іноземні інвестиції досягли 220 млрд. дол. Щороку Китай відвідують приблизно 20 млн. туристів, які приносять до 5 млрд дол США прибутку.

Державний бюджет КНР складається з центрального та місцевих бюджетів. Центральний бюджет концентрує дві третини всіх бюджетних доходів і покриває до половини всіх витрат. 92,5 % прибуткової частини державного бюджету формується шляхом різних податкових надходжень. У видатковій частині бюджету майже 29 % припадає на капітальне будівництво; 16 % – на сферу культури, науки, освіти, медичного обслуговування; 8,5 % – на оборону; понад 7 % – на адміністративно-управлінські витрати. За роки реформ сума дотації державного бюджету для стабілізації роздрібних цін досягла 300 млрд юанів. При цьому щорічний розмір компенсаційних виплат становить 30 % видаткової частини бюджету або 10 % національного доходу. Дефіцит і заборгованість по позичках складає 10 % видаткової частини бюджету.

2.2. Місцеві фінанси КНР

В адміністративно-територіальному поділі КНР поділяється на 23 провінції (включаючи Тайвань, оскільки КНР вважає його своєю територією), 5 автономних районів, 3 міста центрального підпорядкування. Провінції і автономні райони включають округи (125), автономні округи (31), аймаки (8), а ті, в свою чергу, – повіти (1893), автономні повіти (93), інші одиниці повітової системи. До них прирівнюються 163 міста окружного підпорядкування, 621 міський район, 52 хошуна, 3 автономних хошуна тощо. В країні більше 380 міст, 11 тисяч селищ міського типу. Відповідно до Конституції Китаю, місцеві уряди створюються за адміністративними регіонами.

До місцевих бюджетів надходять доходи від підприємств і організацій місцевого підпорядкування, а також ряд податків. Основним джерелом існування сільської влади виявилася земля, яку вони мали право як продавати або надавати в оренду промисловим підприємствам, так і здавати в заставу для одержання кредиту. При цьому самі селяни, у кращому випадку, одержували символічну компенсацію. Китайські, так і західні експерти вважають, що одним із найважливіших двигунів безпрецедентного економічного прискорення Китаю стала приватизація нерухомості в містах (вона здається в оренду на 70 років із правом продажу й застави). Саме останній механізм і привів до формування солідного міського середнього класу.

Особливе місце у фінансовій системі КНР займає Сянган (Гонконг), який має свою фінансову і податкову систему, відмінну від інших регіонів країни, яка буде зберігатися до 2047 р. Це було умовою приєднання Гонконгу до КНР. Китай пропонує Тайваню об'єднатися з КНР на таких же умовах. В рамках курсу «одна країна – дві системи» протягом цього періоду Центральний уряд КНР бере на себе питання оборони і зовнішньої політики території, в той час як Гонконг залишає за собою контроль за законодавством, поліцейськими силами, грошовою системою, митами і імміграційною політикою, а також зберігає представництво в міжнародних організаціях. Головні сфери діяльності Гонконгу – консалтингові послуги, торгівля, а також транзит, що зумовлено стратегічним розташуванням цієї зони. Водночас, негативно позначилися на економіці Гонконгу масові протести населення другої половини 2019 р. проти посилення впливу влади континентального Китаю на самоврядування в місті, що призвело до виведення частини іноземних підприємств та установ за межі Гонконгу. Крім того, епідемія коронавірусу в континентальному Китаю на початку 2020 р. також негативно позначилася на фінансовій ситуації в місті. На фінансову систему Гонконгу та Китаю можуть вплинути фінансові санкції США, оскільки 28.05.2020 р. законодавчі збори КНР схвалили закон про національну безпеку Гонконгу, який надає право Китаю право застосовувати в цьому спеціальному адміністративному КНР національні закони і відкривати там представництва спецслужб, що порушує умови входження Гонконгу до складу КНР.

Для стимулювання надходжень іноземного капіталу у КНР з 1979 р. створюються спеціальні економічні зони (СЕЗ) – компактні, замкнуті ареали у приморській смузі. Іноземні і спільні підприємства СЕЗ користуються певними пільгами, зокрема безмитним ввозом сировини та продукції, низькими податками на прибуток. В країні існує 5 великих СЕЗ. Поруч із СЕЗ і на інших територіях діють різні ступені відкритості: деякі міста (14 портів), зони техніко-економічного розвитку у приморських містах, приморські райони у дельтах рік Янцзи і Чжуцзян, на півдні провінції Фуцзянь. У КНР створено до 20 тис спільних підприємств із іноземним капіталом у 30 млрд дол США. Найбільш розвинутий промисловий район Шанхаю – Пудун розташований на схід від річки Хуанхе і займає площу в 523 кв. км. З 1990 р. Пудун – «відкритий район», який поступово перетворився у другий Гонконг, що притягує з-за кордону фінансові кошти, сучасні технології і передовий управлінський досвід. Прискорене освоєння нового приморського району Тяньцзіня також сприяє швидкому економічному і культурному розвитку узбережжя Бохайської затоки і країни загалом. Згідно з спеціальним підзаконним актом Державної ради КНР від 26.12.2007 р. (№40) у п'яти спеціальних економічних зонах – Шеньчжень, Шаньфей, Чжухай, Сяомінь, Хайнань запроваджено преференційний режим оподаткування для високотехнологічних підприємств, які мають відповідати певним критеріям. При цьому податкові пільги полягають у запровадженні звичного для Китаю механізму: дворічного звільнення від оподаткування та трирічного застосування зменшеної вдвічі (12,5 %) ставки податку на прибуток. Аналогічний режим надано й тим суб'єктам, які створені або створюватимуться у новому районі Шанхаю – Пудун.

Світова фінансова криза 2008-2009 років негативно позначилася на розвитку найбільш промислово розвинутих провінцій КНР, в тому числі тих, де були створені вільні економічні зони. Тому вже на початку кризи було вироблено курс на переорієнтацію на нові, більш перспективні ринки (країни – партнери з БРІК, ПСА, Австралію тощо). Крім того, серед інструментів подолання кризи 2008-2009 рр. неабияку роль відіграв «План стимулювання

економіки» обсягом 4 трлн. юанів. Щоб заохотити інвесторів активніше вкладати кошти у розвиток виробництва, влада країни також вирішила фінансово заохочувати створення в КНР регіональних штаб-квартир транснаціональних корпорацій. Водночас, торгова війна між США та КНР, яка розпочалася з приходом до влади в кінці 2016 р. Д. Трампа, змусила ряд американських ТНК почати виводити частину підприємств з КНР до США. Негативно позначилася на діяльності іноземних інвесторів в Китаї й епідемія коронавірусу, насамперед на діяльності компанії Apple. У січні 2020 р. США та Китай уклали тимчасову угоду про врегулювання торгових суперечок між ними, що позитивно вплинуло на фінансовий стан обох країн. Водночас, в травні 2020 р. США, Австралія та ряд інших розвинутих країн виставили КНР фінансові претензії на суму 8 трлн дол США за втрати країн світу внаслідок пандемії коронавірусу, яка розпочалася з Китаю.

2.3. Податкова система КНР

2.3.1. Види податків в країні

Податок на прибуток підприємств та організацій (прибутковий податок з підприємств за китайською термінологією) донедавна становив: 30 % – загальнонаціональний; 3 % – місцевий. Для подолання наслідків світової економічної кризи 2008-2009 рр. вказаний податок було зменшено у 2009 р. з 30 % до 25 %, а для окремих високотехнологічних компаній і у деяких вільних економічних зонах ця ставка дорівнює 15 %.

Існує зональний **податок на землекористування**, який коливається від 1 до 10 юанів за один квадратний метр і надходить у загальнонаціональний фонд відродження родючості землі.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) має наступні ставки: 5, 10, 13, 20, 25, 30, 35, 40, 45 % в залежності від рівня доходів.

Непряме оподаткування в Китаї насамперед представлене **податком на додану вартість**, базова ставка якого складає 17 %. Експортна продукція від ПДВ звільнена. Для товарів народного споживання першої необхідності, сільськогосподарської продукції, комунальних послуг застосовується **знижена ставка ПДВ – 13 %**. Остання стосується товарів народного споживання першої необхідності, сільськогосподарської продукції та комунальних послуг. Для малих підприємств встановлюється єдина ставка ПДВ в розмірі 3%. **Акцизами** обкладаються алкогольні напої, тютюн, бензин, ювелірні вироби, косметика, легкові автомобілі. **Податок на продаж продукції** сплачується в залежності від розміру, об'єму і виду реалізованої продукції і становить 2-10 %. **Податок з продажу** зменшено з 3 % до 1 % для автомобілів з об'ємом двигуна до 1 літру (разом з тим, для забруднюючих екологічне середовище автомобілів з обсягом двигуна більше 4 літрів цей податок збільшено до 40 %).

Податок на здійснення підприємницької діяльності складає 3-5 % від прибутку, отриманого в результаті цієї діяльності. Оподатковується невиробнича сфера і різні види послуг, страхування, культурні, спортивні та розважальні заходи готелі та ресторани, орендна діяльність, туризм, продаж нерухомості, поштові послуги, фінансові операції. Для розважальних закладів використовуються підвищені податкові ставки – від 5 до 20 %.

Податками обкладається нерухоме майно та його перехід від одного власника до іншого. У останньому випадку ставка податку може бути дуже високою – від 30 до 60 %.

Ставка **гербового збору** в 2009 р. була знижена з 0,3 до 0,1%, що стимулювало роботу біржового ринку.

Досить складною проблемою у використанні **податкових пільг** є й проблема їх надання різним суб'єктам інноваційної діяльності. Так, з 1.01.2008 р. високотехнологічні підприємства, можливість створення яких у межах країни більше не пов'язана з територіальними обмеженнями, стали суб'єктами оподаткування за пільговою ставкою 15 %.

Для подолання негативних наслідків коронавірусу для фінансової системи КНР на початку 2020 р. влада країни запровадила ряд податкових пільг для населення та бізнесу. Зокрема, не стали обкладатися індивідуальним прибутковим податком медичні

приналежності та препарати, які придбаваються по безготівковому розрахунку та видаються співробітникам в установах та організаціях. Від ПДВ були звільнені логістичні та кур'єрські компанії, що доставляють громадянам життєво необхідні товари. Податкові пільги надані підприємствам в області транспорту, туризму, готельного та ресторанного бізнесу, які із-за коронавірусу несуть значні збитки.

2.3.2. Особливості оподаткування в Гонконгу

Не підлягають оподаткуванню в Гонконгу: іноземні грошові комісії та гонорари, одержувані від ліцензій, що відносяться до музики, фільмів; доходи від консультаційних послуг; доходи від патентів, публікацій матеріалів, прав на видобуток корисних копалин; доходи від оренди. Як правило, щоб уникнути оподаткування, такі види доходів розміщують або на депозитному рахунку в Гонконгу або в іншій країні.

У Гонконгу відсутні такі види податків і зборів: ПДВ; податок на дивіденди, відсотки, роялті, отримані з-за кордону або відправлені за кордон, і на приріст капіталу; збір, що стягується при реєстрації автомобілів; аеропортові збори; податок на видовища; податок, що стягується з власників готелів; податок на гральний бізнес.

Угоди про уникнення подвійного оподаткування:

Бельгія, Китай і Таїланд - це країни, з якими Гонконг має угоду про запобігання подвійного оподаткування. 13 травня 2015 р. Гонконг заявив про завершення переговорів по міжурядовій угоді з США щодо дотримання умов американського закону **FATCA**, який націлений на боротьбу з тими американськими платниками податків, які приховують доходи в офшорах.

2.3.3. Особливості функціонування та оподаткування офшорних компаній в Макао

20 грудня 1999 р. територія Макао була повернута Португалією Китаю. Макао має значну автономію, маючи власні закони, правову, грошову, митну та еміграційну системи. Макао збереже такий статус до 2049 р. Головною рушійною силою економіки Макао виступає гральний бізнес, який вимагає значних інвестицій. Вони надаються як зарубіжними, так і громадянами цієї юрисдикції. Для тих, хто має статус резидента, існують різні варіанти участі в інвестиціях, але у всіх випадках їх обсяг повинен бути не менше 125000 дол. США. Макао, як повноцінний суб'єкт КНР, має Угоди про уникнення подвійного оподаткування з 95 країнами.

У відповідності з директивою уряду від 8 червня 2005 р. в Макао дозволено заснування офшорних підприємств, які можуть здійснювати тільки наступні види діяльності: консультування з програм, програмного забезпечення та програмного обладнання; обробка та передавання даних, інформаційних баз тощо; збереження та підтримка баз даних; офісні послуги; діяльність з дослідження ринку; тести та технічні аналізи; управління та адміністрування повітряних та морських суден.

2.4. Фінанси домогосподарств

Для КНР до кризи 2008-2009 рр. було характерне постійне зростання доходів населення. Так, середньодушовий доход міських сімей збільшився з 5160 юанів в 1997 р. до 7703 юанів у 2002 р. Його середньорічний приріст в ці роки становив 8,6 %. Дуже негативно відбився на доходах багатьох китайських сімей і спалах коронавірусу на початку 2020 р. (особливо в районі міста Ухань), оскільки багато підприємств припинили свою роботу. Проблемою для багатьох домогосподарств в Китаї є незначні пенсії та великі витрати на медицину, освіту дітей та на утримання батьків. Середня місячна пенсія в КНР складала в 2018 р. – 2,5 тис. юанів. У КНР впроваджено обов'язкову дев'ятирічну шкільну освіту (у сільських районах – 8-річну). У школах навчаються 97 % дітей. В країні діють 1070 ВНЗ, навчання в яких є платним.

Сьогодні пенсійна система в КНР в основному складається з двох складових. Перша частина – основна пенсія, яка залежить від того, скільки років працівник сплачував пенсійні внески (мінімальний термін – не менше 15 років) та розраховується на основі середньої зарплати по провінції. Друга частина – накопичувальна, яка представляє собою відрахування в пенсійний фонд, які сплачують працівник та роботодавець (8 та 20 % від розміру зарплати відповідно). З 230,8 млн осіб старше 60 років пенсійні виплати від держави отримувало

тільки 152,7 млн осіб. В основному цю пенсію отримують жителі міст. Зараз пенсійний вік у чоловіків складає 60 років, а у жінок – 55 років. Планується, що до 2045 р. пенсійний вік в Китаї для жінок і чоловіків буде підвищено до 65 років. Обсяг накопичень домогосподарств в Китаї по відношенню до ВВП країни складав в 2015 р. 37,7 % (найвищий рівень в світі), що пояснюється насамперед необхідністю мати кошти на утримання себе в старості.

В 1998 р. в КНР була введена обов'язкова система медичного страхування для працюючих у містах китайців: 6 % від зарплати сплачував роботодавець, а ще 2 % - працівник. В 2003 р. за кошти держави було введено базове медичне страхування для сільських жителів, а в 2007 р. було запроваджене подібне страхування для безробітних громадян. Загалом, до 2011 р. 95 % жителів КНР мали той чи інший вид страховки, але серйозні проблеми у цій сфері так і не були вирішені. Тільки у 2016 р. було прийнято рішення створити єдину соціальну систему для всіх жителів. Але й сьогодні державна медична страховка не покриває вартість важливих ліків та процедур. Загалом, в 2016 р. в Китаї 36 % загальних витрат на медицину припадало на особисті витрати громадян.

Особливістю фінансів домогосподарств у КНР є значна їх залежність від чисельності населення країни, яка в 2009 р. перевищила 1,3 млрд осіб, а в 2020 р. майже досягла 1,4 млрд осіб. Тому держава довгий час була змушена обмежувати народжуваність однією дитиною на сім'ю. І тільки кілька років назад влада Китаю дозволила мати двох дітей в сім'ї. Дуже складною проблемою в КНР є значна диференціація в доходах домогосподарств у місті та в селі, що породжує масову міграцію з сільської місцевості.

Однією із глобальних проблем, що стоять перед Китаєм, залишається проблема збільшення виробництва продовольства. Прогнози китайських економістів показують, що до 2050 р. потреби Китаю в зерні становитимуть 710 млн т (458 кг на людину в рік), у той час як виробництво зерна не перевищить 650 млн т (419 кг на людину в рік). Навіть при такому помірному прогнозі зростання потреб у зернових китайські економісти дійшли висновку, що ці потреби за рахунок власних ресурсів Китай забезпечити не зможе, і рік за роком він буде перетворюватися у найбільшого в світі імпортера зерна.

В останні роки влада КНР широко запровадила систему відео контролю за своїми громадянами, щоб контролювати їх поведінку та розмови на роботі, в громадських місцях, в Інтернеті тощо. Відповідно, прояв будь-якого незадоволення карається, а незадоволені та їх сім'ї можуть не отримати належних їм за картками продуктів харчування тощо. Для них можуть не виконуватися замовлення щодо доставки харчів по Інтернету, блокуватися замовлення таксі тощо. Протестувальники у Гонконгу ідентифікуються для майбутніх заходів впливу на них з боку центральної влади КНР. Для контролю за власними громадянами активно використовуються й гаджети китайського виробництва, в яких монтуються відповідні програми.

2.5. Фінанси підприємств в КНР

Особливістю китайських економічних реформ є те, що частка державних підприємств поступово зменшується, а частка приватних підприємств, у свою чергу, постійно збільшується. У державній власності залишається приблизно 200 тис промислових підприємств, зокрема понад 15 тис великих і середніх у таких стратегічних і капіталомістких галузях, як нафтогазова, чорна і кольорова металургія, хімія та нафтохімія, машинобудування тощо.

З середини 80-х років ХХ ст. розпочалися реформи і на селі, які базуються на переході від системи державних централізованих закупок до системи контрактації (домовленості), поширення спеціалізованих селянських дворів. Істотно зросла товарність сільського господарства, активізувалися сільські базари. Із зростанням продуктивності праці у сільському господарстві збільшився надлишок робочої сили за обмеженості орних земель.

Особливістю управління фінансами як державних, так і недержавних підприємств в КНР є те, що вони знаходяться під наглядом функціонерів Комуністичної партії Китаю (КПК), проводячи ту політику, яка диктується КПК (особливо, у зовнішньоекономічній сфері). Відповідно, подібний шлях розвитку може призвести рано чи пізно до протистояння КПК та бізнесу з важко прогнозованими для Китаю та всього світу наслідками, оскільки КНР є ядерною країною.

2.5.1. Проблеми фінансів державних підприємств та шляхи їх вирішення

В китайській промисловості державних підприємств порівняно мало – приблизно 25 % або близько 200 тис (38 % складають колективні, всі інші – приватні, спільні, акціонерні). Але й ця чверть є постійним джерелом проблеми для уряду через свою низьку рентабельність і велику збитковість. За підвищення рентабельності державних підприємств борються вже з середини 90-х років ХХ ст. і на рівні провінцій, і на рівні галузей, зокрема, й за допомогою акціонування. Перед кризою 2008-2009 рр. ринок акцій був важливим каналом залучення інвестицій у державний сектор економіки. В 2004 р. акціонування великих державних підприємств охопило біля 70 % їх чистих активів. Повністю державними залишаються небагато підприємств, які мають стратегічне значення. Інші поділено на три групи: 1) з абсолютним домінуванням державної власності; 2) з її відносним домінуванням; 3) з участю держави, але без володіння нею контрольним пакетом акцій. Для кожної групи підприємств встановили свої правила виходу на фондові біржі, створення спільних з національним та іноземним капіталом компаній тощо.

У першому десятиріччі ХХІ ст. китайський уряд послідовно зменшував обмеження прав іноземних інвесторів. Багато іноземних інвесторів надають перевагу вкладенню коштів в компанії, які мають юридичну адресу в континентальному Китаї, а лістинг – в Гонконзі. В їх числі – хеджінгові компанії. Майже 80 % усіх іноземних інвестицій в економіку Китаю надходить від етнічних китайців (**хуацяо**). Тут сприяють іноземним інвестиціям через створення спільних підприємств за такою схемою: а) від самого початку державі належить контрольний пакет акцій; б) через 5 років китайськими мають бути $\frac{3}{4}$ акцій; в) через 10 років підприємство має бути повністю викуплено Китаєм. Загалом, з 281 тисяч спільних підприємств в КНР немає жодного посередницького – всі виробничі.

Матеріальною основою подолання кризи 2008-2009 рр. став урядовий пакет з стимулювання розвитку економіки та сукупного попиту в обсязі 4 трлн. юанів. Багато що із запланованого вдалося зробити, але з початку 2020 р. розпочалася нова світова криза, яка негативно відобразилася на економіці КНР. Крім того, ряд провідних країн світу почав виводити свій бізнес з Китаю або призупиняти розпочаті проекти. Так, в кінці серпня 2020 р. державна нафтогазова компанія Саудівської Аравії Saudi Aramco припинила інвестиції в проект будівництва нафтопереробного та нафтохімічного комплексу в КНР, що оцінюється в 10 млрд дол США. Учасники проекту планували запустити цей комплекс в експлуатацію в 2024 р. Передбачалося, що Saudi Aramco буде забезпечувати поставки 70 % сировини для нього. Рішення про припинення участі Саудівської Аравії у реалізації даного проекту пов'язане з невизначеністю щодо перспектив ринку для продукції вказаного підприємства.

2.5.2. Фінансово-економічний механізм функціонування підприємств військово-промислового комплексу КНР

При формуванні нової структури ВПК Китай під впливом досвіду розвинутих країн здійснив перехід від попередньої галузевої системи оборонної промисловості до корпоративної системи, яка включає 11 військово-промислових корпорацій. В кінці 2006 р. Китай заявив про прийняття нової програми модернізації національної оборони, розрахованої до середини ХХІ ст., яка, зокрема, передбачає до 2050 р. досягнути стратегічної цілі створення інформатизованих збройних сил. В Китаї також поставлено завдання забезпечити узгодження військового і цивільного, мирного і немирного факторів, пріоритет військового виробництва і його розвиток з опорою на випуск цивільної продукції. Для досягнення цих цілей в березні 2008 р. було створено Міністерство промисловості та інформатизації. Для підвищення ефективності діяльності підприємств ВПК в цю галузь стали залучатися недержавні підприємства, в тому числі з участю іноземного капіталу. Приватні компанії та науково-дослідні центри отримали доступ до розробок і виробництва продукції військового призначення.

Крім виробництва озброєнь, ВПК Китаю приймає активну роль в економічному будівництві. Так, ядерна промисловість займається будівництвом атомних електростанцій, виробництвом ізотопів. На сьогодні в ядерній галузі КНР завершено формування науково-дослідного та виробничого комплексу, який дозволяє проектувати і будувати ядерні енергоблоки потужністю 300 тис. кВт та 600 тис. кВт, а у співробітництві з зарубіжними

країнами (Канада, Росія, Франція, Японія) – ядерні енергоблоки потужністю 1 млн. кВт. У космічній галузі сформована потужна система наукових досліджень, розробки, випробувань та виробництва космічної техніки, яка дозволяє здійснювати запуски космічних апаратів різних типів, а також пілотованих космічних кораблів.

КНР займає передові позиції в області досліджень та використання нанотехнологій. Вісім НДІ та вузів КНР увійшли у 50 найбільших світових науково-дослідних технологій, які займаються нанотехнологіями. В 2006 р. ВПК Китаю вперше отримав прибуток в розмірі 2,56 млрд дол США. Водночас, в сфері виробництва військової продукції китайський ВПК продовжує відчувати серйозні труднощі, пов'язані як з нестачею висококваліфікованих спеціалістів, так і з значними витратами на утримання значної бюрократичної системи управління.

2.5.3. Особливості фінансування підприємств у галузі мікроелектроніки та штучного інтелекту в Китаї

Фінансуванню розвитку мікроелектроніки в Китаї приділяється особлива увага, оскільки вона насамперед забезпечує технологічний розвиток та економічну безпеку країни. За планом Міністерства інформаційних технологій КНР, в 2030 р. об'єм реалізації мікросхем в країні повинен досягнути 300 млрд юанів, а частка Китаю на цьому ринку повинна збільшитися з 4,5 % в 2005 р. до 8 % в 2030 р. Враховуючи провідну роль ТНК у формуванні світової економічної системи, уряд КНР орієнтується на всебічне заохочення їх капітальних вкладень в китайську економіку, в тому числі в мікроелектроніку. Більшість технологій, обладнання і розробок донедавна, до початку торгових суперечностей між США та КНР в 2017-2018 рр., надходили в КНР з США. За даними Міжнародної асоціації виробників напівпровідникового обладнання і матеріалів, в КНР функціонує біля 200 підприємств з виробництва, зборки та тестування мікросхем, а також діє 20 транснаціональних підприємств-постачальників виробів та матеріалів, які використовуються у мікроелектроніці.

В останні роки китайська влада приділяє значну увагу фінансуванню розробок, пов'язаних з **штучним інтелектом**. Так, в червні 2017 р. Державна Рада КНР прийняла «Програму розвитку штучного інтелекту нового покоління». Ця програма передбачала, зокрема, виділення на сферу штучного інтелекту до 2020 р. 22,5 млрд дол США, а на розвиток суміжних галузей – більше 150 млрд дол США. До 2025 р. поставлене завдання досягнути Китаєм провідних позицій у деяких секторах штучного інтелекту, на що заплановано виділити 60 млрд дол США, а для суміжних галузей – 745 млрд дол США. До 2030 р. КНР планує стати світовим лідером в сфері штучного інтелекту, а інвестиції в цю сферу складуть 150 млрд дол США, а в суміжні галузі – 1,5 трлн дол США. Штучний інтелект насамперед буде використано для підтримання в Китаї соціально-політичної стабільності та посилення боєздатності армії країни. Зокрема, по всій території КНР повинна бути сформована універсальна система оцінки громадян, компаній та некомерційних організацій. Ті громадяни Китаю, хто отримує високий рейтинг, матимуть соціально-економічні пільги, а ті, хто матиме низький рейтинг, таких пільг не отримають.

2.6. Фінансовий ринок КНР

Розвитком фінансового ринку в КНР в основному керує держава, що дуже важливо для збереження довіри населення до фінансової системи країни.

На початок 2005 р. банківська система КНР включала: Народний банк Китаю, 4 державних комерційних банки, 12 акціонерних комерційних банків, 110 міських комерційних банків, 4 сільських комерційних банки і 3 спеціалізованих банки, так званих «політичних». Створення банків розвитку в КНР (або прийнята в економічній літературі Китаю назва «**політичні банки**») переслідувало мету створити ефективний механізм інвестицій у ключові галузі країни.

Фондовий ринок континентального Китаю почав функціонувати в 1990-1991 рр. на двох фондових біржах – в Шанхаї та Шеньчжені. В 2004 р. Державна рада Китаю видала постанову, в якій були зафіксовані основні напрями розвитку фондового ринку в країні. Зокрема, дозволено використання два ізольованих один від одного виду акцій: **акції типу «А»**, які випускаються китайськими емітентами виключно для торгівлі китайськими інвесторами, та **акції типу «В»**, що продаються іноземним інвесторам за іноземну валюту.

Крім того, існують акції типу «К», що випускаються компаніями для розміщення на Гонконгській біржі, та типу «S» – для продажу на іноземних фондових ринках (США, ЄС, Сінгапур). Торгувати на фондовій біржі в КНР можуть тільки окремі суб'єкти – компанії з торгівлі цінними паперами, які походять перевірку та затвердження з боку Китайської комісії з регулювання обігу цінних паперів. Згідно зобов'язанням Китаю перед СОТ, іноземні компанії допускаються до операцій з цінними паперами тільки в складі спільних підприємств, де їх власність не перевищує 33 %.

Одне з провідних місць в світі зараз займає **Гонконгська біржа**, на якій торгуються цінні папери провідних країн світу. На Шанхайській та Шеньчженській біржах в **лістинг** включаються тільки китайські компанії, а на Гонконгській – також й іноземні. На 01.04.2019 р. капіталізація Шанхайської фондової біржі складала 5 трлн дол США, Гонконгської біржі – 4,3 трлн дол США, а Шеньчженської фондової біржі – 3,355 трлн дол США. Основними емітентами облігацій виступають держава та її інститути: Міністерство фінансів; Центральний банк; три так звані цільові (політичні) банки, що здійснюють за державний кошт фінансування збиткових, але життєво важливих для економіки проектів; державні комерційні банки; компанії цінних паперів; страхові компанії; корпорації (але дуже рідко).

У травні 2005 р. були прийняті Адміністративні правила з корпоративних фінансових векселів. Згідно з ними, такими вважаються зобов'язання, що випускаються нефінансовими інститутами на міжбанківському фондовому ринку, який регулюється і підтримується Народним банком Китаю. Доступ до них мають тільки інституційні інвестори. Термін погашення цих векселів складає 91 день. До їх випуску допускаються тільки компанії з дуже високими кредитними рейтингами.

У першому десятилітті XXI ст. суттєво зросли масштаби діяльності інвестиційних фондів. У жовтні 2007 р. кількість індивідуальних рахунків перевищила 90 млн. (ріст в 3,8 разу порівнянні з початком 2007 р.), а сукупні активи під управлінням інвестиційних фондів зросли до 2 трлн. юанів (в 2,6 разу. Щоб не відбулося захоплення іноземними ТНК провідних національних підприємств, уряд КНР у вересні 2006 р. ввів доопрацьований варіант Тимчасового положення про злиття і поглинання іноземними інвесторами підприємств всередині Китаю. Право затверджувати чи відхиляти подібні угоди передано з регіонального рівня на загальнодержавний – в Міністерство комерції.

Індустріально - комерційний банк Китаю в 2010 р. за загальною вартістю активів (2032131 млн. дол. США) займав 10 – те місце в світі. Водночас, експерти вважають, що перспективи китайських банків не є дуже добрими. Головні їх проблеми – непрозорість, високий рівень проблемних кредитів, різке зростання внутрішніх кредитів, які перевищили 140 % ВВП. Поки уряд Китаю продовжує надавати підтримку своїм частково приватизованим банкам, але це призводить до надмірної залежності банківської системи від державних фінансів.

На початку 2020 р. китайський фондовий ринок відчув на собі удар **епідемії коронавірусу**. Основний індекс CSI300, що розраховується на базі ціни акцій двох найбільших континентальних бірж КНР в Шанхаї та Шеньчжені, впав на 9,1 %. Індекс Шанхайської біржі Shanghai Composite знизився на 7,7 %. За один день, 03.02.2020 р., акції компаній КНР, за розрахунками Reuters, втратили 420 млрд дол США. Таке падіння китайського фондового ринку стало найбільшим за останні 12 років, хоча Національний банк Китаю влив у фінансову систему країни 1,2 трлн юанів (близько 174 млрд дол США). 04.02.2020 р. індекси почали відігравати падіння: CSI300 виріс на 2,6 %, а Shanghai Composite - на 1,3 %.

З 24.04.2020 р. КНР запустила національну платформу блокчейнів, яка дозволить ввести в обіг державну **китайську криптовалюту**, яку Китай розробляє з 2014 р. Перші виплати цифровими юанями здійснять в травні 2020 р., а повноцінний запуск цієї криптовалюти відбудеться в середині 2021 р. У майбутньому **криптоюань** може похитнути панування долара США та євро у міжнародних розрахунках. Китайська криптовалюта матиме назву DCEP, але вона буде працювати не тільки на блокчейні. Її емісія буде відбуватися у два етапи: від Центрального Банку КНР до комерційних банків, а ті, в свою

чергу, будуть вводити криптоюань в обіг. Криптовалюту будуть випускати чотири державних банки КНР: Аграрний банк Китаю, Індустріально-комерційний банк Китаю, Банк Китаю, Китайський банк розвитку. Криптоюань буде двох видів: для комерційних банків і для фізичних та юридичних осіб. Планується також, щоб цифровий юань використовувався і в паперовій формі. Для його власників влада обіцяє тверді гарантії ліквідності. Він буде прив'язаний до звичайного юаня у співвідношенні 1 до 1.

Валютні резерви КНР на березень 2020 р. склали близько 3 трлн дол США, золотий запас – близько 2250 тон золота. Все це дає надію, що Китай поступово вийде з економічного спаду, який спричинила пандемія коронавірусу.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи державного бюджету КНР?
2. Назвіть основні видатки державного бюджету Китаю?
3. Які основні податки сплачують у КНР фізичні та юридичні особи?
4. Які основні доходи і видатки місцевих бюджетів у Китаї?
5. Яким чином держава фінансово стимулює розвиток мікроелектроніки та військової промисловості в Китаї?
6. Назвіть основні складові доходів і видатків домогосподарств у КНР? Як вони змінилися за останні чотири десятиріччя ?

Лекція 3. ФІНАНСИ ФРН

- 3.1. Загальні основи побудови фінансової системи країни та федерального бюджету
 - 3.2. Спеціальні урядові фундації
 - 3.3. Фінанси земель і общин Німеччини
 - 3.4. Податкова система ФРН
 - 3.5. Фінанси домогосподарств в ФРН
 - 3.6. Пенсійна система ФРН
 - 3.7. Фінанси підприємств
 - 3.8. Фінансовий ринок
- Контрольні запитання

3.1. Загальні основи побудови фінансової системи країни та федерального бюджету

Система публічних фінансів ФРН включає федеральний бюджет, бюджети 16 земель, общин, спеціальні урядові і позабюджетні фундації, фінанси Федеральної залізниці та Федеральної пошти, державних підприємств, органів соціального страхування, федерального відомства по праці. Вся країна розбита на фінансові округи. Ланкою, що пов'язує між собою бюджет федерації і бюджети земель є вищі фінансові дирекції. Вони об'єднують декілька фінансових округів.

Бюджетний рік у ФРН збігається з календарним. Федеральний бюджет затверджується бундестагом (парламентом). Складання, твердження і виконання федерального бюджету передбачає визначення очікуваних доходів і витрат у бюджетному плані і ведення бюджетного обліку, фактичне відображення виконання бюджету. На стадії складання центрального бюджету міністерства і відомства направляють у міністерство фінансів передбачувані кошториси витрат на наступний рік, приблизно за 9 місяців. У ті ж терміни і у такій же послідовності складаються проекти бюджетів земель і громад.

У зв'язку з пандемією коронавірусу у березні 2020 р. держава виділила 550 млрд євро на допомогу населенню та бізнесу, щоб подолати негативні наслідки цієї пандемії.

Доходи федерального бюджету

Податкові надходження складають 4/5 всіх доходів бюджету, причому на 2/3 податкові надходження формуються за рахунок прямих податків. Окрім податкових надходжень доходи центрального бюджету складаються з прибутку від економічної діяльності державних підприємств і рентних платежів. В цю статтю доходів регулярно включається багатомільярдний прибуток центрального банку ФРН. Дещо менше значення мають

надходження процентних виплат за надані міждержавні кредити, доходи від участі в капіталі, а також засоби від реалізації цієї участі. Загалом, досягненню мети вирівнювання доходів у ФРН відіграють надходження від «загальних» (сумісних) податків (прибуткового, корпоративного, ПДВ), які розподіляються у відповідній пропорції між бюджетами трьох рівнів влади (вертикальне вирівнювання). Потім земельна частка в ПДВ перерозподіляється від благополучних у фінансовому плані земель до бідних (**горизонтальне вирівнювання**). Крім того, з бюджету федерації фінансово слабкі землі одержують «додаткові федеральні дотації» (**вертикальне вирівнювання**).

Витрати федерального бюджету

На центральний уряд лягають всі військові витрати і витрати на зовнішні відносини, основна частина соціальних витрат, а також витрати на фінансове сприяння (субсидування, пільгове кредитування або пряме фінансування) окремих галузей виробництва і регіонів, на науку і освіту, на утримання адміністративного апарату. Важливе місце в системі витрат федерального бюджету належить бюджетним витратам на економіку (витрати на житлове будівництво, комунальне господарство, енергетику, видобувну промисловість, обробну промисловість, зв'язок, транспорт і сільське господарство). Витрати на управління складають біля 3% витрат федерального бюджету, і включають витрати на утримання верховних органів влади і федерального державного апарату. Частка витрат на науку і освіту невелика (2-5 %) у порівнянні з соціальними виплатами, субсидіями на економіку і витратами на управління. Фінансування НДДКР – 2,29 % від ВВП. Основним джерелом державного фінансування освіти є бюджети земель, тоді як частка федерального бюджету не перевищує 7 % (без урахування федеральних асигнувань на загальнонаціональні дослідницькі та інші цільові програми). Водночас, у порівнянні з іншими країнами німецькі вузи мають обмежені можливості для залучення позабюджетних коштів, оскільки платня за навчання не стягується навіть з іноземних студентів.

В кінці березня 2020 р. федеральний уряд схвалив пакет допомоги німецькій економіці в розмірі 750 млрд євро, щоб подолати негативні наслідки пандемії коронавірусу. Зокрема, цей пакет включає в себе додатковий бюджет уряду в розмірі 156 млрд євро, який буде фінансуватися за рахунок нових позичок. **Фонд економічної стабільності ФРН** отримує до 100 млрд євро, які можуть бути спрямовані на пайові частки в компаніях, щоб перешкодити іноземним поглинанням. Цей пакет також включає 100 млрд євро кредиту **Банку розвитку державного сектора** для кредитування постраждалих підприємств. Крім того, Фонд економічної стабільності запропонує 400 млрд євро гарантій для забезпечення корпоративного боргу у разі загрози дефолту. Прогнозується, що в результаті пандемії коронавірусу ВВП Німеччини у 2020 р. знизиться на 2,3 %.

Державний борг і бюджетний дефіцит

Досвід Німеччини в період після її об'єднання характеризується масштабною допомогою центрального уряду колишній Східній Німеччині. Потік трансфертів протягом кількох років після об'єднання сягав більш як 4 відсотки західнонімецького ВВП. У 1999 р. чисті державні трансферти з боку старих земель сягнули рівня третини їхнього ВВП. Високі рівні видатків центрального уряду, спрямовані на підтримку економічного розвитку східних земель, зокрема й видатки на формування інфраструктури, доповнювалися «інвестиційними» субсидіями підприємствам, які без них збанкрутували б, за умови збереження зайнятості нинішніх працівників.

Державний борг ФРН, як і інших промислово розвинутих держав, став одним з чинників функціонування фінансової системи країни, а його частка по відношенню до ВВП країни сягає 80 %. Водночас, протягом декількох останніх років, починаючи з 2014 р., Німеччині вдалося вийти на профіцит бюджету, що позитивно відобразилося на рівні державного боргу. Пандемія коронавірусу у першій половині 2020 р. змусила владу ФРН піти на зростання державного боргу на 10 % від ВВП, що складе 356 млрд євро. Це робиться для того, щоб загальмувати падіння ВВП країни, яке в 2020 р. може скласти 5 %.

3.2. Спеціальні урядові фундації

Спеціальні урядові фундації – важлива ланка фінансової системи ФРН. За об'ємом ці фундації стоять на другому місці після державного бюджету країни. Головне місце серед них

займає Фондація соціального страхування, яка складається з великого числа автономних фондаций, що охоплюють окремі види страхування, – це фондації страхування по тимчасовій непрацездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків. Кошти фондаций утворюються за рахунок трьох джерел: обов'язкових відрахувань, внесків підприємців і державних субсидій з федерального бюджету. Найбільшу частку складають відрахування підприємців.

Фінансування охорони здоров'я Німеччини складається з: обов'язкових страхових внесків – 75 %, податків – 10 %, премій з добровільного страхування – 10, платних послуг – 5 %. Обов'язковому медичному страхуванню підлягають всі працюючі особи, селяни, студенти, безробітні, діти до 18 років (до 23 років у випадку неіездатності, до 25 років – якщо вони продовжують шкільну чи професійну освіту чи проходять рік добровільної соціальної служби). Пенсіонери і члени сім'ї страхуються при певних розмірах місячного доходу. Кожна лікарняна каса повинна себе фінансувати. Сплаті внесків підлягають і застраховані, і роботодавці. Внески здійснюються пропорційно доходам (6,78 % від заробітної плати для тих і інших). Разом з тим, особи, що мають дохід більше 75 % граничної величини трудового доходу, звільняються від внесків з обов'язкового страхування з суми перевищення.

У фінансову систему країни також входять **позабюджетні фондації**, що знаходяться у розпорядженні центрального уряду: Фондація вирівнювання тягаря війни, Фондація розвитку європейської економіки та інші цільові фондації. Кошти інших спеціальних фондаций ФРН можуть бути використані урядом для надання допомоги приватному господарству в періоди економічних труднощів.

3.3. Фінанси земель і общин Німеччини

Частка бюджетів земель і общин в національному доході ФРН складає більше 20 %. Землі і общини несуть майже 100 % загальнодержавних витрат на комунальне господарство, установи освіти і охорону здоров'я, більше 89 % всіх витрат на транспорт, дорожнє або житлове господарство, майже 3/4 витрат на утримання державного апарату і понад 40 % витрат з управління державним боргом. Характерно, що при складанні проектів бюджету земель і общин з доходів орієнтиром виступають доходи конкретних територій (землі і общини) на душу населення. У земель з високим рівнем цих доходів частково кошти вилучаються і перерозподіляються серед земель з рівнем доходів нижче середнього. Звідси необхідність постійних пошуків оптимальних взаємовідносин в межах вертикального і горизонтального податково-фінансового вирівнювання.

Податкова система земель налічує близько 25 податків. Землі одержують податки на майно, спадок, податок, який стягується при придбанні земельної ділянки, податок на автомобілі, на пиво, на проведення лотерей, скачок і від ігрових закладів, податок на пожежну охорону. Ці податки дають понад 85 % всіх податкових надходжень земель. Велику питому вагу займають платежі по соціальному страхуванню, що включають внески на медичне та пенсійне страхування і страхування по безробіттю.

Общини одержують промисловий, поземельний податок і місцеві податки (на собак, на охорону і риболовлю, на друге житло тощо). Поземельним податком обкладаються сільськогосподарські і лісові підприємства, а також земельні ділянки. Податок зачіпає широкі верстви населення і стягується з отриманого доходу в розмірі 1-2 %. В дохід бюджетів общин поступають різні адміністративні збори і доходи від місцевих ліцензій. До доходів від місцевого господарства відносяться доходи від муніципальних будинків, водопостачання, газових заводів, електростанцій, мостів.

Проте витрати земель і общин жодною мірою не забезпечуються надходженнями податків. Для фінансування витрат місцевих бюджетів земель і общин вони одержують від федерального уряду **дотації** – цільові і загальні. Місцеві бюджети, як вже наголошувалося, хронічно дефіцитні. Вони обтяжені боргами. Особливо висока частка боргів у общин. Постійне використання позик на покриття бюджетних дефіцитів і фінансування капіталовкладень посилює зростання місцевої заборгованості і є однією з причин погіршення фінансового стану місцевих бюджетів.

3.4. Податкова система ФРН

У березні 1991 року була введена **надбавка на солідарність**, надходження від якої направляються на фінансування великомасштабних проектів в колишній НДР. Ставка «надбавки на солідарність» корегується щорічно.

Податкова система ФРН спирається перш за все на **прибутковий податок з громадян**. Частина прибуткового податку перевищує 1/3 загальної суми податкових надходжень. Даним податком обкладаються всі громадяни, які мають дохід. Прибутковий податок включає два види податку: **податок на заробітну плату і податок з капіталу**. Мінімальна ставка прибуткового податку – 14 %, максимальна – 45 % (до 1990 р. вона складала 56 %). Ставка податку на доходи з капіталу – 25 %. Податок на солідарність складає 5,5 % від нарахованої суми податку на заробітну плату.

Соціальні внески: 1) внесок на медичне страхування (14,6 % від зарплати), який сплачується як працівником, так і роботодавцем; 2) страхові внески по безробіттю (3 %); пенсійні платежі (18,7 %), більшість з яких сплачує роботодавець; 3) страховка на випадок необхідності догляду (2,25 %), що представляє собою солідарний внесок, насамперед на утримання інвалідів.

Податок на дохід з капіталу є однією з форм податку на дохід і стягується з фізичних осіб безпосередньо при виплаті доходів з капіталу – дивідендів і процентів. Оподаткуванню підлягає сума дивідендів, розрахованих після сплати корпоративного податку. Сума податку на доходи з капіталу, сплачена власниками капіталу, враховується при визначенні загальної величини податку з доходу на сукупний дохід платника податку. З 1 січня 1989 р. в межах податкової реформи в ФРН введено в обов'язок банків перераховувати податок на грошові внески в банківських установах (з терміном більше 3 місяців), страхових компаній і процентів з цінних паперів (облігацій, депозитних сертифікатів тощо), виходячи з ставки 10 %.

Обкладення юридичних осіб проводиться за допомогою корпоративного податку. Базова ставка цього податку – 15 %, плюс податок на солідарність в розмірі 5,5 % від розрахованої суми корпоративного податку, плюс різні відрахування в місцеві бюджети та фонди. Загалом, в 2019 р. ця ставка податку складала близько 30 % (29,89 %).

Промисловим податком обкладаються не результати діяльності фізичних і юридичних осіб, а капітал і доходи підприємства як господарюючого суб'єкта. Промисловий податок стягується при розподілі прибутку до сплати корпоративного податку. Стягування податку здійснюється по двох ставках: 5% суми промислового податку і 0,2 % балансової вартості основного капіталу.

Майновим податком або податком на власність оподатковується майно фізичних і юридичних осіб. Податок стягується з сумарної оцінки всіх елементів рухомого і нерухомого майна, що приносить прибуток. Ставка для фізичних осіб – 0,5%, для юридичних осіб – 0,6 %. Для платників податків встановлено неоподатковуваний мінімум майна для однієї особи, для подружжя, а також передбачені відрахування на кожную дитину.

Земельним податком обкладаються земельні ділянки підприємств, лісове господарство, сільськогосподарські угіддя. Діапазон ставок цього податку коливається від 0,6 % до 3,1 %. Він є податком на нерухоме майно. Об'єкти оподаткування – підприємства сільського і лісового господарства, земельні ділянки, які належать компаніям і приватним особам, а також споруди, що знаходяться на цих ділянках. Стягнення податку здійснюється общиною. Розрізняють наступні ставки податку: для підприємств сільського і лісового господарства – 0,6 %; для незабудованих ділянок землі – 0,35 %; для забудованих ділянок землі – 0,35 %; для ділянок землі, зайнятих будинком на 1 сім'ю: 0,26- 0,35 %; для ділянок землі, що зайняті будинком на 2 сім'ї – 0,31. Сума належного до сплати податку визначається один раз в 3 роки, при змінах в нерухомому майні здійснюється перерахунок.

Податок на транспортні засоби сплачують власники мотоциклів, легкових і вантажних автомобілів. Принцип стягування податку такий: об'єм двигуна для мотоциклів і легкових автомобілів, загальна вага автомобілів – для вантажних.

До **непрямих податків** у ФРН відносять податок на додану вартість, податок з обороту, індивідуальні акцизи (на нафтопродукти, тютюн, каву), податок з обороту імпорту,

фіскальна монополія і митні збори. ПДВ займає головне місце серед непрямих податків. На його частку припадає біля 43 % всіх непрямих податкових надходжень в країні. ПДВ обкладається кінцевий споживач в приватній і державній сфері споживання товарів і послуг. До 2008 р. застосовувалися наступні ставки ПДВ: загальна (14 %), пільгова (7 %) і 0 % на експорт. З 2009 р. загальна ставка зросла до 19 %. Пільгова ставка використовується в основному для громадського харчування.

Крім ПДВ ряд товарів обкладається **індивідуальними акцизами**. Ці акцизи називаються у ФРН податками на споживання і є другою групою непрямих податків в країні. Питома вага податків на споживання в загальній сумі непрямих податків перевищує 40 %. Акцизи накладаються на обсяг спожитої енергії, на бензин, дизпаливо, спирт.

До числа важливих непрямих податків відносяться і митні збори. Ними обкладаються як імпорتنі, так і експортні товари. Питома вага митних зборів в загальній сумі податкових надходжень складає біля 3 %. Крім того, у ФРН існує так званий **імпортний податок**. Ним обкладаються товари, які мають експортні пільги в країнах їх виробництва, що ввозяться до Німеччини.

Обов'язковим загальнодержавним податком є **церковний податок** (8-9 % від прибуткового податку прихожан католицької та протестантських церков). Встановлюючи церковний податок як обов'язковий, центральний уряд заручився підтримкою католицької церкви.

Турбота про збереження природного незаселеного середовища спричинила введення **«екологічного податку»**, який, по-суті, є добавкою до поземельного податку.

У Німеччині введено **податок на Гугл**, який повинен захистити інтереси авторів, які розміщують свій контент в мережі. Також в країні введено такий збір, **як збір на радіо**, кошти від якого використовуються для підтримки німецьких радіо та телеканалів. Його беруть з одиниці кожного виду відповідного пристрою (радіоприймача чи телевізора).

Деякі особливості оподаткування домашніх господарств ФРН.

При визначенні податку на зарплату застосовуються такі спеціальні інструменти як **«податкові класи»**, **«податкові карти»** і **«податкові таблиці»**.

Податкові класи. Шість податкових класів групують робітників і службовців в залежності від їх сімейного стану, кількості працюючих, сумісного чи окремого ведення обліку отримуваних доходів, наявності дітей. До I класу відносяться неодружені працівники без дітей і ті з одружених (вдівці чи розведені), у яких відсутні умови для включення в більш сприятливі IV і III класи. До II класу включені неодружені, розлучені чи вдівці, які мають на утриманні не менше 1 дитини, якщо їм належала певна вільна від податку сума. До III класу віднесені одружені працівники і якщо в сім'ї працює один з подружжя. Якщо працюють обидва, то один із них за спільною згодою переходить в IV клас. Клас IV включає сім'ї з працюючим подружжям, тобто коли працюють чоловік і дружина, і оподатковуються окремо. Клас V – це одружені працівники, в сім'ї працюють і чоловік і дружина, але один з них, за спільною згодою, включений в III клас. Клас VI призначений для працівників, які отримують заробіток в кількох місцях, з метою їх обліку.

Податкові таблиці враховують не лише податкові класи, а також і кількість дітей в сім'ї, на чиєму утриманні вони знаходяться, сумісний чи відокремлений облік доходів. Крім того, в податкових таблицях враховано ряд доходів, що звільнені від оподаткування. До них відносилися, наприклад, зарплата, що звільнялася за умовами найму від податку, різдвяні виплати; спеціальні видатки (включаючи видатки на різні види страхування життя, підвищення ділової кваліфікації тощо).

Податок утримується з заробітної плати на основі **податкової карти**. В карті, яка заповнюється в общині по місцю проживання, посвідчується податковий клас, кількість дітей, віро сповідування працюючого. Далі в неї заноситься сума звільнення від податку по досягненні працюючим 64-річного віку (фіксована сума звільнення для осіб з фізичними вадами (інвалідів) з тим, щоб ці суми були враховані в роботодавця і фінансового відомства (общин, землі).

Платник податків має право скористатися судовою допомогою у випадку незгоди з рішенням державних податкових органів. Ці питання входять до компетенції спеціальних

фінансових судів, які є повністю незалежними. Звернення до них можливе лише у тому випадку, коли суперечка не була вирішена не судовим шляхом на основі Положення про збори.

Особливості функціонування фіскальних органів ФРН

Функції податкової служби в Німеччині виконують федеральне відомство з фінансів і земельні фінансові відомства, що підпорядковані відповідно федеральному Міністерству фінансів країни і земельним Міністерствам фінансів. Водночас, у ФРН немає єдиного закону про податкову поліцію. Її діяльність підлягає адміністративним приписам, тому в більшості земель дана структура організована по-різному. Діяльність податкової поліції в цілому регулюється податковим законодавством («Закон про загальний порядок оподаткування» 1977 р.). В Німеччині чітко виділяються дві області діяльності податкової поліції: кримінальне переслідування і податковий розшук. У сфері кримінального переслідування до її компетенції відносяться **податкові злочини**, які підлягають кримінальному покаранню згідно податкового законодавства, а також «менш важкі злочини» – порушення порядку нарахування і сплати податків. До податкових злочинів відносяться ухилення від сплати податків, контрабанда, підробка гербових і акцизних марок. В якості самостійного злочину закон виділяє покривання особи, що здійснила податковий злочин.

До податкових правопорушень відноситься загроза ухилення від сплати податків. Мова йде про дії платників податків, які ще не привели до ухилення, але націлені на нього (неправильне, неповне відображення в обліку господарських операцій, що створює можливість зменшення податкових зобов'язань). При розслідуванні податкових злочинів, працівники податкової поліції мають ті ж права і обов'язки, що й працівники кримінальної поліції відповідно до кримінального законодавства. Одним з ефективних інструментів виявлення податкових правопорушень і злочинів являється обмін інформацією між різними фіскальними службами та державними інстанціями.

Велике значення у ФРН приділяється боротьбі з відмиванням «брудних» грошей, яке відбувається за допомогою різних фінансових інструментів. Склад злочину «відмивання грошей» визначається параграфом 261 Кримінального кодексу Німеччини. В особливо тяжких випадках передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на термін від шести місяців до десяти років. Особливо тяжкий випадок має місце, як правило, тоді, коли дії злочинця становлять для нього промисел чи він – член організації, створеної з метою тривалого відмивання грошей.

Взаємодія податкової служби з іншими державними структурами

Органи фінансового розшуку працюють у тісному контакті з кримінальною поліцією і прокуратурою. Ці органи можуть проводити розслідування як за запитами останніх, так і за власною ініціативою. Співробітники фінансового розшуку беруть участь у слідчих діях по кримінальних справах, якщо вони відносяться до порушень у сфері оподаткування.

3.5. Фінанси домогосподарств в ФРН

Основні доходи і витрати домогосподарств

Основними доходами домогосподарств є заробітна плата, доходи від капіталу, пенсійні та соціальні виплати. Соціальну допомогу отримують всі безробітні, які мають громадянство або вид на проживання, незалежно від їх етнічного походження та від того, звідки вони прибули. Значну соціальну допомогу отримують також біженці, зокрема із Сирії, що викликає незадоволення багатьох громадян ФРН. Всі працюючі у Німеччині отримують відповідні до їх статусу соціальні пільги. Так, щомісячна допомога на дитину складає 200 євро. Крім того, весною 2020 р. під час пандемії коронавірусу була здійснена вирлата 5000 євро на кожного працюючого дрібного підприємця.

В 2017 р. ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності склав 52574 дол США. Якщо в середині 2005 р. середня заробітна плата у ФРН складала 3000 євро, то в 2019 р. вона підвищилася до 3,5 тис. євро. Найбільше заробляють працівники автомобільних заводів – до 5 тис. євро. У 2019 р. рівень реальних доходів громадян збільшився вшосте поспіль. Заробітна плата зросла на 2,6 %, а ціни – лише на 1,4 %. Таким чином, реальна зарплата підвищилася на 1,2 %. У 2018 р. аналогічний показник склав 1,3 %. Загалом, з 2010 р. зростання реальних цін у Німеччині становило в середньому 1,2 %. Водночас, у 2020 р. у зв'язку з пандемією коронавірусу та закриттям частини підприємств на карантин очікується

скорочення реальних доходів населення.

До основних витрат домогосподарств відносяться сплата прямих та непрямих податків, також соціальних внесків, комунальні видатки. В середньому німецькі громадяни віддають державі в формі прямих податків (податок на прибуток, солідарний, церковний) і соціальних внесків біля 42-43 % від свого заробітку. Об'єднання країни призвело до великих фінансових трансфертів у Східну Німеччину, що позитивно вплинуло на зростання доходів у цій частині країни. Після об'єднання Німеччини в нових землях була прийнята західнонімецька податкова система, введені відповідні стандарти життя.

У Федеративній Республіці Німеччини, окрім фінансування пенсійного страхування і політики ринку праці, держава виділяє кошти й на такі цілі: на виховання, охорону материнства та сімейну політику; на дітей; на житло; на преміювання житлового будівництва; забезпечення жертв війни; соціальні допомоги; сільськогосподарську соціальну політику; інші заходи соціального захисту. Вища освіта безплатна для німецьких громадян та іноземців. Плату беруть лише приватні університети. На проживання, залежно від регіону, студенти витрачають 400-600 євро на місяць. До цієї суми входять оплата житла, харчування, одяг, медична страховка, навчальні посібники і матеріали, проїзний квиток тощо. Зазвичай іноземні студенти працюють по два-три дні на тиждень.

18.08.2020 рр. у Німеччині був запущений пілотний проект, яким передбачено, що з весни 2021 р. 120 випадково відібраним учасникам протягом трьох років буде виплачуватися по 1200 євро на місяць в якості безумовного базового доходу (ББД). Ця сума не буде обкладатися податками і не передбачатиме виконання жодних додаткових зобов'язань. Цим експериментом передбачається встановити, як ББД впливає на психологію його одержувачів, зокрема, чи будуть вони працювати. Категорично проти ББД виступив міністр фінансів О. Шольц, який вважає, що це популістське рішення призведе до значних витрат держави.

Форми соціальних виплат членам домогосподарствам в ФРН

Значні доходи домашні господарства отримують від пенсійних фондів. Система пенсійного забезпечення Німеччини містить поєднання двох систем фінансування забезпечення громадян в старості: перерозподільну і накопичувальну. Ця система називається «**системою трьох рівнів**». Перший – (біля 80 % всіх пенсійних виплат в основному фінансується перерозподільним способом) – охоплює перш за все обов'язкове пенсійне страхування всіх працівників за наймом. Перерозподільна система характеризується тим, що на виплати пенсій немолодим використовуються надходження до фонду пенсійного страхування (відомства пенсійного страхування). У Німеччині цими надходженнями є внески страховок застрахованих осіб і працедавців, а також дотації держави. Цієї пенсії достатньо для забезпечення нормального рівня життя літньої людини. Другий і третій рівні пенсійного забезпечення – з фондів підприємств і приватні накопичення – фінансуються накопичувальним способом. Умовою одержання пенсії є необхідний **пенсійний стаж**. Пенсія за віком, як правило, виплачується після досягнення 65 років. За певних обставин вона може виплачуватися вже при досягненні 63 або 60 років. Жінки отримують пенсію за віком з досягненням 60 років. Розмір пенсії залежить, передусім, від величини застрахованого заробітку. В 2019 р. середнє співвідношення пенсії до заробітної плати склало 48 %, а рівень бідності серед пенсіонерів складав 20 %.

Страхування і виплати по **безробіттю** здійснюються федеральним відомством зайнятості. Відрахування страховок обов'язкові для робітників і службовців незалежно від їх доходів. Безробітні одержують допомогу, яка залежить від загального трудового стажу, від розмірів останньої заробітної плати, від віку, від наявності зобов'язань з утримання дітей. Безробітні, «зняті» із страхування по безробіттю, тобто ті, хто вичерпав право на допомогу, що їм належить, одержують виплату по безробіттю. Розмір такої виплати складає для безробітних, що мають дітей, – 58 %, для безробітних без дітей – 56 %. Фінансування виплат по безробіттю здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету.

З 1.01. 2007 р. допомога на дитину в ФРН складає 25,5 тис. євро на рік, тоді як раніше вона складала біля 7 тис. євро на рік. Це зроблено з метою стимулювання народжуваності, оскільки на одну німкеню припадає 1,37 дитини, а для нормального відтворення населення потрібно більше 2-х дітей. З метою підтримки молоді було прийнято Закон про захист молоді

або Закон про надання допомоги дітям і молоді, якими передбачено соціальну допомогу і добровільна співучасть. Фінансові витрати на допомогу дітям і молоді покриваються переважно землями і громадами.

Сільські господарі та їх сім'ї страхуються в самостійній **аграрно-соціальній системі** забезпечення, яка з ряду причин потребує підтримки федеральними коштами. Через неоднакову аграрну структуру ця система була переведена лише частково на нові федеральні землі. Так, вже переведено сільськогосподарське страхування на випадок хвороби і страхування від нещасних випадків. Найбільша частина видатків з цієї системи забезпечення припадає на допомогу по старості для сільських господарів.

3.6. Пенсійна система ФРН

«Закон про сприяння обов'язковому пенсійному страхуванню і про заохочення солідарних капітал формуючих пенсійних нагромаджень», що був схвалений 11 травня 2001 року Бундесратом і набрав чинності 1 січня 2002 року, ознаменував принципово новий підхід до німецької системи пенсійного забезпечення. У рамках системи трьох складових пенсійного забезпечення в Німеччині – а це обов'язкове пенсійне страхування, що служило дотепер головною опорою, пенсійні виплати підприємств і добровільне пенсійне страхування – тепер зміцнюються друга і третя ланки пенсійної системи. Щоб одержати право на доплату від держави – чи-то прямі надбавки або податкові пільги – працівник повинен, починаючи з 2008 року – чотири відсотки від свого бруutto-доходу з метою забезпечення індивідуального пенсійного страхування. Форми страхування можуть бути різними: внески в пенсійні каси, фонди або відкриття пенсійних рахунків у банку. Державна доплата складається з базової суми, що однакова для всіх, і спеціальних надбавок, що залежать від сімейного стану і кількості дітей.

На вибір громадян кошти на пенсійне забезпечення можуть вкладатися й у нерухоме майно. З цією метою працівник може використовувати до 50 тисяч євро з накопичених грошей. Однак до досягнення 65-літнього віку цю суму необхідно повернути в систему накопичувального фінансування пенсії. Це правило діє також і при продажу нерухомості, тому що в іншому випадку необхідно буде повернути державі гроші, отримані у вигляді доплати до добровільного пенсійного нагромадження.

Відповідно до нового закону подружні пари одержують не тільки доплати до добровільних пенсійних нагромаджень у розрахунку на кожну дитину. Тим з них, хто виховує дітей – як правило, це матері – відшкодовуються також фінансові витрати в період виховання. Робиться це у формі нарахування компенсаційних балів. Це означає, що після народження дитини держава перераховує внески на рахунки пенсійного нагромадження як доплату за три роки виховання дітей. При цьому розмір доплати визначається, виходячи з середнього заробітку в 2376,5 євро.

Після завершення декретної відпустки значна кількість матерів повертаються сьогодні до професійної діяльності, причому в більшості випадків вони зайняті неповний робочий день. Щоб пом'якшити наслідки низьких доходів для майбутньої пенсії, держава буде здійснювати в період з 4-го по максимум десятий рік життя дитини доплати до відрахувань працюючої матері в рамках добровільного пенсійного нагромадження. Їх розмір може досягати 100 % від тих внесків, що платила б працююча мати, якби одержувала середню зарплату. Якщо мати одночасно виховує кількох дітей, то це заохочення припиняється тоді, коли держава перерахує всі доплати на наймолодшу дитину.

3.7. Фінанси підприємств.

Не дивлячись на вражаючі масштаби приватизації в 90-і роки ХХ ст., німецька держава продовжує залишатися провідним гравцем на ринку країни. Тільки федерація має частку в 516 фірмах, а на земельному і комунальному рівні держава представлена в акціонерному капіталі понад 5 тис. підприємств. Особливо велика її роль в банківському секторі. Державі належить 12 земельних банків, 589 ощадних кас, 19300 філіалів, що контролюють 50 % ринку приватних внесків, 13 земельних будівельних ощадкас і 40 страхових компаній. Узагальненої офіційної статистики про роль державного сектора в економіці ФРН не існує, але, за експертними оцінками, його внесок в сукупний ВВП країни складає близько 12 %. Основу державних промислових підприємств складають великі концерни, у руках яких

зосереджено близько 2/3 всього акціонерного капіталу державних підприємств. Держава зосереджує у своїх руках галузі, недостатньо рентабельні для монополістичного капіталу, у тому числі дорожнє господарство, будівництво автострад, аеродромів, житлове господарство. Зокрема, на дотації Німецькій залізниці в 2019 р. було направлено 16 млрд. євро, оскільки пасажирські перевезення є збитковими. Великі кошти з бюджету направляються на будівництво об'єктів військового призначення і наукові дослідження військового характеру. Державні капіталовкладення направляються також в інфраструктуру. Діяльність державних підприємств у ФРН в цілому збиткова, тому що на їхню продукцію, реалізовану приватним монополіям, встановлені низькі ціни. Збитки покриваються за рахунок короткострокових і середньострокових кредитів, у результаті чого зростають борги державних підприємств.

Фінансовий капітал країни представлений групами, пов'язаних між собою промислових, фінансових та інших монополій, що охоплюють усе національне господарство. Особливістю ФРН є менше число фінансових груп не тільки в порівнянні з США, але й з тими розвинутими країнами, економіка яких за своїми масштабами дорівнює німецькій. Це пояснюється величезною концентрацією банківського капіталу в руках трьох великих банків – «Дойче банк», «Дрезден банк» і «Комерцбанк», які контролюють близько 80 % акціонерного капіталу країни. Три головні фінансові групи сформувалися навколо цих великих банків. Їхні структури частково переплітаються. Особливістю німецьких фінансових груп є те, що вони, у порівнянні з фінансовими групами інших країн, мають менш чіткі кордони. Можна назвати лише сукупність концернів, що складають ядро тієї чи іншої групи. Між окремими групами також існують різноманітні зв'язки, які продовжують зміцнюватися.

Ускладнює проблему функціонування соціального ринкового господарства Німеччини фінансова консолідація Східних і Західних земель. Зокрема, метою земельною реформи в об'єднаній Німеччині було створення конкурентоспроможних підприємств ринкового типу за умови дотримання соціальної справедливості та фінансової ефективності. В Східних землях Німеччини (колишньої НДР) для цього було проведено паювання землі та майна, завдяки яким тільки з 2003 р. почалися позитивні зміни. Зокрема, якщо за період 1992-2002 рр. показник ВВП на душу населення в Німеччині перебував на рівні 25-27 тис дол США, то в 2003-2017 рр. він зріс в 1,8 разу (до 48 тис дол США).

Високий рівень соціальних гарантій привів до того, що 40 % чистого прибутку німецьких компаній йде на оплату праці, на відрахування до спеціальних фондів, які складають чималу частку фонду оплати праці. Крім того, держава, щоб не викликати масових соціальних протестів населення, продовжує субсидувати відверто збиткові сектори німецької економіки. Водночас в останні десятиліття ФРН взяла курс на побудову «зеленої економіки», відповідно до якого у найближчий час планується закрити поки діючі вугільні шахти та вугільні розрізи, а також атомні станції. 10.06.2020 р. уряд Німеччини затвердив національну водневу стратегію, яка передбачає суттєве збільшення виробничих потужностей з виробництва водню до 2040 р. Для цього передбачені 7 млрд євро зі 130 млрд євро, що направляються для стимулювання економіки.

Негативно відбився на фінансовому стані німецьких автовиробників так званий «дизельний скандал». В липні 2020 р. Європейський суд у Люксембурзі прийняв рішення про виплату компенсацій постраждалим автовласникам у цьому скандалі, які купували автомобілі концерну Volkswagen з фальшивим програмним забезпеченням, що дозволяло знижувати рівень викидів вуглекислого газу. Власники цих машин отримали право подавати в суд на концерн Volkswagen в тій країні, де була придбана машина. Відповідно, в липні 2020 р. американські власники автомобілів Volkswagen отримали понад 9,5 млрд дол США у цій справі. Водночас, фінансовий стан концерну повинен поправити масовий випуск електромобілів. У серпні 2020 р. корпорація Volkswagen AG оголосила про намір випускати і продавати 1 млн або більше електромобілів на рік до 2025 р.

У серпні 2020 р. німецький автовиробник Daimler заявив, що досяг угоди на суму майже 3 млрд дол США про врегулювання розслідувань, що проводяться регулюючими органами США щодо наслідків «дизельного скандалу» стосовно своїх дизельних автомобілів, проданих в США (це стосується 250 тис автомобілів концерну). Компанія

Daimler очікує, що вільний грошовий потік їх бізнесу знизиться протягом трьох років, причому основний негативний вплив на її бізнес очікується у найближчі 12 місяців.

У результаті наслідків пандемії коронавірусу за першу половину 2020 р. Volkswagen AG втратив приблизно 34,2 млрд дол США у порівнянні з першим півріччям 2019 р.

3.8. Фінансовий ринок ФРН

Німеччина характеризується розвинутим фінансовим ринком. Фінансовим центром Німеччини та всього світу є місто Франкфурт-на-Майні, в якому розміщено Європейський центральний банк (ЄЦБ), який емітує євро, а також розташовані провідні німецькі, європейські та світові компанії та банки. За допомогою регулювання курсу євро по відношенню до долара США ЄЦБ старається розвивати економіку Єврозони, зокрема й Німеччини. Після Брекзиту (голосування за вихід Великої Британії з ЄС в 2016 р.) до Франкфурту з Лондона масово стали переводити свої штаб-квартири провідні світові банки, інші фінансові інститути та підприємства. Важливе місце на фінансовому ринку країни займає Франкфуртська фондова біржа. Її капіталізація на 01.04.2019 р. складала 1,867 трлн дол США.

Загалом, до фінансових посередників у Німеччині відносяться: Німецький федеральний банк (Бундесбанк), комерційні банки, а також спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. Основою банківської системи ФРН є Німецький федеральний банк, 100 % акцій якого належить державі. Водночас, на його частку припадає більше 24 % акцій Європейського центрального банку. У структурі Німецького федерального банку функціонує центральне правління, 9 центральних банків земель та 47 головних відділень. В свою чергу, у підпорядкуванні центральних банків земель перебуває майже 200 головних відділень та філій у великих містах. Головним завданням Німецького федерального банку є регулювання грошового обігу та кредиту для забезпечення стабільності євро відповідно до вимог Європейського центрального банку.

Серед комерційних банків виділяють наступні: гроссбанки, регіональні комерційні банки, приватні комерційні банки, відділення іноземних банків. Гроссбанки – це акціонерні товариства, кожне з яких має від 200 до 300 тис акціонерів та розгалужену мережу філій. Гроссбанк очолює фінансово-промислову групу, до якої, поряд з кредитними установами, входять провідні виробничі концерни. Регіональні комерційні банки – це середні за масштабами комерційні банки, які контролюються гроссбанками. Приватні комерційні банки (або – приватні банкіри) не є акціонерними товариствами і представляють собою структури, які здійснюють операції з цінними паперами, нерухомістю тощо.

До кредитної системи ФРН належать також наступні фінансові посередники, які мають чітку спеціалізацію: кооперативні банки, іпотечні банки, ощадні каси та жироцентралі, будівельні ощадні каси, кредитні товариства та ряд інших. Особливу групу інвестиційних установ представляють собою так звані банки з особливими завданнями. Вони були створені після Другої світової війни для відновлення зруйнованої німецької економіки. До них належать також Промисловий кредитний банк, Німецький комунальний банк та інші. У ФРН також функціонують компанії зі страхування життя, майна, а також компанії з перестраховування. Закон про банківську діяльність в країні регулює всі фінансові послуги як банків, так і небанківських установ. Водночас, до компаній, які надають послуги фінансового лізингу, існують найменші вимоги.

Важливим елементом фінансового ринку ФРН є **ринок державних цінних паперів**. Як емітенти державних цінних паперів виступають: федеральний уряд; спеціальні його служби (залізниці і пошта); уряди земель; місцеві органи влади (общини, комуни). Всі ці органи здійснюють позики від свого імені. Основним позичальником на ринку державних облігацій є федеральний уряд. Для фінансування державного боргу федеральний уряд випускає наступні **види цінних паперів**: облігації ФРН; федеральні облігації; боргові сертифікати; федеральні касові облігації; ощадні сертифікати; казначейські фінансові зобов'язання; безпроцентні казначейські сертифікати. Попит на державні облігації суттєво зріс в кінці серпня 2020 р., що дало можливість уряду розмістити 30-ти річні облігації на суму 1,5 млрд євро (при попиті 3,6 млрд євро) під мінус 0,05 % річних. Загалом, для ринку державних облігацій Німеччини їх прибутковість нижче нуля зараз є нормою.

У Німеччині для малих і середніх підприємств діє низка **державних гарантій** за кредитами, що надаються комерційними банками. Ці гарантії видаються через спеціалізовані гарантійні банки, що функціонують у всіх землях Німеччини на 80 % від суми кредиту. Кредити, на які надаються гарантії, є довгостроковими (до 15 років). В особливих випадках можна отримати державні гарантії і на більші суми кредиту. Кредити діють для всіх галузей промисловості, але особливі пільгові умови створені для підприємств, що мають намір працювати в галузі охорони навколишнього середовища.

Німецька система кредитного обслуговування аграрного сектора історично сформувалась в такому складі: кооперативні банки, ощадні каси, спеціалізовані банки, у тому числі Сільськогосподарський рентний банк, іпотечні банки, приватні комерційні банки та кошти Європейського фонду відтворення. Крім кооперативних банків, важливу роль у кредитуванні сільського господарства ФРН відіграють ощадні каси, що забезпечують приблизно третину позичок аграрному сектору. Ощадні каси, за винятком 13 приватних, є державними кредитними закладами. Переважаючими видами активних операцій ощадних кас є середньо- та довгострокові кредити.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи і видатки федерального бюджету ФРН?
2. Які основні доходи і видатки земель ФРН?
3. Які основні доходи і видатки общин ФРН?
4. Які податки та збори сплачують юридичні особи у ФРН?
5. Які основні податки та збори сплачують фізичні особи у ФРН?
6. Які особливості фінансового ринку ФРН?

Лекція 4. ФІНАНСИ ФРАНЦІЇ

- 4.1. Публічні фінанси в фінансовій системі країни
- 4.2. Податкова система Франції
- 4.3. Податкова служба та її функції
- 4.4. Місцеві фінанси та міжбюджетні відносини у Франції
- 4.5. Фінанси домогосподарств
- 4.6. Фінанси державних підприємств і організацій
- 4.7. Фінансовий ринок Франції

Контрольні запитання

4.1. Публічні фінанси Франції в фінансовій системі країни

Сучасна фінансова система Франції включає публічні фінанси, фінанси недержавних підприємств, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок. В свою чергу, публічні фінанси охоплюють державні фінанси та місцеві фінанси. До державних фінансів відносяться загальний бюджет, спеціальні рахунки казначейства, приєднані бюджети, соціальні фонди, фінанси державних підприємств та установ. Місцеві фінанси включають фінанси 96 департаментів і близько 36 тисяч комун. Державний бюджет Франції є основою фінансової системи. На його частку припадає половина всіх фінансових ресурсів держави. Доходи і витрати державного бюджету діляться на дві частини: операції кінцевого характеру (безповоротне фінансування), тобто звичайні поточні витрати; операції тимчасового характеру (кредитні операції).

Доходи державного бюджету Франції формуються за рахунок податків, коштів державних підприємств, позик і інших надходжень. Непрямі податки відіграють головну роль. Витрати бюджету класифікуються з одного боку, за міністерствами і відомствами, а, з другого, – за функціональним принципом: на поточні і капітальні затрати. Зокрема, військові витрати поділяються на поточні (утримання військовослужбовців, їх навчання, матеріально-технічне обслуговування військової техніки та ін.) і капітальні витрати. Витрати за статтею «Закордонні справи» представляють собою допомогу французького уряду країнам, що розвиваються, головним чином колишнім колоніям африканського континенту, утримання дипломатичних закладів за кордоном, а також внески в міжнародні фінансово-кредитні організації. Витрати на економіку включають державні капіталовкладення, поточне

фінансування державних підприємств і приватного сектора, витрати на наукові дослідження. За рахунок державних ресурсів створюються капіталоємні і малорентабельні нові галузі виробництва: атомна, електронна промисловість, а також підприємства соціальної інфраструктури.

Дуже складною є для Франції проблема фінансування пенсійного забезпечення. Якщо в 1999 р. співвідношення частки населення пенсійного віку до 20-60-річних складало 1:3, а на виплату пенсій витрачалось 12 % ВВП, а в 2040 р. це співвідношення досягне 2:3, а частка ВВП на виплату пенсій сягне 20 %. Тому уряд змушений йти на підвищення пенсійного віку, що викликає протест насамперед з боку державних службовців, оскільки багато з них виходять на пенсію у віці 50-55 років. Загалом, в 2019 р. Франція витратила 30 % від ВВП на соціальне забезпечення, що є найвищим показником серед країн ОЕСР.

Складною фінансовою проблемою є й утримання державних вищих навчальних закладів. Французькі університети, які навчають своїх студентів практично безплатно, не мають можливості відбору ні абітурієнтів, ні викладачів. Водночас, 46 % студентів до отримання диплома так і не доходять, що обертається величезними неефективними витратами для держави.

У березні 2020 р. у зв'язку з пандемією коронавірусу держава виділила 345 млрд євро для підтримки бізнесу. З них 300 млрд євро направлено для державного гарантування кредитів підприємств, особливо – для малого та середнього бізнесу. Ще 45 млрд євро виділено для прямої підтримки підприємств, а 2 млрд євро – для підтримки мікробізнесу. Для підприємств також планують скасувати чи відтермінувати сплату соціальних внесків, щоб не допустити їх банкрутства внаслідок зупинки чи суттєвого сповільнення виробництва. У результаті пандемії коронавірусу в 2020 р. ВВП Франції у річному вимірі зменшиться на 5,4 %.

Приєднані бюджети

Специфічною рисою державних фінансів Франції є приєднані бюджети. Вони введені для організацій, які не є юридичними особами, здійснюють торгово-промислові операції і користуються фінансовою автономією. Нараховується сім приєднаних бюджетів – один військовий і шість цивільних (громадянських). Серед них бюджети пошти, телеграфу, телефону; соціальних сільськогосподарських допомог; національної друкарні, монетного двору; ордена Почесного легіону; ордена Звільнення. Провідне місце у приєднаних бюджетах (більше 2/3 їх витрат) належить бюджету пошти. Джерелом його ресурсів є випуск позичок. Друге місце займає бюджет соціальних сільськогосподарських допомог. Його доходи формуються за рахунок податків, соціальних внесків, субсидій. Об'єм інших бюджетів незначний.

4.2. Податкова система Франції

Податок на доходи фізичних осіб (IRPP) у Франції.

Його сплачують як резиденти, так і нерезиденти, за ставками від 14 до 45 % від доходу (існує 5 ставок). Попередній президент Франції Ф. Міттеран підняв максимальну ставку для заможних громадян до 75 %, але новий Президент Франції Е. Макрон у 2018 р. знизив її до 45 %. Депозити та дивіденди оподатковуються за ставкою 25 %.

Корпоративний податок у Франції

Донедавна ставка цього податку складала 33,3 %, потім вона була знижена до 31 %, а президент Е. Макрон планує її зниження до 25 %. Цей податок сплачують різні види підприємств (товариств). Для малих та середніх підприємств ставка корпоративного податку у Франції складає 15 %.

Податок на додану вартість у Франції

У Франції встановлені такі ставки ПДВ: нормальна (базова) ставка – 20 %; знижена ставка – 5,5 % (ліки, медичні засоби тощо). Податок на додану вартість сплачується щомісячно з 15 по 24 число місяця залежно від юридичної форми діяльності.

Податкова система Франції включає й інші податки, які сплачують юридичні та фізичні особи. Так, 11.07.2019 р. у Франції запроваджено податок у розмірі 3 % для великих ІТ-компаній (Гугл, Фейсбук).

Податок зі спадщини та дарувань сплачується за ставками, що залежать від родинних

зв'язків та величини спадщини. Згідно з чинним законодавством Французької Республіки, майно може бути об'єктом оподаткування під час його передачі за винагороду (продаж) або безкоштовно (дарування, успадкування). У цих випадках оподаткування приймає форму реєстраційного податку. Крім цього, майно може підлягати оподаткуванню, виходячи з факту володіння ним. У цьому випадку сплачується солідарний податок на майно та земельний податок, які мають річний характер та розраховуються, виходячи із сукупної вартості майна. Нарешті, майно може підлягати оподаткуванню внаслідок отримання надлишкової вартості при передачі права власності на нього.

Податок при продажі нерухомості сплачується під час передачі права власності на майно. Крім сплати публічного земельного податку, продаж майна супроводжується додатковими місцевими податками. Публічний земельний податок сплачується на користь держави та дорівнює 3,6 %. У разі здійснення операції, пов'язаної з продажем або обміном майна, земельний податок повертається до бюджету відповідного департаменту.

Кожний департамент має право змінити відсоток публічного земельного податку в межах від 1 % до 3,6 %. Про ставки цього податку стосовно кожного рівня бюджету див. табл.4.1.

Таблиця 4.1.

Розподіл земельного податку

Вартість майна	Бюджет, до якого спрямовуються податки			Разом
	Держава	Департамент	Комуна	
До 23000 євро	0 %	0 %	0 %	0 %
Від 23000 до 107000 євро	3,80 %	0,6 %	0,4 %	4,8 %
Понад 107000 євро	2,4 %	1,4 %	1 %	4,8 %

Реєстраційний податок при безкоштовній передачі майна

Безкоштовна передача майна може бути пов'язана з випадком настання смерті (тобто наслідування) або не пов'язана із цим (тобто дарування), про ставки див у табл. 4.2. і 4.3.

Таблиця 4.2.

Сітка, яку застосовують при успадкуванні між батьками і дітьми

Частка чистої бази оподаткування	Ставка %
Не перевищує 7600 євро	5
Від 7600 євро до 11400 євро	10
Від 11400 євро до 15000 євро	15
Від 15000 євро до 520000 євро	20
Від 520000 євро до 850000 євро	30
Від 850000 євро до 1700000 євро	35
Понад 1700 000 євро	40

Таблиця 4.3.

Сітка, яку застосовують при успадкуванні між подружжям

Частка чистої бази оподаткування	Ставка %
----------------------------------	----------

Не перевищує 7600 євро	5
Від 7600 євро до 15000 євро	10
Від 15000 євро до 30000 євро	15
Від 30000 євро до 520000 євро	20
Від 520000 євро до 850000 євро	30
Від 850000 євро до 1700000 євро	35
Понад 1700000 євро	40

Французькі та іноземні юридичні особи, що прямо або опосередковано володіють однією або багатьма спорудами у Франції або такі, що прямо або опосередковано володіють правами на це майно, сплачують **річний податок на майно** у розмірі 3 % від продажної вартості зазначеного майна або майнових прав.

Земельний податок на будоване майно сплачується щорічно на все будоване майно, що знаходиться у Франції за виключенням майна, що звільнено від оподаткування на постійній основі (державне майно, будівлі та споруди у сільській місцевості, сільськогосподарського призначення) або тимчасово (спрямоване на заохочення розвитку нерухомості). Базою оподаткування є доходи (орендна плата) від вище зазначеного майна, згідно з кадастром, зменшені на 50 %. Власники будованого майна, що мають більш 75 років, та, чії доходи не перевищують певної суми, а також особи, що отримують допомогу із спеціальних фондів для інвалідів або дорослі інваліди, звільнені від сплати земельного податку на будоване майно у частині, пов'язаній з їхнім безпосереднім житлом.

Земельний податок на не будоване майно сплачується щорічно на все не будоване майно, що знаходиться у Франції, за виключенням майна, що звільнено від оподаткування на постійній основі (державне майно) або тимчасово (різноманітні заходи, що спрямовані на заохочення сільського господарства або відновлення лісу). Базою оподаткування є доходи (орендна плата) за кадастром, зафіксовані на рівні 80 % від цих доходів.

Особливості місцевого оподаткування у Франції

Основним непрямим податком виступає надбавка до податку на додану вартість, яка забезпечує більше 40 % всіх податкових надходжень. Серед місцевих податків діють: два поземельні податки, податок на житлові будови, податок на професію, що стягується з будь-якої особи, що здійснює торговельно-промислову діяльність, і ряд інших.

4.3. Податкова служба та її функції

Податкова служба знаходиться в складі міністерства економіки, фінансів і бюджету. Очолює її головне податкове управління, яке підпорядковане міністру-делегату. Головне податкове управління керує діяльністю більше 80 тисяч службовців податкової системи. В основному ці службовці сконцентровані в податкових центрах, яких у Франції нараховується 830, і в 16 інформаційних центрах. Стягнення податків базується на декларації про доходи і контролю за правильністю її складання. При цьому контроль здійснюється двох видів: за даними документів, що надаються; детальний контроль. У випадку ухилення від оподаткування діє жорстка система відповідальності. При випадковому неправильному перерахуванні доходів (помилки при заповненні декларації) податок стягується в повній сумі, одночасно стягується штраф у розмірі 0,75 % в місяць чи 9 % в рік. Якщо ж дохід зменшено навмисно, то податок стягується у двократному розмірі. При серйозних порушеннях податкового законодавства (підробка рахунків) передбачається кримінальна відповідальність. За порушення податкового законодавства у Франції передбачено цивільні, адміністративні і карні санкції. У законодавстві Франції також передбачені покарання за відмивання грошей.

Особливості податкового контролю у Франції

Податковий контроль – одна з конституційних функцій держави. Він забезпечує підтримку балансу між правами і обов'язками платників податків. Податкові працівники здійснюють два види контролю. На своїх робочих місцях вони здійснюють роботу з деклараціями (**камеральний контроль**). У Франції перевіряється приблизно 50 тис. декларацій в рік: 45 тис. — від юридичних осіб і 5 тис. - від фізичних. Наявна в базі даних інформація порівнюється з представленою декларацією, часто вже на цьому етапі

виявляються розбіжності і інспектор звертається до платника податків, вимагаючи відповідних пояснень. Якщо ці пояснення не задовольняють податкову адміністрацію, вона може зажадати доплати податків або звернутися в інші контролюючі підрозділи для проведення детальнішого контролю. Контроль з виїздом на місце звичайно здійснюється за наявності серйозних підстав для підозри у приховуванні великих сум доходу. Перевірки звичайно здійснюються за три попередні роки.

В ході контролю в дев'яти з десяти випадків виявляється, що декларації не бездоганні, в результаті податкові органи застосовують різні санкції. За прострочення подачі декларації стягується 9 % в рік від простроченої суми. При виявленні умисних дій з приховування доходів, при представленні неправильних бухгалтерських даних штраф може складати від 40 до 80 % від суми податку. При регулярному невиконанні платником своїх обов'язків податки можуть бути стягнуті в безперечному порядку, із зверненням стягнення на рахунки платника податків.

4.4. Міжбюджетні відносини у Франції

Франція має трирівневу територіальну організацію: комуни (36559), департаменти (96), регіони (22). Один із регіонів – Корсика – має власний статут. Французькі комуни, як правило, незначних розмірів і з невеликою кількістю населення. При цьому більш як 30 % видатків місцевих самоврядувань (як і дефіцит) покриваються централізованими коштами. Надходження від місцевих податків покривають десь 50 % видатків регіональних бюджетів, а доходи від муніципальної власності і місцевого господарства – тільки 10 % витратної частини бюджетів комун.

У Франції відносини між центром і місцевими органами суворо визначені: суверенна влада належить центру, до якого місцеві органи займають підлегле становище. Місцеві власті при цьому можуть встановлювати суму доходів від прямих місцевих податків і їх ставки. Але права самостійного збору податків вони позбавлені: це робиться централізовано. Для вирівнювання прибуткової частини, а отже, і витрат місцевих бюджетів, держава надає їм вельми широку **фінансову допомогу**. Державна допомога надається у порядку спеціальних, вельми різноманітних дотацій.

Що стосується контролю держави над місцевими бюджетами, то він здійснюється як на стадії їх ухвалення, так і після виконання. Контролюється дотримання термінів затвердження бюджетів і їх зміст, а виконані бюджети проходять перевірку державними скарбниками. Бюджет може затверджуватися, тільки якщо він урівноважений. В даний час бюджети 75 % територіальних адміністративних одиниць бездефіцитні. Поліпшення стану місцевих фінансів стало важливим чинником скорочення дефіциту консолідованого бюджету. Відзначаючи безперечне позитивне значення даної обставини, французькі фахівці одночасно указують на його значною мірою кон'юнктурний характер і на необхідність структурних заходів для його підтримки, зокрема, на неминучість скорочення функціональних витрат.

4.5. Фінанси домогосподарств у Франції

Основними доходами домогосподарств є заробітна плата та різні види соціальної допомоги та соціального забезпечення. Зокрема, державні стипендії одержує тільки незначна частина студентів (з сімей з обмеженими матеріальними можливостями). ВВП на душу населення в країні в 2019 р. склав близько 43,3 тис. дол США. Загалом, у Франції співвідношення пенсії до заробітної плати складає 74 %, що є найвищим показником серед країн ЄС. Бідність серед пенсіонерів у Франції становить лише 9,5 %, що значно краще, ніж в інших країнах ОЕСР.

Основними видатками домогосподарств в країні є видатки на сплату податків, зборів та платежів, а також видатки на житло та комунальні послуги. Податок з фізичних осіб стягується тільки з доходів одержаних у Франції. Податок розраховується, виходячи з сукупних доходів сім'ї, одиницею оподаткування є саме сім'я. Декларацію зобов'язані подавати всі фізичні особи, незалежно від величини їх доходів. Громадяни повинні указувати в декларації всі свої доходи, зокрема в натуральній формі. Це в їх інтересах, оскільки при нарахуванні пенсій враховуються тільки задекларовані доходи. Середньо статичний француз сплачує до пенсійного фонду близько 11,2 % своєї зарплати, а разом з внесками роботодавця ця сума складає 28 % від зарплати.

Новий президент – Е. Макрон на початку 2020 р. запропонував свій варіант пенсійної реформи, який готувався два роки. Згідно нього, пропонується уніфікувати процес визначення та нарахування пенсій усім громадянам, незалежно від фаху чи стажу, оскільки на початок 2020 р. існувало 42 спеціальних режими, які по-різному визначають вік, з якого можна піти на пенсію. За новою системою пропонується, щоб усі громадяни, незалежно від професії, отримували рівну кількість пенсійних балів за кожен євро внесків, які будуть обраховуватися з урахування кар'єри. Пенсійний вік планується підняти з 62 до 64 років, але під тиском профспілок це положення було замінено. Було введено поняття «**збалансований вік**», яке означає, що лише ті, хто вийде на пенсію в 64 роки, зможуть претендувати на повну пенсію, тоді як пенсіонери з 62 років отримуватимуть менші виплати. Якщо не провести пенсійну реформу, то 2025 р. дефіцит пенсійної системи сягне 17 млрд. євро.

У зв'язку з пандемією коронавірусу уряд Франції у березні 2020 р. надав деякі пільги домогосподарствам. Зокрема, було надано оплачуваний лікарняний з першого дня для всіх батьків, діти яких знаходяться на карантині.

4.6. Фінанси державних підприємств і організацій

4.6.1. Фінанси державних підприємств

Франція займає одне з перших місць серед розвинених країн за розмірами державного сектора, який почав розвиватися у післявоєнні роки в результаті націоналізації. Ресурси державного сектора формуються із різних джерел: власних коштів – 25 %, безповоротних дотацій і субсидій з держбюджету – 18 %, довгострокових кредитів, внутрішніх і зовнішніх позик, отриманих на грошовому ринку (57 %). Державні підприємства поділяються на прибуткові і збиткові. Дефіцит державних підприємств покривається безповоротними субсидіями і дотаціями, а також кредитами з бюджету і спеціальних фондів.

4.6.2. Фінанси державних вищих навчальних закладів

Фінансування вищої освіти у Франції здійснюється майже на 90 % за кошти центрального бюджету, їх розподілом займається Головне управління фінансів і адміністрації міністерства національної освіти. Всі штатні співробітники вищої школи Франції є державними службовцями і в цій якості наймаються на роботу не окремими вузами, а міністерством, їх заробітна платня складає близько 70 % всіх державних витрат на вищу освіту; приблизно 10 % витрачається на соціальну допомогу студентам (стипендії, медичне страхування, різні пільги); 2-3 % щорічно виділяється на будівництво й інші капітальні роботи. У безпосереднє розпорядження вузів поступає тільки залишок (17-20 % державних коштів), які проводяться за статтею «субсидії університетам». Відповідно до закону від 1984 року університетам була надана фінансова автономія у використанні державних субсидій; вони можуть самостійно перерозподіляти виділені кошти за основними видами витрат, і звітують за них тільки після закінчення бюджетного періоду. Розподіл субсидій Міністерством національної освіти здійснюється згідно системи національних норм, які все частіше входять в суперечність з реальними умовами функціонування вузів і потребують перегляду.

Що стосується **позабюджетних джерел фінансування**, то вони складають близько 12 % загального фінансування французьких вузів. У цьому об'ємі частки основних джерел, в середньому, складають: близько 25 % - внески за різні платні курси і інші форми підготовки; 20 % - надходження за контракти по НДР; 15 % - доходи від різних сервісних служб; 14 % - вступні внески студентів і аспірантів. Приблизно 2 % об'єму позабюджетних коштів поступають від місцевих властей і як прибуток від фінансової діяльності.

4.6.3. Фінанси недержавних підприємств у Франції

Доходи недержавних підприємств формуються за рахунок прибутку, амортизаційних відрахувань, випуску акцій та облігацій тощо. Вони також можуть залучати кредитні ресурси. Витрати недержавних підприємств направляються на сплату різноманітних податків та зборів, на виплату заробітної плати працівникам, на сплату дивідендів співвласникам акціонерних та інших товариств тощо.

Основними видами товариств у Франції є: акціонерні товариства, прості акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні командитні товариства. В їх складі розрізняють товариства-резиденти та товариства-нерезиденти. Оподатковуваний

прибуток визначається на основі результатів податкового обліку після здійснення численних відрахувань. Амортизаційні витрати знижують суму, що підлягає оподаткуванню, навіть якщо вони відображені в бухгалтерському обліку.

В сільському господарстві Франції значне місце займають фермерські господарства, оскільки влада країни вважає, що розвиток великих сільськогосподарських підприємств може призвести до руйнування підвалин французького села та французької ідентичності взагалі. Тому суттєво обмежується придбання землі в одні руки та придбання її іноземцями, а фермерським господарствам надаються значні субсидії та пільгові кредити. Кредитування сільського господарства Франції забезпечують переважно кооперативні банки.

Банки, які бажають отримати державні дотації для кредитування сільського господарства, повинні пройти конкурсний відбір, організований міністерством економіки і фінансів. Вони повинні подати пропозиції щодо свого боніфікаційного відсотку і повідомити такі відомості: пільговий процент по кредиту, який держава повинна їм відшкодувати щорічно; процент, що сплачується за звичайними кредитами (пільговий процент стягується за кредитами, одержаними на 7-12 років залежно від обставин); максимальний процент на соціальне страхування, який банк реалізує на користь фермера.

Після проголошення так званого Брекзиту у Великій Британії у 2016 р., частина провідних світових корпорацій перенесла свої штаб-квартири з Лондону до Парижу, що підвищило його статус як світового економічного центру.

У результаті пандемії коронавірусу французький концерн Renault AG втратив 11,35 млрд дол США виторгу і відзвітував про рекордний чистий збиток у розмірі 8,63 млрд дол за перше півріччя 2020 р. У зв'язку з пандемією коронавірусу в світі влада Франції у березні 2020 р. передбачила для компаній, які постраждали від цієї пандемії, відміну штрафів за затримки при виконанні державних контрактів. Вони також отримали відстрочку з виплати податків та за виплатами у соціальні фонди. Компаніям також було дозволено переводити співробітників на віддалену роботу без їх згоди. Водночас, не дивлячись на пандемію коронавірусу, концерн Airbus скоротив витрати на різні проекти, але не на новий літак A321XLR, процес створення якого був прискорений, на що були виділені додаткові ресурси. З 2019 р. на нього надійшло 450 замовлень. Мета полягає в тому, щоб літак A321XLR надійшов в експлуатацію в 2023 р.

4.7. Фінансовий ринок Франції

Довгий час фінансовим центром світу був Париж, але після Другої Світової війни його роль суттєво зменшилася, оскільки з'явилися більш потужні світові фінансові центри, насамперед в Азії. Водночас, Банк Франції, не дивлячись на введення євро, залишається основним регулятором фінансового ринку країни. До кредитної системи країни крім цього банку відносяться комерційні банки і спеціалізовані фінансові установи. Комерційні банки займаються депозитно-позиковими операціями, а також беруть участь у капіталі інших підприємств, проводять довготермінове кредитування, емісію та розміщення цінних паперів, довірче управління майном клієнтів. Загалом, сьогодні у Франції склався фактично універсальний тип банку з найрізноманітнішими операціями. Таких банків у країні нараховується близько 400, з яких понад 160 є іноземними банками.

Ощадну справу в Франції здійснюють приватні ощадні каси і державна національна каса, які конкурують з банками; ощадні каси, що зобов'язані передавати залучені кошти депозитно-ощадній касі – напівдержавній кредитній установі зі своїм статутом. З вкладів ощадних кас формується до 80 % капіталу депозитно-ощадної каси, яка спрямовує їх на розвиток економіки та реалізацію соціальних програм. На кредитному ринку Франції також функціонують спеціалізовані фінансові установи, до яких відносяться: страхові компанії; компанії споживчого кредиту; фінансові компанії, які управляють портфелями цінних паперів промислово-торгових груп; лізингові товариства.

Загалом, діяльність фінансових посередників на фінансовому ринку Франції регулюють: міністерство економіки та фінансів, Банк Франції, національна кредитна рада, комітет банківської регламентації, банківська комісія. Фінансовий ринок Франції характеризується значним впливом держави на його структурні елементи. За допомогою випуску державних цінних паперів уряд Франції балансує дефіцит бюджету та фінансує державний сектор, який

є одним із найбільших серед розвинутих країн (передусім підприємства військово-промислового комплексу).

При президенті Ф. Олланді, коли він в 2012-2016 рр. різко підвищив максимальну ставку прибуткового податку з громадян (до 75 %), близько 1,5 тис. топ-менеджерів провідних компаній світу і банків, а також відомих артистів та спортсменів покинули Париж і Францію. Тому частина провідних банків та компаній світу вивели свої керівні органи з Франції, щоб не втратити цих менеджерів та відповідні прибутки. Це негативно позначилося на стані фінансового ринку країни, на курсі цінних паперів Франції.

Після проголошення так званого Брексіту у Великій Британії у 2016 р., частина провідних банків світу та світових корпорацій перенесла свої штаб-квартири з Лондону до Парижу, що підвищило його статус як світового фінансового центру.

Світова економічна криза 2020 р. змусила владу Франції виділити значні державні кошти на підтримку комерційних банків та провідних підприємств країни, щоб не допустити масового безробіття. Це дало певний позитивний результат, але призвело до зростання дефіциту бюджету та державного боргу. У свою чергу, це негативно позначилося на вартості французьких державних та комерційних цінних паперів.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи і видатки державного бюджету Франції?
2. Які основні доходи і видатки комун у Франції?
3. Які основні податки і збори сплачують фізичні особи у Франції?
4. Які основні податки і збори сплачують юридичні особи у Франції?
5. Яка структура і функції податкової служби у Франції?
6. Які особливості функціонування фінансового ринку у Франції?

Лекція 5. Фінанси Великобританії

5.1. Публічні фінанси в фінансовій системі країни

5.2. Податкова система Великобританії

5.3. Фінанси домогосподарств у Великобританії

5.4. Фінанси підприємств у Великій Британії

5.5. Фінансовий ринок Великої Британії

Контрольні запитання

5.1. Публічні фінанси Великобританії в фінансовій системі країни

В даний час у складі **публічних фінансів** Великобританії виділяють бюджет центрального уряду (державний бюджет), спеціальні позабюджетні фонди, фінанси місцевих органів влади, фінанси державних корпорацій. Провідною ланкою фінансової системи Великобританії є **державний бюджет**, який у відповідності з її державним устроєм поділяється на власне держбюджет і багаточисельні місцеві бюджети (65 графств і 444 округи (містечка)).

У травні 1999 року з створенням Шотландського парламенту, Шотландії були передані деякі повноваження, які стали сферою дії Шотландського парламенту і органів виконавчої влади. Також парламент має право змінювати ставки оподаткування на території Шотландії. У 1998 році Парламент Великої Британії прийняв закон про управління Уельсом, що передбачав створення в Уельсі Національної Асамблеї. Вона не володіє, на відміну від Парламенту Шотландії, повним правом законодавства, а може лише вносити деякі поправки в закони, прийняті Парламентом країни. Асамблея Північної Ірландії наділена правом законотворчості в наступних областях: зайнятість, підготовка кадрів, освіта, охорона здоров'я, навколишнє середовище, культура, мистецтво, сільське господарство, торгівля, розвиток сільських регіонів, внутрішні і зовнішні інвестиції. Водночас, багато жителів Північної Ірландії виступають проти встановлення кордонів між нею та Ірландською Республікою відповідно до умов **Брексіту** (умов виходу Великої Британії з ЄС).

Функції казначейства Великобританії

Головним департаментом в британській системі управління державними видатками є **Казначейство**, яке суміщає функції Міністерства фінансів і Міністерства економіки.

Діяльність казначейства можна розділити на чотири сектори: громадські видатки; фінанси; економіка (народне господарство); державна громадська служба.

Структура державного бюджету Великобританії

Державний бюджет країни поділяється на бюджет поточних доходів і витрат держави і капітальний бюджет. Основними доходами **поточного бюджету** Великої Британії є податки, причому серед них переважають прямі. Також до доходів поточного бюджету відносяться платежі по соціальному страхуванню. За рахунок коштів поточного бюджету фінансуються так звані цивільні статті (промисловість, сільське господарство, охорона здоров'я тощо), витрати на оборону і державне управління. Доходи **капітального бюджету** формуються за рахунок надходжень відсотків від державних корпорацій і органів влади за надання державних кредитів, від повернення довгострокових кредитів Казначейства, від прибутків емісійного департаменту Банку Англії. Витрати капітального бюджету включають відсотки по державному боргу і управлінню ним, довгострокові кредити на капітальні вкладення корпораціями і органам державної влади.

Значні витрати направляються в країні на фінансування охорони здоров'я. Найбільшу частину медичних послуг у Великобританії надає національна система охорони здоров'я. Більша частина її фінансових ресурсів (84 %) до цього часу надходить з бюджетів всіх рівнів. Додатковим джерелом є внески на соціальне страхування, що відраховуються у вигляді відсотку від фонду оплати праці. На частку цього внеску припадає 12 % надходжень Національної системи охорони здоров'я. Близько 4 % коштів Національної системи охорони здоров'я формуються з додаткових платежів населення (в основному, за виписку і оплати частини вартості ліків в аптеках). Через посередництво Національної системи охорони здоров'я здійснюється 85 % всіх медичних видатків у Великобританії.

У зв'язку з пандемією коронавірусу в першому півріччі 2020 р. та скороченням виробництва у багатьох секторах економіки влада Великої Британії розробила ряд заходів щодо боротьби з цим явищем. 330 млрд ф. ст. було виділено бізнесу на здешевлення кредитів та 20 млрд ф. ст. прямої фінансової допомоги. Крім того, для нього були введені квартальні податкові канікули, а також надана державна допомога у виплаті 80 % зарплати працівникам. Однак, для реалізації цієї програми уряду прийшлося взяти на себе великі зовнішні зобов'язання.

Позабюджетні державні фонди, як і державний бюджет, є складовою частиною публічних фінансів Великої Британії. Серед них найбільше значення набули соціальні і науково-дослідні фонди. **Соціальні фонди** акумулюють ресурси, призначені для надання соціальних послуг населенню. Фонди утворюються за рахунок трьох джерел: страхових внесків застрахованих; страхових внесків підприємців і субсидій держави. Виплати із соціального фонду бувають трьох основних видів: позички з бюджету фонду для фінансування взаємопов'язаних витрат; допомога **«громадської підтримки»**, яка передбачає, наприклад, допомогу людям при переселенні, розвитку господарства на новому місці проживання, компенсацію транспортних витрат; кризові позички, які надаються громадянам у випадку небезпеки для їхнього здоров'я і життєдіяльності у випадку нещастя та інших надзвичайних ситуаціях. Загалом, за рахунок коштів спеціальних фондів Великобританії фінансується майже третина державних витрат.

Внески до Фонду соціального страхування платять і працедавці і працівники, якщо загальний заробіток працівника в тиждень складає 89 фунтів стерлінгів і вище. Внесок працівника при заробітку від 89 до 585 фунтів стерлінгів в тиждень складає 11 %. Працедавець сплачує 12,8 % з суми виплати працівнику в 89 фунтів стерлінгів в тиждень і вище.

Головне місце серед науково-дослідних фондів Великобританії займає фонд національної корпорації з розвитку досліджень. Він має самостійний баланс і не залежить від державного бюджету. Його кошти формуються за рахунок доходів від продажу ліцензій на право використання винаходів. Держава представляє фонду безстрокові позички і щорічні субсидії. За рахунок коштів цього фонду здійснюються капітальні вкладення приватних підприємств, що займаються науковою розробкою проблем і втіленням її результатів у виробництво.

Третю ланку публічних фінансів Великої Британії складають **місцеві фінанси**. Основою місцевих фінансів виступають місцеві бюджети – бюджети графств і округів. За їх рахунок місцева влада забезпечує комплексний розвиток територій. Місцева влада у Великій Британії має чотири основні джерела доходів – субсидії центрального уряду, податок на житло, тарифи на рухоме майно, а також різні збори і доходи від продажу ліцензій та ін. Близько 75 % витрат фінансується за рахунок урядових субсидій і тарифів на рухоме майно. До основних витрат місцевих органів влади відносять наступні: соціальний захист (32 %), освіта (28 %), охорона правопорядку (12 %), комунальні послуги (5 %), транспорт і комунікації (4 %), інші витрати (19 %).

Система **міжбюджетного вирівнювання** Великої Британії достатньо складна і різна у всіх частинах країни. В той же час фінансова допомога заснована на принципах, єдиних для всієї країни. Існує два основні види фінансової підтримки — блок-гранти (які в Англії і Уельсі називаються грантами для збільшення доходів) і гранти на спеціальні цілі. Гранти для збільшення бюджетних доходів виділяються щорічно.

Четвертою ланкою публічних фінансів Великої Британії є **фінанси державних підприємств**: державних корпорацій, змішаних і відомчих підприємств. Фінансові стосунки цієї ланки фінансової системи представлені в основному фінансовими взаємозв'язками з державним бюджетом, які проявляються, з одного боку, у сплаті податку на прибуток корпорацій і процентів за отримані у Казначействі кредити з капітального бюджету, а з другого, включають отримання ними коштів з бюджету на модернізацію виробництва та інші цілі.

5.2. Податкова система Великої Британії

5.2.1. Види податків та особливості побудови податкової системи Великої Британії

Податки відіграють основну роль (біля 90 %) в формуванні доходної частини державного бюджету Великої Британії. Їх ставки наведені у табл. 5.1.

Таблиця 5.1.

Основні ставки податків у Великобританії

Назва податку	Ставка, %
Прибутковий податок з населення	
З доходом 2500 ф. ст.	20
З доходом від 2,5 до 23,7 тис. ф. ст.	25
З доходом більше 23700 ф. ст.	40
Прибутковий податок з корпорацій	19
Податок на приріст капіталу	до 40
Податок зі спадщини:	
До 150000 ф. ст.	0
Більше 150000 ф. ст.	40
Податок на додану вартість	17,5
Акцизи	Різні
Гербовий збір	від 0,5 до 2

На частку прибуткового податку з населення припадає 64 % від надходжень у вигляді прямих податків у державний бюджет Великобританії, а на частку податків з доходів компаній – 19 %.

Оподаткування фізичних осіб

Особистий прибутковий податок сплачує все населення Великобританії. Доходи резидента Великобританії підлягають оподаткуванню незалежно від джерела їх виникнення. Нерезидент сплачує податки у Великобританії лише з доходів отриманих на території цієї країни. Залежно від доходів використовують три ставки прибуткового податку: 20 %, 25 %, 40 %.

Податкові декларації у Великій Британії

Прибутковий податок з громадян сплачується протягом року чотирма рівними частками. Наприкінці податкового року (з 6 квітня по 5 квітня наступного календарного року), коли визначається точна сума винагороди, робиться кінцевий розрахунок прибуткового податку. Громадяни, що не мають інших доходів, крім заробітної плати, заповнюють податкову декларацію раз в 5 років. З боку платника податків не вимагається ніяких дій, їх роботодавці вираховують податки у відповідності з кодовою інформацією, якою вони постачаються у вигляді податкових таблиць податковими органами.

Податок зі спадщини

Цей податок не сплачується з більшої частини видів дарунків, здійснених при житті власника, якщо він залишається після цього живим протягом останніх 7 років. У момент здійснення передачі майна в дарунок податок не стягується, але якщо протягом останніх семи років власник помирає, то угода дарування підлягає обкладенню податком. Ставка податку встановлена на рівні 40% з суми майна вартістю більше 150000 фунт. стерлінгів.

Податок на додану вартість

Цей вид податку введений з 1 квітня 1973 року. Його основна ставка складає 17,5 %. Він становить 17-19 % від усіх податкових надходжень бюджету. Не підлягають оподаткуванню ПДВ продовольчі товари, книги, ліки, основні види палива і енергії для домашнього вжитку та інші товари, які є основними для забезпечення нормального існування людей. У зв'язку з негативними наслідками пандемії коронавірусу для індустрії гостинності та розваг влада Великої Британії пішла на зниження ПДВ у другій половині 2020 р. для таких сфер, як ресторани та бари, готелі, музеї, парки та зоопарки тощо. ПДВ для цих галузей було знижено з 20 до 5 %, щоб захистити робочі місця у них. Ця пільга буде діяти до січня 2021 р.

Гербовий збір

Цей податок стягується при оформленні особами правових угод. Комерційні і юридичні документи повинні мати спеціальний штамп, що підтверджує сплату цього податку. В деяких випадках ставки гербових зборів встановлюються в твердих сумах (від 25 пенсів до 1-2 ф. ст.), в інших гербовий збір стягується в певному відсотку до вартості угоди.

Оподаткування компаній

Корпоративний податок знижено до 19 %, а в 2020 р. його було намічено довести до 18 %. Корпоративний податок застосовується до всіх прибутків компаній-резидентів, які отримані ними протягом податкового року.); приросту капіталу від активів, що використовується цим відділенням. Спеціальний податковий режим встановлений для компаній, які добувають нафту в Північному морі. Ці компанії сплачують нафтовий корпоративний податок за ставкою 75 %. Вони не звільняються від сплати загального корпоративного податку. Компанії Великої Британії обкладаються також податками на приріст капіталу. Нерезиденті компанії цей податок не сплачують.

Місцеві податки

Податок на житлове власність. Його величина встановлюється місцевими органами влади і залежить від оцінної вартості будинку чи квартири, яку відносять до одного з восьми розрядів. Ті, чия власність потрапляє в нижчу категорію, платять дві третини від того, що платять за середню категорію, а ті, чия власність віднесена до вищої категорії, платять в три рази більше, ніж платять за власність, віднесена до нижчої. Якщо в будинку (квартирі) проживає одна людина, то їй надається 25 %-а знижка незалежно від розміру її доходу. Знижки і повернення грошей, сплачених у вигляді цього податку (до 100 %), передбачені для безробітних, студентів і ряду інших категорій населення.

Підприємницький податок. До 1990 р. цей податок був повністю місцевим, але зараз податок носить регульований характер – кошти зібрані по цьому податку, перерозподіляються із державного бюджету по регіонам пропорційно чисельності населення. У Шотландії і Північній Ірландії підприємницькі податки стягуються з усього майна, за винятком сільськогосподарських ділянок і будівель, що належать нерезидентам, і які використовуються у підприємницьких цілях. Ставки податків щорічно змінюються залежно від потреби місцевого податку.

Організація податкової служби країни

Організація податкової діяльності покладена в основному на 2 урядових департаменти: Управління податкових зборів (УПЗ) і Управління мита і акцизів (УМЗА). У функцію УПЗ входить безпосередній контроль за стягненням податків з юридичних і фізичних осіб. У компетенції Управління мита і акцизів знаходиться вся система непрямих оподаткування. Головним органом є Управління податкових зборів. Йому підпорядковані: 15 податкових округів; 600 податкових дільниць; 135 центрів збирання податків; збирачі податків і податкові інспектори. Причому, збирачі податків тільки забезпечують надходження податків, нарахованих інспекторами. Податкові інспектори виконують наступні функції: розсилають платникам податкові декларації; здійснюють оформлення та забезпечення виконання виправлень, внесених у нараховані суми податків тощо.

Управління податкових зборів збирає прями податки, такі, як: прибутковий податок, податок на доходи корпорацій, податок на приріст капіталу, податок на добування нафти і газу, податок на спадок, гербовий збір (збір за реєстраційні дії). Також в системі цього управління є Управління соціального страхування, яке збирає внески на соціальне страхування. Управління митних зборів і акцизів (УМЗА) збирає наступні види податкових доходів: податок на додану вартість (ПДВ), акцизи на бензин, тютюнову і алкогольну продукцію, азартні ігри, митний збір, мито на авіап перевезення, податок на страхові премії, податок на захоронення відходів і податок на діяльність, що загрожує зміною клімату. Проте, деякі податки збираються іншими Міністерствами (наприклад, дорожній податок збирає Міністерство транспорту).

Важливу роль в організації збору податків у Великій Британії відіграють загальні та спеціальні уповноважені. Вони призначаються лорд-канцлером (прем'єр-міністром). Їх рішення обов'язкові для платників і податкових інспекторів. **Загальні уповноважені** – це авторитетні в країні люди, які на громадських засадах захищають права платників податків, в тому числі й в судах. **Спеціальні уповноважені** – це оплачувані державою фахівці податкової справи, які вирішують конфлікти між податковою службою і платниками податків. Ті справи, де рішення уповноважених є сумнівними, їх розглядає **Канцелярський суд**. У випадку несплати великих сум податків або неправильного нарахованих великих штрафів справи вирішує **Апеляційний суд** (рідко – навіть Палата лордів)

Боротьба з фінансовим шахрайством і відмиванням «брудних» грошей у Великій Британії

У Великій Британії страхове шахрайство є найвигіднішим видом злочинної діяльності. За даними **Служби фінансового контролю (FSA)** на частку шахраїв у Великій Британії припадає близько 10 % об'єму виплат по страхуванню особистих автомобілів і майже 15 % – по страхуванню майна домовласників.

Значна увага в країні приділяється й боротьбі з відмиванням грошей. Первісне визначення **відмивання грошей** було введено в Кримінальний кодекс Законом від 15 березня 1989 року «Про запобігання тероризму». У 1994 році британські законодавці вводять у Кримінальний кодекс повніше визначення відмивання грошей. Треба зазначити, що бездіяльність фінансових установ, які не перешкоджали легалізації незаконно отриманих доходів, вважається тут кримінальним злочином. Винних на 14 років позбавляють волі й обкладають штрафом. За розголошення інформації злочинцю чи третім особам загрожує позбавлення волі до 5 років, громадянам, які знали про згадані операції і не повідомили поліцію про них — до 5 років тюремного ув'язнення. З метою боротьби з відмиванням грошей Уряд Великої Британії також посилив контроль над діяльністю офшорних зон на територіях Британських домініонів.

Державний борг Великобританії

Державний борг країни, як і більшості країн ЄС, в останні роки перевищує встановлений показник у 60 % від ВВП, що стало наслідком значної фінансової допомоги провідним банкам та підприємствам Великої Британії під час світової кризи 2008-2009 рр. Одним із методів подолання великого дефіциту бюджету у ці роки став випуск державних цінних паперів, які користуються попитом у всьому світі. Водночас, для подолання наслідків пандемії коронавірусу у 2020 р. Велика Британія пішла на значне зростання державного боргу, який перевищив стандартну норму у 60 % від ВВП. Крім того, країні треба знайти

кілька десятків мільярдів євро, щоб заплатити за вихід з ЄС.

Певні надії щодо зменшення державного боргу влада країни має на надходження від надання посвідки на проживання та громадянства Великої Британії іноземцям. В країні з 1994 р. діє програма «Інвестор». Згідно з нею громадянство країни надається тим іноземцям, котрі внесли 2 млн. фунтів стерлінгів в економіку Великої Британії. В країні існує гарантія повернення інвестицій. Витрати на оформлення документів для отримання громадянства складають 50 тис. фунтів стерлінгів. Внесення іноземцями значних інвестицій в економіку Великої Британії надає їм наступні права. Тим, хто отримав громадянство країни, надається право на постійне проживання в ній, а також на навчання та роботу в країнах ЄС. Проголошений в червні 2016 р. вихід Великої Британії з ЄС може призвести до певних змін у вказаних привілеях для іноземних інвесторів.

5.3. Фінанси домогосподарств у Великобританії

Основними доходами домогосподарств є заробітна плата та різні види соціальної допомоги та соціального забезпечення. ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в 2017 р. склав 44896 дол США (дані наведені Світовим банком в середині 2019 р.). Основними видатками домогосподарств в країні є видатки на сплату податків, зборів та платежів, а також видатки на житло та комунальні послуги. Прибутковий податок з фізичних осіб стягується не з сукупного доходу, а по частинах - «шедулам» (див. табл. 5.2.).

Таблиця 5.2.

Зміст «шедул»

Шедули	Оподатковуються
Шедула А	Доходи від власності на землю, будови та ін.
Шедула В	Доходи від лісових масивів, які використовуються в комерційних цілях, що не оподатковуються по шедулі Д
Шедула С	Доходи від певних державних цінних паперів, що випускаються у Великобританії;
Шедула Д	Прибутки від виробничої комерційної діяльності (в торгівлі, промисловості, сільському господарстві, транспорті) Доходи від цінних паперів, що не оподатковуються по шедулі С; доходи, отримані у вигляді процентів по позиках; доходи, отримані за кордоном і переведені у Великобританію.
Шедула Е	Трудові доходи, зарплата, виплати працівникам, пенсія
Шедула F	Оподатковуються дивіденди та інші розподілені доходи компанії.

Проблемою є те, що в останні десятиліття розрив між особами, які одержують високі доходи, і тими, у кого вони на дуже низькому рівні, помітно збільшився, хоча держава старается допомагати бідним та пенсіонерам. Водночас, бідність серед пенсіонерів у Великій Британії у 2019 р. склала 17 %.

Повний вихід Великої Британії з ЄС в 2020 р. може суттєво зменшити приплив мігрантів в країну з цих країн та загострити ситуацію на ринку праці, насамперед у сфері сільського господарства, будівництва, сфери послуг, де переважно працювали мігранти з менш розвинутих країн ЄС. Завдяки заходам уряду по стимулюванню зайнятості у першій половині 2020 р. рівень безробіття вдалося утримати на рівні 3,7-3,8 %.

5.4. Фінанси підприємств у Великій Британії

Для Великої Британії характерна невелика частка державного сектора в економіці, оскільки значна частка державних підприємств була приватизована у 80-ті роки ХХ століття при врядуванні М. Тетчер. Відповідно, основними доходами підприємств в країні є прибуток. Крім того, для свого розвитку вони залучають кошти від випуску своїх цінних паперів, а також отримують кредити від банків. У Великобританії ставки відсотків на позичковий капітал в основному визначаються на основі облікової ставки Банку Англії, який контролюється англійським Урядом. У випадку високого попиту на кредитні ресурси Банк Англії інколи звертається до позичок на міжбанківському ринку капіталів. Для

функціонування певних підприємств, насамперед у сільському господарстві, донедавна залучалися кошти з відповідних фондів ЄС. Водночас, вихід Великої Британії зі складу ЄС, не дасть можливостей більше залучати для розвитку підприємств відповідні кошти ЄС.

Провідне місце у кредитуванні сільського господарства Великобританії належить чотирьом невеликим банкам, які мають філії у всій країні. Поряд з ними існує багато інших приватних кредитних інститутів, але їх вклад у кредитування сільського господарства незначний. Усі ці клірингові банки, крім кредитування фермерів, активно здійснюють диверсифікацію послуг у боротьбі за сільськогосподарську клієнтуру. Із системою сільськогосподарського кредиту тісно пов'язані кредити під заставу землі, тобто іпотечні. З цією метою у Великобританії з 1928 р. функціонує Сільськогосподарська іпотечна корпорація, якій належить 5 провідних банків країни.

Комерційні банки в основному надають коротко- та середньострокові кредити. Інколи вони можуть надавати і довгострокові кредити, навіть на придбання ферми. Середньостроковий кредит надається строком від 1 до 5 років, а в особливих випадках – на 10 років і більше. Рівень відсотка, як правило, перевищує основну банківську ставку на 2,5-5 %. Процент сплачується один раз у півріччя. Забезпеченням кредиту є земля, поручительство, цінні папери тощо.

Сільськогосподарська кредитна корпорація, створена у 1958 р. для гарантування фермерських кредитів, виступає гарантом фермерів, які потребують банківського кредиту для проведення реконструкції ферм. Основна умова, що висувається, – результатом його використання повинна стати більша ефективність і доходність ферм. Молочна кооперація Великобританії надає кредити фермерам для придбання молока цистерн, інколи сама купує і здає їх в оренду. Фермерська м'ясна корпорація (ФМК) надає незабезпечені кредити до 1 року для придбання тварин на відгодівлю, купівлю племінних овець та відгодівлю власної худоби. В цьому випадку відгодовані тварини повинні бути продані ФМК. Процент вираховується на основі продажної ціни і пов'язаний із ставками банківського кредиту типу **овердрафту**.

Дуже важливим моментом при кредитуванні фермерів є їх платоспроможність. Тому всі кредитні інститути так чи інакше оцінюють кредитоспроможність фермерів. При цьому часто вимагаються гарантії. Наприклад, для придбання землі потрібний пакет документів. В інших випадках – тільки гарантії і поліси страхування життя. Суттєвою є репутація позичальника. Керівництво банками оцінює ризик, пов'язаний з наданням грошей в борг, надаючи перевагу тільки тим фермерам, які володіють не менше 50% вартості капіталу. Але бувають винятки, особливо якщо може бути запропоноване відповідне страхування.

Для подолання негативних наслідків пандемії коронавірусу Британська аерокосмічна промисловість вирішила створити фонд у розмірі 1 млрд ф. ст. (1.3 млрд дол США) для підтримки своїх постачальників. Експерти прогнозують, що від 20 до 30 британських постачальників знаходяться під загрозою, і що галузь може скоротитися до 40 % протягом 2021 р. Крім цього, Банк Англії вирішив ввести нову програму підтримки економіки на 200 млрд ф. ст. на додаток до діючої програми в розмірі 645 млрд ф. ст. Загалом, в результаті пандемії коронавірусу в 2020 р. ВВП країни за рік зменшиться на 1,6 %.

5.5. Фінансовий ринок Великої Британії

У 80-ті роки ХХ ст. відбулися значні зміни в структурі і регулюванні фінансового ринку країни. Фондова біржа була реорганізована, а традиційна система брокерів і дилерів була відмінена. В результаті, утворився ряд компаній, які стали проміжною ланкою між британськими і іноземними банками. В кінці 80-х років ХХ ст. були прийняті закони, що регулюють діяльність цих нових фінансових організацій. Система фінансових посередників в країні включає три рівні. На першому (вищому) рівні перебуває Банк Англії, на другому – комерційні банки, на третьому – спеціалізовані банки та фінансові інститути. Всі комерційні банки знаходяться під наглядом Банку Англії. Банк Англії ліцензує банки, які в основному працюють з населенням, інвестиційні, іпотечні і інші британські або іноземні банки. Розділові лінії в цьому секторі також стали менш помітні, притому, що банки, які працюють з фізичними особами, розділилися на іпотечні банки, банки страховок; банки по роботі з цінними паперами тощо. Банк Англії також

контролює ставку рефінансування, яка впливає на структуру і рівень процентних ставок.

Захист банківських депозитів у Великобританії здійснюється **Страховим фондом депозитів (СФД)** британських банків. Його створення уперше було передбачено Банківським актом 1979 року, який регулює з правового погляду діяльність СФД. Фонд почав діяти з 1982. СФД формується із вступних внесків банків-членів, обумовлених залежно від класу банку. Мінімальна сума внеску становить 10 тисяч фунтів стерлінгів, максимальна – 300 тисяч. За потреби розміри внесків можуть бути збільшені. Однак їхній максимальний розмір не повинен перевищувати 0,3 % від загального обсягу застрахованих депозитів. Очолює СФД правління, до якого входять керівник, його заступник, головний касир Банку Англії, а також кілька членів, що призначаються керівником. Членами правління є три контролери і кілька директорів банків – членів СФД.

У Великій Британії страхові компанії та пенсійні фонди спрямовують акумульований позиковий капітал у довгострокові інвестиції. Фінансово-кредитна діяльність є вторинною стосовно їх професійної спеціалізації — страхових справ приватного пенсійного забезпечення. Мобілізовані ними кошти вкладаються в операції на строк до 20 - 25 років (переважно в акції, інші цінні папери та нерухоме майно).

У Великій Британії сьогодні існує кілька організованих фінансових ринків. **Ринок цінних паперів** включає Міжнародну фондову біржу, яка працює із зареєстрованими цінними паперами і акціями (включаючи державні цінні папери і опціони); ринок незареєстрованих цінних паперів, для більш дрібних компаній, і третій ринок, для невеликих компаній, цінні папери яких незареєстровані. Дії на валютному ринку включають торгівлю депозитними сертифікатами, короткостроковими депозитами і ін. Інші ринки мають справу з євро, обміном валют, ф'ючерсами тощо. На 01.04.2019 р. капіталізація Лондонської фондової біржі становила 3,965 трлн дол США.

Найбільші фінансові установи світу розташовані у лондонському Сіті, в якому створені пільгові фінансові умови для їх функціонування. Вони активно використовують у своїй діяльності й залежні від Великої Британії офшорні юрисдикції, що викликає справедливу критику світового співтовариства. Лондон поки залишається провідним світовим фінансовим центром та Великої Британії, але після проголошення Брекзиту в 2016 р. його почали покидати провідні фінансові установи та підприємства світу.

Згідно оцінки агентства Bloomberg, у 2020 р. внаслідок пандемії коронавірусу фінансові втрати Великої Британії сягнуть 200 млрд ф. ст. Все це може негативно позначитися на стані фінансового ринку країни. Крім того, обсяг британської економіки зараз на 3 % менше, ніж він міг бути. Інвестиції у бізнес також зменшилися. Для боротьби з наслідками пандемії коронавірусу Банк Англії, за узгодженням з Міністерством фінансів країни, 11.03.2020 р. знизив рівень ключової ставки з 0,75 % річних до 0,25 %. А на екстреному засіданні 19.03.2020 р. Банк Англії ухвалив рішення про зниження ключової відсоткової ставки до 0,1 % - найнижчого рівня в історії Великої Британії.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи та видатки державного бюджету Великої Британії?
2. Які основні доходи і видатки місцевих бюджетів у Великій Британії?
3. Що представляють собою позабюджетні державні фонди у Великобританії?
4. У чому полягає особливість оподаткування доходів фізичних осіб у Великій Британії?
5. Які особливості функціонування юридичних осіб у Великій Британії?
6. Які особливості фінансового ринку у Великій Британії?

Лекція 6. ФІНАНСИ ІТАЛІЇ

- 6.1. Публічні фінанси Італії в фінансовій системі країни
- 6.2. Пенсійна система Італії та особливості її реформування
- 6.3. Місцеві фінанси та шляхи вирішення міжбюджетних проблем
- 6.4. Податкова система Італії
- 6.5. Фінанси домогосподарств в Італії
- 6.6. Фінанси підприємств в Італії

6.7. Фінансовий ринок Італії та його проблеми Контрольні запитання

6.1. Публічні фінанси Італії в фінансовій системі країни

Фінансова система країни включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси домогосподарств, фінанси підприємств, фінансовий ринок. У свою чергу, **публічні фінанси** включають державні та місцеві фінанси. До державних фінансів відносяться: державний бюджет, бюджети соціальних фондів, фінанси державних підприємств та установ. Провідною статтею доходів бюджету Італії (біля 89 %) є податки. Переважна частка державного бюджету Італії витрачається на соціальну сферу, допомогу регіонам, управління, науку і освіту тощо. Водночас ставиться питання підняти вік виходу на пенсію, оскільки на державні пенсії використовуються близько 15 % ВВП країни. В 2019 р. внески працівника та роботодавця до пенсійної системи в середньому склали 33 %, що було найвищим показником серед країн ЄС.

Крім того, загострюються фінансові протиріччя між Північчю і Півднем Італії, оскільки фінансові ресурси Італії переважно формуються на Півночі, а значну частку з них отримує Південь. Тому на Півночі Італії все більшої популярності набирають рухи щодо її відділення від країни.

Ускладнює фінансову ситуацію в країні й наплив іммігрантів з країн Азії та Африки, яких за 2015-2019 рр. прибуло в Італію близько 700 тисяч. Все це вимагає значних коштів на їх утримання та адаптацію, яких в країні не вистачає навіть для забезпечення бідних верств населення своєї країни.

Негативно впливає на ефективність формування та використання публічних фінансів Італії тісний зв'язок мафії з політиками різного рівня, хоча в останні десятиліття країна досягла значних успіхів у боротьбі з корупцією. Втіленням цієї політики був потік слабо контрольованих бюджетних трансфертів до італійських регіонів, влада яких допомагала уряду утриматися при владі. Корупційна складова таких механізмів була виявлена під час проведення операції «**чисті руки**», яка здійснювалася в Італії в 1990-х роках і розкрила мережу індустріального лобі, безпосередньо пов'язаного з мафіозними структурами. Було заарештовано 1,5 тисяч чиновників, політиків та бізнесменів. Це дало певні результати й в боротьбі з політичною корупцією. Так, в 1994 р. із-за цього припинили існування Християнсько-демократична партія та Соціалістична партія Італії. Боротьба з корупцією не припинялася й в XXI ст. Так, в 2009 р. екс-прем'єр Джуліо Андріотті був визнаний замовником вбивства журналіста Карліне Пекареллі і був засуджений до 24 років ув'язнення. Дуже великі претензії громадськість сьогодні має й до такого відомого політика і бізнесмена, як Сільвіо Берлусконі, якому поки вдається відбиватися від обвинувачень журналістів у корупції та зв'язках з мафією.

У зв'язку з негативними наслідками пандемії коронавірусу на початку 2020 р. для фінансової системи Італії, уряд країни розробив систему заходів з їх подолання. Уряд у березні 2020 р. запланував виділити 25 млрд євро на ці заходи. У травні 2020 р. уряд Італії схвалив новий пакет підтримки економіки на 55 млрд євро. Уряд виділив 25,6 млрд євро на розширення існуючої допомоги по безробіттю, понад 3 млрд євро на систему охорони здоров'я, 1,4 млрд євро на університети і понад 1 млрд євро на сільськогосподарський сектор. Загалом, ВВП країни за 2020 р. зменшиться на 4,8 %, тому Італія змушена звертатися до фінансовою допомогою до ЄС.

6.2. Пенсійна система Італії та особливості її реформування

За новими правилами до 2008 року чоловіка і жінки могли йти на пенсію в будь-якому віці за наявності 40-річного періоду сплати внесків. Надалі встановлюється можливість виходу на пенсію з 57 років при п'ятирічній сплаті внесків, але за умови, що їх загальна сума дає право на пенсію, що перевищує принаймні на 20 % нинішню соціальну. Після досягнення 65 років єдиною умовою для отримання пенсії є наявність п'ятирічного періоду сплати внесків. Після 65 років можна знов почати працювати за наймом, але за умови відмови від отримання пенсії. З введенням накопичувальної системи за базу розрахунків при нарахуванні пенсій береться

не заробітна платня працівника на останньому відрізку його діяльності, а величина сплачених ним внесків за все трудове життя.

Щомісячні внески до пенсійного фонду зараховуються на **особовий рахунок працівника**. Сплачені внески щорічно перераховуються відповідно до 5-річного змінного показника зростання ВВП. У момент виходу на пенсію її розмір розраховується шляхом множення суми внесків на особливий коефіцієнт, який варіюється залежно від віку працівника, забезпечуючи вищу пенсію тим, хто припиняє трудитися ближче до 65 років. Коефіцієнт перерахунку підлягає коректуванню кожні 10 років залежно від стану пенсійної системи. В даний час він варіюється від 4,72 (при виході на пенсію в 57 років) до 6,1 (при виході на пенсію в 65 років). Система розрахунку, таким чином, стимулює подовження періоду активної виробничої діяльності працівника.

Нове законодавство створило рамкову основу і для діяльності **добровільних пенсійних фондів**, доступних всім категоріям працівників. За офіційною оцінкою, в перспективі додатковим пенсійним забезпеченням буде охоплено до 2/3 загального числа зайнятих. В даний час працедавці і працівники відраховують по 2 % заробітної платні з кожної сторони; ще 2 % з боку працівників і 7 % із сторони працедавців повинні відкладатися на фінансування вихідної допомоги.

Крім того, згідно з рекомендаціям експертів, ресурси бюджету соціального забезпечення необхідно істотно перемістити з пенсійної сфери, по-перше, в сферу активної політики на ринку праці, адресованої всім категоріям трудящих, і, по-друге, в сферу цільових (адресних) виплат іншим категоріям непрацездатного населення, крім пенсіонерів. Водночас, перехід до нової системи розрахований на десятиліття, а бажаний результат може бути одержаний не раніше, ніж у 2050-му році.

6.3. Місцеві фінанси та шляхи вирішення міжбюджетних проблем

Місцеві фінанси Італії включають фінанси 5 автономних областей, 96 провінцій і 8000 комун. Італія до недавнього часу характеризувалася високим ступенем адміністративного контролю і централізованого розподілу ресурсів. Співвідношення витрат центрального і місцевих бюджетів складало близько 2:1. У 1990-і рр. була поведена реформа, яка була направлена на зміну відносин між центром і периферією на користь місцевих бюджетів. Новим Законом про оподаткування було передбачено розширення самостійності місцевих органів влади в формуванні своїх бюджетів. З 1989 р. біля 50 % коштів, необхідних для розвитку територій, надходять від податків, які стягуються безпосередньо місцевими органами. Ці та інші заходи істотно збільшили об'єм ресурсів, що самостійно витрачаються місцевими органами, хоча це не зменшило напруги у стосунках Півночі і Півдня Італії. Навіть італійське економічне диво (1950-1960 рр.) не пододало разючих диспропорцій між Північчю та Півднем країни. Нині відцентрові настрої найбільше проявляються в Ломбардії (центр-Мілан) та Венето (центр-Венеція). У Ломбардії проживає трохи менше 10 млн осіб, а регіон виробляє майже 21 % ВВП країни. У Венето живе трохи менше 5 млн громадян, але регіон продукує 9,4 % ВВП Італії. Ряд провідних політичних сил виступає за надання провінціям П'ємонт, Венето і Ломбардія незалежності та створення окремої північно італійської держави зі столицею в Мілані.

В Італії продовжуються процеси внутрішньої міграції і урбанізації, для величезного числа муніципалітетів характерні крихітні розміри і, відповідно, мізерність ресурсів, що створює проблеми у формуванні фінансової бази органів місцевого самоврядування. Для вирішення подібних проблем в Італії стали організовувати проміжні структури: з одного боку - асоціативного типу (союзи муніципалітетів); з іншого боку - провінції і міста-метрополії, території, що мають в своєму розпорядженні суттєвіші ресурси для планування і сприяння місцевому розвитку. Продовженням цих проблем є **«асиметричність федералізму»**. З ряду причин (історичних, географічних, економічних і інших) муніципальні утворення не здатні розвиватися на одному рівні, і, як наслідок, неможливе повсюдне затвердження податкової автономії. Тому урядом Італії була запропонована ідея впровадження «асиметричності федералізму». Вона полягає в тому, що якщо одні райони поки не здатні прийняти на себе всю відповідальність, пов'язану з автономними правами, то це не повинно стати перешкодою до отримання автономії іншими районами.

Складність вирішення фінансування місцевих бюджетів та реформування міжбюджетних проблем в Італії загострюється економічним спадом, який розпочався в країні з кінця 2004 р. Владі вдалося частково його подолати, але пандемія коронавірусу в 2020 р. знову призвела до падіння ВВП країни. У результаті карантину, пов'язаного з пандемією коронавірусу та спадом виробництва, державний борг Італії в 2020 р. зростає, за прогнозами експертів Європейської Комісії, до 160 % від ВВП, тоді як в 2019 р. він складав 135 %. В 2021 р., як вважають експерти, його вдасться тільки частково зменшити.

6.4. Податкова система Італії

6.4.1. Прямі й непрямі податки в Італії та їх роль у наповненні бюджетів різного рівня

Всі доходи приватних осіб в залежності від джерела їх виникнення поділяються на п'ять категорій, кожна з яких має свої особливості обчислення. Цими джерелами визначаються: а) земельна власність, нерухомість і будівлі; б) капітал; в) робота за наймом і вільні професії; г) підприємництво; д) інші джерела. Ставки **прибуткового податку з громадян** становлять (в залежності від доходів): 23 %, 33 %, 39 %, 43 %. Сума податку зменшується на суму індивідуальних пільг, розмір яких залежить від складу сім'ї: чим більше сім'я, тим значніші пільги.

Прибутковий податок з юридичних осіб з 1983 р. стягувався за єдиною ставкою в розмірі 30 %, а недавно його ставка була знижена до 24 %. Для фінансових і холдингових компаній, що оперують лише з цінними паперами, ставка прибуткового податку скоротилась до 7,5 %. Компанії та організації, де частка держави перевищує 50 %, сплачували податок за ставкою 6,25 %.

Податок на додану вартість був введений в Італії з 1 січня 1973 р. в порядку реалізації рішень країн-членів ЄС. В теперішній час цей податок складає 67 % в загальній сумі непрямих податків. ПДВ стягується з покупців більшості товарів та послуг на кожній стадії їх виробництва. Податок на додану вартість стягується за диференційованими ставками. Зараз їх чотири: знижені – 0 %, 4 % і 10 %, основна – 20 %. Нульова ставка застосовується до експорту товарів і послуг. Пільгова ставка 4 % застосовуються до предметів першої життєвої необхідності (хліб, молоко, газети, журнали). За основною ставкою 9 % оподатковуються промислові виробни, в тому числі текстильні. Продукти та спиртні напої, що продаються через ресторани, а також бензин та нафтопродукти оподатковуються за ставкою 19 %. Найвища ставка (38 %) застосовується до предметів розкоші (ювелірні виробни, спортивні автомобіли).

Спеціальні акцизи мають друге за величиною фіскальне значення серед непрямих податків. Вони збереглись в Італії стосовно декількох видів товарів та послуг (електроенергія, цукор, алкогольні напої та інше). Найбільш значні надходження забезпечує акциз на нафту та нафтопродукти. Іншим доходним об'єктом є тютюнові виробни.

Особлива категорія непрямих податків – **податки з ділових операцій** представлених такими інструментами як гербовий, реєстраційний та концесійний податки.

Гербовий податок стягується у формі продажу державою спеціального гербового паперу або гербових марок, необхідних за законом для належного оформлення різних комерційних документів. Розмір гербового податку диференційований за видами документів, а також залежить від суми угоди.

Реєстраційний податок виплачується в тих випадках, коли здійснюються угоди чи акти, які повинні бути зареєстровані державою у відповідних книгах. Ставка податку становить 3 % від суми угоди для організацій-платників ПДВ і 7 % - для інших покупців.

Особливості реформування податкової системи Італії

Для боротьби з масовим ухиленням від податків в Італії створений спеціальний воєнізований підрозділ: **Фінансова гвардія**, яка має в своєму розпорядженні гелікоптери, катери, бронетранспортери тощо. У 80-90-ті роки ХХ століття, а також на початку ХХІ століття в Італії було засуджено велику кількість мафіозі, державних службовців високого рангу та працівників органів місцевого самоврядування за відмивання «брудних» грошей та ухилення від податків. Разом з тим, економіка країни до сьогодні характеризується наявністю значною часткою тіньової економіки, рівень якої сягає майже 30 %. Для боротьби з нею та з ухиленням від оподаткування на початку ХХІ ст. Прем'єр-міністром Італії С.

Берлусконі була проведена **податкова амністія**, яка дала додатково в бюджет країни більше 30 млрд. євро. Ставка податку на амністовані капітали склала 10 %.

В 2005 р. на 12 млрд. євро була зменшена сума податку на корпорації, щоб зацікавити їх у збільшенні виробництва та створення додаткових робочих місць в країні.

Під час світової економічної кризи 2008-2009 рр. уряд країни був змушений підняти ставки податків, насамперед непрямих. Крім того, влада Італії стала оподатковувати доходи релігійних організацій від комерційної діяльності, чого до цього ніколи не робилося.

Під час пандемії коронавірусу в 2020 р. уряд ввів деякі податкові пільги для підприємств та фізичних осіб, щоб зменшити їх втрати.

6.5. Фінанси домогосподарств в Італії

В 2017 р., за даними Світового банку, ВВП на душу населення в Італії в за рік склав 40981 дол. США (за паритетом купівельної спроможності). У 2019 р. ВВП країни склав близько 1,94 трильйона дол. США, а ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) близько – 40,4 тис. дол. США. За підрахунками профспілок, в Італії людина віком до 30 років в останні роки заробляє в середньому 830 євро на місяць, що тільки на 100 євро більше базового доходу громадянина. У регіональному плані цей заробіток дуже диференційований: якщо на Півночі країни середній дохід становить 930 євро, то на Півдні – лише 740 євро. Загалом, 30 % італійських платників податків стверджують, що вони заробляють менш як 10 тис. євро на рік, живучи на суму, яка дорівнює базовому доходу громадянина. На Півдні країни таких нараховується 40 %.

Узагальнений **показник бідності** в Італії (за класифікацією ОЕСР) вище, ніж в інших провідних країнах Західної Європи. За офіційними даними, в 1999 році за порогом бідності знаходилося близько 11% сімей. У 2018 р. ситуація не покращилася: 27 % 24-34-річних громадян в Італії ніде не працювало й не навчалася. В основному роботодавці пропонують контракти на 3 місяці, які потім не продовжують.

Проблемою для Італії є значні відмінності у доходах бідних та багатих сімей та громадян у різних регіонах країни. Так, сім'я з доходом у 20 тис. євро отримує дотацію на освіту дитини в розмірі 200-300 євро, а сім'я з доходом 500 тис. євро – кілька тисяч. Водночас, багато людей на Півночі країни переконані, що Південь просто відмовляється модернізуватися та позбавлятися організованих злочинних кланів, які контролюють село і сільську місцевість.

На початку 2019 р. політична партія «5-ть зірок» разом зі своїми союзниками ухвалили закон про запровадження **базового доходу громадянина**, який можуть отримувати як на пенсіонери, так і на працівники. Всі, хто отримує менш як 780 євро на місяць у формі пенсії чи зарплати, можуть звертатися за отриманням базового доходу. Водночас, для отримання базового доходу річний дохід громадянина не повинен перевищувати 9360 євро, окрім місця проживання не повинно бути нерухомості вартістю понад 30 тис. євро, а на рахунку не може лежати більш як 6 тис. євро. Після затвердження заявки базовий дохід виплачується протягом 18-ти місяців, а після місячної перерви можна буде звертатися за допомогою повторно.

Уряд Італії у березні 2020 р. прийняв програму підтримки домогосподарств, яка, зокрема, передбачає наступні заходи. Уряд призупиняє виплату позик та іпотечних кредитів компаніями та сім'ями завдяки державним гарантіям для банків, а також збільшує кількість коштів, які фірми виплачують працівникам, що тимчасово не можуть працювати через карантин. Батькам пропонується спеціальний ваучер на 600 євро для компенсації послуг няні. Батьки, що працюють у приватному секторі, можуть йти в оплачувану відпустку та отримати до 50 % надбавки, якщо дитині до 12 років. Усі працівники із загальним доходом не більше 40000 євро, які продовжили працювати у березні 2020 р. під час надзвичайної ситуації, можуть отримати бонус у розмірі до 100 євро.

6.6. Фінанси підприємств в Італії

Високорозвинена промислова Північ гостро контрастує із депресивним, переважно сільськогосподарським Півднем, де все ще функціонують відсталі державні підприємства. У 50-60-ті роки ХХ століття держава активно стимулювала розвиток малого бізнесу в країні, особливо на депресивному Півдні країни. У наступні роки вона створила належні умови для розвитку великих підприємств у машинобудуванні, особливо – в автомобілебудуванні. На

початку 1970-х рр. сили приватномонополістичного капіталу згрупувалися навколо 3-х концернів: «Монтедісон», «Фіат», і «Піреллі». Зокрема, італійський концерн **«Фіат»** став одним із флагманів автомобільної галузі в Європі та світі. «Піреллі» - транснаціональна багатопрофільна компанія з штаб-квартирою у Мілані. Вона широко відома як один з найбільших виробників автомобільних шин та інших гумотехнічних виробів у світі. Зокрема, обсяг продажів шин компанії в 2016 р. склав 6,058 млрд євро.

У випадках наявності фінансових проблем у концерну «Фіат» італійський уряд завжди приходив йому на допомогу. Зокрема, так сталося й в 2020 р. Для посилення своїх позицій на ринку «Фіат» у попередні роки об'єднався з американською компанією «Крайслер», створивши концерн «Fiat Chrysler Automobiles» (FCA). У грудні 2019 р. FCA і Peugeot підписали угоду про злиття, рамках якої вони об'єднуються у четвертого за величиною виробника автомобілів у світі. Капіталізація об'єднаної компанії становитиме 46 млрд дол США. Водночас пандемія коронавірусу у першій половині 2020 р. негативно позначилася на діяльності цієї компанії. Так, у другому кварталі 2020 р. італо-американський концерн FCA отримав чистий збиток у розмірі майже 1,05 млрд євро. Також концерн скоротив виручку на 56 %. Квартальна виручка концерну у другому кварталі 2020 р. знизилася до 11,7 млрд євро з 26,7 млрд євро у другому кварталі 2019 р. Скоригований збиток до процентних і податкових виплат у другому кварталі 2020 р. склав 928 млн євро у порівнянні з 1,527 млрд євро у другому кварталі 2019 р. Глобальні продажі FCA у другому кварталі 2020 р. впали на 63 %, до 424 тис автомобілів.

За останні 20 років майже 500 італійських підприємств перейшли в руки зарубіжних власників. При цьому на них зріс рівень зайнятості, покращилася продуктивність праці тощо. Згідно дослідження Prometeia «Вплив іноземного поглинання на діяльність італійських компаній», з кінця 90-х років XX ст. і до сьогодні італійські компанії, придбані іноземними корпораціями, досягли досить високих показників: їх фінансовий дохід зростає щорічно в середньому на 2,8 %; рівень зайнятості – на 2 %; продуктивність праці – на 1,4 %.

Ставши частиною ТНК, такі компанії не просто збільшили обсяги продаж за рахунок виходу на нові ринки або покращили продуктивність, запровадивши більш досконалі системи організації праці. Важливо те, що перехід італійських підприємств під контроль ТНК, не призвів до зростання безробіття. Крім того, великі ТНК досить часто витрачають значні суми на наукові дослідження та інновації. Так, частка ТНК в цьому фінансуванні в Італії складає близько 24 %, хоча на них припадає тільки 7 % всіх італійських працівників. Загалом, ТНК в Італії виробляють 16,4 % загального обсягу виробленої продукції та 13,4 % доданої вартості.

Підприємства малого та середнього бізнесу становлять більше 90 % всіх зареєстрованих компаній в Італії. Багато з них, особливо на Півдні країни, контролюється італійською мафією, і, відповідно, ухиляється від сплати податків. Це, крім всього іншого, викликає відцентрові тенденції в країні, оскільки жителі промислової Півночі Італії не хочуть субсидувати бідний Південь, який не сплачує встановлені законом податки.

Згідно нового пакету допомоги економіці Італії, прийнятого в травні 2020 р., тимчасово заморожується корпоративний податок для всіх компаній з річним оборотом менше ніж 250 млн євро і надається безповоротна допомога в розмірі 40 тис євро для малих підприємств. Певні кошти виділені на підтримку туризму, який забезпечує 13 % ВВП країни. Готелі та морські курорти отримують податкові знижки. Крім того, 2 млрд євро отримує туристичний бізнес для адаптації під вимоги соціального дистанціювання відповідно до санітарних вимог.

6.7. Фінансовий ринок в Італії та його проблеми.

Країна активно використовує інструменти фінансового ринку для залучення інвестицій та для продажу державних цінних паперів. Фінансовий і банківський нагляд в Італії здійснюється Міжвідомчим комітетом з кредитів і заощаджень, Банком Італії та Національною комісією з контролю за фінансовими компаніями і фондовою біржою. Міжвідомчим комітетом з кредитів і заощаджень відповідає в основному за загальний нагляд у сфері кредитної політики і захисту ощадних внесків. Банк Італії готує проекти рішень щодо питань нагляду за резолюціями вище названого Комітету, встановлює правила нагляду і сам безпосередньо його здійснює у документарній чи

дистанційних формах. Банк Італії має майже необмежений доступ до звітності банків і бази даних за всіма банківськими кредитами. Він також володіє частками більше ніж 2 % в 12 компаніях, акції яких котируються на біржі, хоча це може розцінюватися іншими інвесторами як офіційне схвалення діяльності цих компаній. Зокрема, він володіє 5 % найбільшої страхової компанії «Женералі», близько 3 % конгломерату ТРІ, контрольованого сім'єю Аньелі, що володіє «Фіатом», 6 % компанії «Італгаз», 3 % інженерної компанії «Сасіб» та опосередковано володіє певною власністю в банківському секторі. Банк Італії пояснює вказані інвестиції такими причинами: 1) більше половини вкладень йде на потреби Пенсійного фонду службовців; 2) він тримає в акціях частину встановлених законом резервів. Частину своїх функцій Банк Італії передав Європейському центральному банку у зв'язку з введенням євро, який було запроваджено в обіг на території Італії 01.01.2002 р. Національна комісія з контролю за фінансовими компаніями і фондовою біржою контролює діяльність фінансово-кредитних установ на ринку цінних паперів.

Другий рівень кредитної системи Італії належить комерційним банкам, спеціалізованим фінансово-кредитним установам та небанківським фінансово-кредитним установам. Комерційні банки за формою власності в основному є державними. Вони в основному є універсальними, хоча деякі з них є спеціалізованими: банки рухомого майна, інвестиційні та депозитні банки. Крім комерційних банків кредитна система Італії включає й ряд спеціалізованих банків, зокрема народні (кооперативні) банки та ощадні каси. До небанківських фінансово-кредитних установ відносяться пенсійні фонди та страхові компанії. В Італії існує два типи пенсійних фондів: 1) інституційний тип (пенсійний фонд такого типу є незалежною юридичною особою); 2) контрактний тип (цей фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без право- і дієздатності).

Однією з головних проблем фінансового ринку Італії є залучення коштів інвесторів, передусім у державні цінні папери, щоб своєчасно обслуговувати державний борг. За розрахунками МВФ, в 2018 р. заборгованість країни відносно ВВП зросла до 131 %. В абсолютних цифрах це складало близько 1,7 трлн. євро. У довгостроковому прогнозі МВФ до 2023 р. заборгованість Італії становитиме 131 % від ВВП. Тому Італія залишається вразливою до рецесії.

Для зменшення надмірного державного боргу італійський уряд випускає державні цінні папери, які активно скуповує Китай. Інші ж інвестори бояться купувати італійські цінні папери, оскільки влада країни проводить ризиковану соціальну політику. Зокрема, дохідність державних позичок на початку 2019 р. знову впала нижче рівня, якого сягнула в кінці 2018 р. Тоді Європейська Комісія та уряд Італії запекло сперечалися про максимально допустимі обсяги нових боргів на 2019 р. Водночас, актуальна дохідність в розмірі 2,8 %, яку оголосили для десятилітніх державних цінних паперів Італії, і надалі є високою. Вищі надбавки за ризики, яких вимагають вкладники за свої кошти, показують, наскільки такі чинники, як велика державна заборгованість та недовіра до сьогоденішнього популістського уряду Італії, посилюють сумніви у платоспроможності держави.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи та видатки державного бюджету Італії?
2. Які особливості прямих податків в Італії?
3. Які особливості непрямих податків в Італії?
4. Які шляхи реформування пенсійної системи Італії?
5. Які основні доходи і видатки місцевих органів?
6. Які шляхи вирішення міжбюджетних проблем в Італії?

РОЗДІЛ 7. ФІНАНСИ ЯПОНІЇ

7.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

7.2. Публічні фінанси Японії

7.3. Податкова система Японії

7.4. Фінанси домогосподарств в Японії

7.5. Фінанси підприємств в Японії

7.6. Фінансовий ринок Японії

Контрольні запитання

7.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни складається з бюджету центрального уряду, місцевих бюджетів, фінансів підприємств різної форми власності, фінансового ринку та фінансів домогосподарств. У формуванні бюджету провідну роль займають державні податки, що приносять близько 64 %, а решта бюджету формується за рахунок місцевих податків. Туризм також дає країні значні доходи, оскільки в Японії він набув загальнонаціональних масштабів. До країни щороку приїжджають 3,6 млн. туристів, які приносять 3,8 млрд. дол. США доходів.

Суттєві фінансові ресурси направляються в Японії на соціальне забезпечення, оскільки в країні найвища в світі тривалість життя. Залежно від джерел фінансування соціальне забезпечення підрозділяється на соціальне страхування - забезпечення непрацездатних за рахунок бюджетних коштів і на виробниче страхування - за рахунок фондів, створюваних на підприємствах для виплати пенсій і допомог. Джерелами фінансування соціального забезпечення є автономні фонди державного соціального страхування, кошти державного і місцевих бюджетів, пенсійні фонди підприємств. **Фонди державного соціального страхування** створюються за рахунок внесків трудящих, підприємців і дотацій з державного бюджету. Ресурси цих фондів доповнюються також доходами, одержуваними від інвестицій самого фонду.

Стосовно воєнних витрат, то їх рівень в Японії, у порівнянні з іншими розвинутими країнами, достатньо низький. Вони не виходять за межі 1 % ВВП, що пояснюється умовами міжнародних договорів, укладених країною після поразки у Другій світовій війні.

Вкрай важкими для фінансової системи Японії стали землетрус і цунамі в березні 2011 р., які призвели до аварії та зупинки АЕС Фукусіма-1. Від стихійного лиха загинуло близько 19 тис. осіб, а 340 тис. японців були змушені залишити свої будинки. Загалом економічні збитки від цієї катастрофи оцінюються в 198 – 309 млрд. дол. США.

Фінансовий рік у Японії починається 1 квітня і закінчується 31 березня наступного року. Підготовка проекту бюджету здійснюється Міністерством фінансів і його департаментами.

7.2. Публічні фінанси Японії

Публічні фінанси Японії складаються з бюджету центрального уряду (загальний рахунок), бюджетів місцевих влад і спеціальних рахунків, які включають як спеціальні фонди, так і рахунки підприємств, служб, корпорацій, що належать центральним і місцевим органам влади.

Доходна частина бюджету Японії складається з податкових і неподаткових надходжень. До неподаткових надходжень в Японії входять доходи від орендної плати, продажу земельних ділянок та іншої нерухомості, пені, штрафи, доходи від лотерей, позики. Основу бюджету складають прямі податки.

Значну частину витрат державного бюджету складають соціальні витрати, а серед них – пенсії по старості та інвалідності. Пенсійна система Японії достатньо складна і багатощарова. Коштами державного бюджету забезпечується третина виплат базової пенсії. Всі інші доплати виплачуються за рахунок різних пенсійних фондів. За рахунок бюджету фінансується в Японії так звана **громадська допомога**. Вона охоплює тих, хто сам не в змозі забезпечити мінімальний рівень життя. До 2025 року планується підвищити витрати на соціальне забезпечення, а саме, підвищити рівень соціальної захищеності всіх, хто потребує її. 75 % виплат по загальній допомозі надається з центрального бюджету, 25 % – з бюджету місцевих органів влади.

Реалізуючи програму науково-технічного прогресу, уряд Японії збільшує державні асигнування на НДДКР. Особлива увага, яка приділяється науці і освіті, пояснюється тим,

що вони перетворились у головний структурний фактор економічного росту. У складі витрат на науку 13 % складають асигнування на соціальні науки, а 87 % – на природні і технічні. У найближчі роки намічено ліквідувати існуючий перекис у фінансуванні.

За рахунок державного бюджету фінансуються дорожнє (шляхове) будівництво, роботи по розвитку авіаційного і залізничного транспорту, системи зв'язку, витрати по ліквідації наслідків стихійних лих тощо.

В 2019 р. державний борг Японії склав близько 240 % від ВВП країни (у 2019 р. ВВП країни досяг рівня 4,87 трильйона дол США). Значний державний борг Японії насамперед пояснюється необхідністю стимулювання розвитку економіки країни, яка у 90-х роках ХХ століття пережила десятиліття **дефляції** та депресії. Все це негативно позначається на кредитному рейтингу країни. Водночас, треба враховувати, що поки що для Японії кредитний рейтинг – не більш ніж питання престижу. Понад 90 % усіх державних боргових зобов'язань належить національним інвесторам.

Бюджети місцевих органів влади

В Японії усього нараховується 14 округів і 47 префектур, які об'єднують 3045 міст, селищ, районів із самостійним бюджетом. Дохідна частина місцевих бюджетів склали з податкових і неподаткових надходжень, включаючи дотації з державного бюджету. В Японії місцеві податки не домінують у місцевих бюджетах, становлячи менше половини їх дохідної частини. Місцеві органи влади Японії мають право регулювання своїх податків, але не встановлення їх. Місцеві органи управління, крім податкових, мають до чверті неподаткових надходжень.

За рахунок коштів місцевих органів влади в Японії фінансуються розвиток виробничої інфраструктури, заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків стихійних лих. Крім того, через місцеві бюджети здійснюються витрати на підготовку робочої сили, виплату різних допомог, пенсій. Значна частина бюджетних коштів витрачається на утримання місцевих органів влади, у тому числі поліції, органів суду і прокуратури.

З метою перерозподілу фінансових ресурсів для вирівнювання фінансового потенціалу префектур у Японії створена спеціальна установа – **Фонд фінансового вирівнювання**. Формується він у складі бюджету центрального уряду. З метою визначення територій, які мають право на одержання коштів з Фонду вирівнювання, розраховуються бюджети так званих стандартних територій. Префектурам за рахунок Фонду вирівнювання гарантується базовий дохід в обсязі 80 %, а муніципалітетам – в обсязі 75 % від їх базових фінансових потреб. Фонд вирівнювання формується за рахунок таких відрахувань: 32 % надходжень особистого прибуткового податку, податку на прибуток корпорацій і акцизу на алкогольні напої; 24 % надходжень податку на товари і послуги; 25 % надходжень від акцизу на тютюнові вироби.

Спеціальні фонди в Японії

В Японії спеціальні фонди є складовою частиною спеціальних рахунків. До них відносяться страхові, пенсійні, ощадні і деякі інші фонди. З середини 80-х років в Японії здійснюється поступове реформування пенсійної системи. Завдання реформи – зробити так, щоб вона складалась з національної пенсійної системи (базова пенсія), яка охоплює все населення, і пенсій, що виплачуються найманим працівникам. **Базова пенсія** виплачується по старості, інвалідності, а також всім, хто потребує її. 2/3 фінансування забезпечується коштами різних страхових пенсійних фондів. Пенсійний фонд найманих працівників приватного сектора складається з відрахувань підприємств, внесків самих працівників і доплат з боку держави. Пенсія складає приблизно 70 % місячної зарплати працівника-чоловіка. Пенсійні фонди працівників державних і муніципальних підприємств і закладів формуються із коштів товариств взаємодопомоги, які створюються по місцю роботи, а також виплат самих підприємств і державних дотацій.

Для отримання базової пенсії по старості необхідний 25-річний трудовий стаж і 65-річний вік. Розмір такої пенсії може бути зменшений до 58 % встановленого рівня у випадку виходу на пенсію у 60 років і збільшений до 188 % при виході на пенсію у 70 і більше років.

7.3. Податкова система Японії

Всього в країні 25 державних і 30 місцевих податків. Їх можна класифікувати на три великі групи: **перша** – прямі прибуткові податки на доходи юридичних та фізичних осіб; **друга** - прямі податки на майно; **третя** - прямі і непрямі споживацькі податки.

Прямі податки на доходи з фізичних і юридичних осіб

Фізичні особи сплачують державний **прибутковий податок** за прогресивною шкалою, що донедавна мала шість ставок: 5, 10, 20, 23, 33, 40 %. Крім того, існує прибутковий податок префектури (5, 10 і 15 %), та місцеві прибуткові податки. За 2007-2014 рр. максимальна ставка цього податку зросла з 47,2 % до 50,6 %. Всі доходи в Японії діляться на десять категорій: 1) відсотки за внесками; 2) дивіденди; 3) доходи від нерухомості; 4) доходи від підприємницької діяльності; 5) заробітна плата; 6) бонуси; 7) вихідні допомоги, пенсії; 8) випадкові доходи; 9) змішані, різносторонні доходи; 10) доходи від капіталу. Основними податковими пільгами, якими користується середній платник податків, є «**базова пільга**» (неоподатковуваний мінімум доходу платника податків, рівний 350 тис. єн) і аналогічні пільги на дружину (чоловіка) і на кожного утриманця. Крім адресних, персональних звільнень, які широко застосовуються до оподаткованого доходу в цілому, існує ряд спеціальних пільг по оподаткуванню доходів, одержаних з різних джерел, введених в податкову систему з ряду важливих причин.

Податок на прибуток корпорацій в Японії зараховується в національний, префектурні та муніципальні бюджети. Національна ставка податку складає 33,48 %, префектурна - 5 % від національної, тобто 1,67 % від прибутку, і муніципальна - 12,3 % від національної ставки, або 4,12 % від прибутку. Таким чином, загальний об'єм вилучень по даному податку складає близько 40 % прибутку корпорацій. Але в Японії передбачені й пільгові ставки по даному податку для малого бізнесу. Базою оподаткування по даному податку виступає прибуток корпорацій, що визначається згідно з міжнародними правилами бухгалтерського обліку. За 2007-2014 рр. максимальна ставка цього податку зменшилася з 39,5 % до 37 %.

Податок на майно як вид прямого оподаткування

Юридичні і фізичні особи сплачують **податки на майно** за єдиною ставкою, яка в більшості випадків складає 1,4 % від вартості майна. Переоцінка майна здійснюється 1 раз в три роки. В об'єм оподаткування входять: все нерухоме майно, земля, цінні папери, відсотки по банківських депозитах. Податки сплачуються також у момент переходу власності від одного власника до іншого, тобто при придбанні або продажу майна. До цієї ж групи відносяться податок на реєстрацію ліцензій, гербовий збір, податок на спадок, податок на іригацію і поліпшення земель.

Ставка податку на спадок додатково збільшується на 20 % для спадкоємців, які не є дітьми, батьками, братами і сестрами, хоча загальна податкова ставка, включаючи ці добавки, не повинна перевищувати 75 % фактичної частки спадкоємця.

Особливості непрямих оподаткування в Японії

З 1 квітня 1989 року в Японії вступила в силу нова система оподаткування, в яку було введено **податок на споживання**, який подібний до ПДВ. Ним обкладається більшість товарів та послуг, а сплачується він їх споживачами. З жовтня 2019 р. його ставка дорівнює 10 %. Сума податку включається в продажну ціну товару. Експортні операції звільнюються від обкладення даним податком.

До групи непрямих податків відноситься і **митний збір**. Разом з тим, рівень митного збору на багато сільськогосподарських товарів в Японії є високим, щоб захистити власних виробників, передусім виробників рису.

Акцизне оподаткування в Японії має ряд особливостей. Наприклад, якщо в США і країнах Західної Європи метою введення додаткового оподаткування на алкоголь і тютюнові вироби був контроль за рівнем споживання товарів, то в Японії протягом довгого часу цей вид акцизів розглядався як одне з основних джерел податкових надходжень.

Необхідно відзначити і існування спеціальних податків в Японії на нотаріат, гербовий збір, на діяльність фондових бірж і операції з цінними паперами.

З 07.01.2019 р. влада Японії запровадила **податок на виїзд з країни** у розмірі 1000 єн (9,2 дол США), який повинні сплачувати громадяни всіх країн, які покидають Японію морем

чи літаком. Він включений у ціну зворотного квитка на літак або судно разом з іншими зборами. Кошти від цього податку були використані на розвиток інфраструктури напередодні літніх Олімпійських ігор у Токіо.

Особливості побудови й функціонування податкової служби в Японії

Структура національного податкового управління Японії є наступною:

1. 11 районних податкових управлінь.
2. 518 окружних податкових служб.
3. Податкова служба Окінави (зона розташування баз США).
4. Національний податковий коледж для підготовки службовців-податківців.
5. Національний податковий суд для розгляду податкових спорів.

При встановленні розмірів зарплати враховуються: 1) здібності; 2) успіхи в роботі; 3) досвід роботи; 4) строки отримання попередньої ступені.

Податкові обліковці

В Японії існує інститут податкових обліковців, яких нараховується 57 тис. осіб. Податкові обліковці – це люди, які допомагають платникам податків виконувати їх обов'язки (готують податкові документи, надають консультації по основних податках) Податкові обліковці повинні мати відповідну освіту і бути на обліку в Управлінні податкових обліковців Японської федерації товариств податкових обліковців.

7.4. Фінанси домогосподарств в Японії

В 2019 р. обсяг ВВП країни досяг 4870 млрд дол. США, а обсяг ВВП на душу населення сягнув майже 40 тис дол США. Основними доходами сімей є зарплата, пенсії та різні соціальні виплати, а основними витратами – сплата податків та зборів, комунальних платежів, оплата навчання дітей у ЗВО та медичних послуг. Згідно із законом, кожна дитина обов'язково повинна одержати шестирічну освіту у початковій школі і трирічну – у середній школі першого ступеня. В Японії діють понад 650 університетів, навчання у яких платне.

Сімейні пари з однаковим річним доходом в Японії платять різний прибутковий податок залежно від того, чи працює один член в сім'ї або двоє. Сучасна податкова система Японії підтримує сім'ї, в яких працюють обидва члени з приблизно однаковими доходами, тому сімейні пари, де працює тільки один член сім'ї, несуть важчий податковий тягар. Соціальне забезпечення включає різні види грошових виплат (пенсії, допомоги) і надання пільгових послуг непрацевдатним і безробітним. Залежно від джерел фінансування соціальне забезпечення підрозділяється на соціальне страхування - забезпечення непрацевдатних за рахунок бюджетних коштів і на виробниче страхування - за рахунок фондів, створюваних на підприємствах для виплати пенсій і допомоги. Пенсійна система Японії достатньо складна і багатопарова. Коштами державного бюджету забезпечується 1/3 виплат базової пенсії. Всі інші доплати виплачуються за рахунок різних пенсійних фондів. Для отримання базової пенсії по старості необхідний 25-річний трудовий стаж і 65-річний вік. Таким чином, дохід подружжя-пенсіонерів складається з базових пенсій чоловіка і дружини, пенсії по страхуванню найманого працівника. За рахунок бюджетів різного рівня фінансується в Японії так звана **громадська допомога**. Вона охоплює тих, хто сам не в змозі забезпечити мінімальний рівень життя. Така допомога надається на підставі закону про гарантії прожиткового мінімуму і виплачується по семи номінаціях: на повсякденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, материнство, по безробіттю, на поховання.

Негативно позначилися на економіці та на фінансах домогосподарств світова економічна криза 2008-2009 рр., а також пандемія коронавірусу у першій половині 2020 р., але держава прийняла відповідні заходи щодо подолання їх наслідків.

7.5. Фінанси підприємств в Японії

Економіка Японії ґрунтується на приватному підприємстві. До державної власності належать переважно місцеві комунальні підприємства і тютюнова промисловість. До кінця Другої світової війни найбільші корпорації були об'єднані у великі фінансово-промислові групи – «дзайбацу» – холдингові компанії, які контролювали всі дочірні фірми. Більшість корпорацій перебуває у сімейній власності.

Особливість економічного ладу в Японії - вертикальна інтеграція фірм, їх групування, що пронизує всю систему ділових відносин у країні. Розрізняються два рівні утворення

економічних угруповань. Перший — традиційний для більшості західних країн. Він базується на переплетенні капіталу та особистої унії. Унікальність японської господарської системи визначається наявністю груп (**кейрецу**), які є об'єднаннями великих компаній із дрібними та середніми, що базуються на зв'язках різних видів, головними з яких виступають виробничі, обумовлені головними фірмами. У зв'язку з тим, що кейрецу не є жорстко залежними організаціями, як, наприклад, вертикально інтегровані корпорації в США, а сукупністю жорстких і слабких взаємозв'язків, доцентрових і відцентрових тенденцій, це дозволяє їм легше пристосовуватися до вимог зовнішнього середовища.

Особливість японської економічної моделі полягає в єдності державного апарату і великого капіталу у вирішенні загальних проблем. Основні цілі і завдання загальнонаціональних планів економічного розвитку конкретно втілюються в змісті внутрішньо корпоративних планів, що мають директивний характер. За рахунок цього утворюється складна, взаємозв'язана система планування. Внутрішньо корпоративні плани у свою чергу також враховуються при розробці загальнодержавних програм через механізм консультацій з найбільшими об'єднаннями приватних компаній — «Міцубісі», «Кейданрен», «Дюкай», «Ніккейрен», а також з відповідними асоціаціями і фінансово-промисловими групами.

Загалом, у Японії проявилася чітка тенденція формування моделі економічного самоврядування без поєднання її з акціонерною власністю. Юридичні особи купують акції для забезпечення стабільності зв'язків з тими чи іншими фірмами. Система взаємного утримання акцій майже цілком виводить компанії з-під впливу коливань на фондовій біржі і зовнішньої скупки акцій. Встановлення довгострокових зв'язків між банками і компаніями забезпечується не тільки через взаємне володіння акціями, а й через кредитування.

В умовах державного регулювання і широкої підтримки розвивалося сільське господарство, основу якого становлять дрібні ферми. Наймана праця й орендні відносини не одержали тут широкого розповсюдження. Тільки 7 % господарств мають понад 2 га землі, а 70 % усіх господарств одержують свої доходи поза галуззю, і в основному в промисловості і в сфері послуг. Власники дрібних земельних ділянок працюють у себе в господарстві лише у святкові і вихідні дні. Держава є монополюним покупцем багатьох видів сільськогосподарської продукції за цінами вищими від світових.

Негативно вплинула на фінансовий стан компаній пандемія коронавірусу. Зокрема, Toyota Motor Corp втратила 35,45 млрд дол США за перше півріччя 2020 рр. у порівнянні з першим півріччям 2020 р.

7.6. Фінансовий ринок Японії

Фінансовий ринок Японії є одним із найбільших в світі, а Токійська фондова біржа належить до провідних фондових бірж. **Лістинг** на цій біржі проходять тільки першокласні цінні папери. Значне місце серед цінних паперів, які продаються на Токійській біржі, займають державні цінні папери, а також цінні папери провідних японських підприємств.

Сучасна кредитна система Японії включає приватні, державні та кооперативні інститути. За функціональним призначенням їх поділяють на емісійний банк (Банк Японії), комерційні банки та спеціальні фінансово-кредитні інститути. 55 % Банку Японії належить державі, а 45 % - приватним акціонерам. Останнім гарантуються дивіденди у розмірі 4 % річних. Решта прибутку надходить державі. Банк Японії забезпечує контроль за кредитною сферою, за стабільним функціонуванням системи платежів та розрахунків.

До державних фінансових організацій, які регулюють фінансову діяльність в країні, належать **Центральний банк Японії** і Японський банк розвитку, 11 суспільних фінансових організацій, а також система поштових установ. Японський банк розвитку утворений як допоміжний банк для забезпечення роботи приватних організацій шляхом надання довгострокових кредитів під фіксовані процентні ставки та участі в акціонерному капіталі.

До спеціальних фінансово-кредитних інститутів належать інвестиційні компанії (траст-банки), компанії зі страхування життя та компанії зі страхування майна, брокерські компанії, які здійснюють операції з цінними паперами, лізингові компанії. Зокрема, страхові компанії

акумулюють значні фінансові ресурси, які в основному використовуються для інвестицій у цінні папери.

Японську фінансову систему поєднує міжбанківська інформаційна система телекомунікацій, яка є найбільш розвинутою у світі, тому що, пов'язуючи за допомогою комп'ютерної мережі приблизно 5300 фінансових організацій і 42000 філій, дозволяє одержувати переведені з будь-якого місця кошти в той же день.

Крім традиційного фінансування країни через поточний бюджет, у Японії існує і паралельна, теж державна, система фінансування економічних проектів, але із залученням позабюджетних, у традиційному розумінні, коштів. Ця система називається державною інвестиційною програмою і використовується для розвитку пріоритетних, з погляду держави, виробництв та об'єктів. Сьогодні ця система існує у вигляді так званої Програми державних позик та інвестицій.

Японія є найбільшим світовим інвестором. Вкладення японських компаній у закордонні підприємства щороку оцінюються у 500 млрд дол США, з яких четверта частина капіталовкладень припадає на виробництво сировини, третина – на обробні галузі промисловості і більше третини – на забезпечення потреб зовнішньої торгівлі. Основні інвестиції спрямовуються до країн Північної та Південної Америки, Східної і Південно-Східної Азії.

Негативно позначилася на стані фінансового ринку Японії **епідемія коронавірусу в КНР** на початку 2020 р. Зокрема, японський фондовий індекс Nikkei225 втратив 2 % вартості на торгах на Токійській біржі 22.01.2020 р. на тлі зростаючих побоювань щодо поширення коронавірусу в КНР. В Японії також подешевшали акції виробників електроніки і промислового устаткування. **Контрольні запитання**

1. Яка основна особливість формування видаткової частини Державного бюджету Японії?
2. Які основні доходи Державного бюджету Японії?
3. Які ставки основних податків в Японії?
4. Яку роль відіграє держава у формуванні і використанні місцевих бюджетів у Японії?
5. Проаналізуйте рівень оподаткування доходів фізичних осіб у Японії. Від чого залежить величина їхніх податкових платежів?
6. В чому полягають особливості організації та діяльності податкової служби в Японії?

Лекція 8. Фінансова система Індії

- 2.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни
 - 2.2. Податкова система Індії
 - 2.3. Місцеві фінанси
 - 2.4. Фінанси домогосподарств
 - 2.5. Фінанси підприємств
 - 2.6. Фінансовий ринок Індії
- Контрольні запитання

8.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система Індії включає федеральний бюджет, бюджети 29 штатів та 7 союзних територій, фінанси органів місцевого самоврядування, фінанси підприємств, фінансовий ринок, фінанси домогосподарств. У 2017 році доходи консолідованого бюджету становили 153,5 млрд дол., а видатки — 205,3 млрд дол. Внутрішній борг становив 78 % від ВВП. Індія належить до країн, що розвиваються, із середнім рівнем доходів.

Основну частину доходів федерального бюджету Індії складають податкові надходження. Видатки федерального бюджету направляються на утримання органів влади, на різного роду дотації (в тому числі державним підприємствам), на оборону, на міжбюджетні трансферти тощо. Дуже складною проблемою для федерального бюджету є значний розмір дотацій різним групам населення (до 14 % витрат бюджету). За рахунок цих дотацій забезпечуються низькі ціни на деякі продукти харчування, на електроенергію на селі, на міндобрива для сільських виробників, безплатна освіта, різні види допомог жінкам, малозабезпеченим верствам населення, передусім тим, хто належить до нижчих каст. У

державному бюджеті також виділяються значні кошти на освіту. Кожний рік інститути і коледжі закінчують 3 млн. бакалаврів і 700 тис. магістрів, країна володіє одним із найбільших людських ресурсів в галузі інформаційних технологій. У 2016-2018 фінансовому році загальний дохід сектору інформаційних технологій досяг 47,8 млрд дол. (31,9 млрд дол. - внутрішній попит, 15,9 млрд дол. — експорт). Водночас, поки недостатні кошти виділяються на охорону здоров'я. У державних лікарнях Індії всього 715 тис ліжок, тобто 0,55 ліжка-місць на 1000 жителів. Для порівняння, в КНР цей показник складає 4,2 ліжка-місця, в США – 2,9 ліжка-місця, в ЄС – 5,6 ліжка-місць. Гальмують зростання доходів населення значні витрати країни на розвиток військово-промислового комплексу. Суттєвим чинником, що обмежує економічне зростання Індії, є нестача електроенергії. Так, наприкінці липня 2012 р. країна пережила найбільшу в історії техногенну катастрофу. Для виходу з цієї ситуації уряд наполягає на розвитку атомної енергетики.

Загалом, згідно довгострокового економічного прогнозу інвестиційного банку Goldman Sachs, опублікованого у жовтні 2008 року, через 30 років загальний ВВП Індії перевищить японський, а ВВП на душу населення до 2050 року зросте, порівняно з нинішнім рівнем, у 35 разів і опиниться на недосяжній для інших країн висоті. Адже, згідно з цим прогнозом, Індія виявиться єдиною у світі державою, в якій частка працездатного населення збільшуватиметься до кінця 2020-х років. В 2019 р. за обсягом ВВП Індія займала п'яте місце в світі – 3202 млрд дол США. Але карантин у перші місяці 2020 р., пов'язаний з необхідністю обмежити негативні наслідки пандемії коронавірусу, призвів до зменшення прогнозованих темпів розвитку. Щоденно від локдауну (жорстка ізоляція населення) Індія втрачає 4,64 млрд дол США. В країні суттєво зросло безробіття, впали доходи населення, знизився рівень споживання

8.2. Податкова система Індії

8.2.1. Оподаткування фізичних і юридичних осіб в країні

З 1991 р. в Індії почалося здійснення програми стабілізаційних реформ. У першу чергу було реформовано систему **індивідуального прибуткового оподаткування**. База оподаткування індивідуальним прибутковим податком була переглянута. Якщо раніше в неї включались тільки доходи резидентів і нерезидентів, отримані на індійській території, то тепер в базу входять і ті доходи, які отримані за межами країни. Резиденти були поділені на дві категорії – «звичайні» і «за визначенням». Останні отримали значні пільги, які дозволяли їм збільшувати і акумулювати свої особисті накопичення, що сприятливо позначилось на інвестиційному кліматі в країні. Згідно з діючим законодавством, громадянин вважається **«звичайним резидентом»**, якщо він був резидентом Індії протягом будь-яких 9 із останніх 10 років, що передували даному моменту, і перебував на її території в загальній сумі не менше 730 днів протягом останніх 7 років. Стягнення прибуткового податку з громадян відбувається безпосередньо біля джерела доходу, якщо це можливо.

Доходи фізичних осіб поділені в Індії на кілька категорій: доходи від зайнятості, які включають всі виплати, отримані працівником від свого роботодавця; доходи від нерухомості; доходи від банківського вкладу капіталу; доходи від підприємницької діяльності; інші види доходів. Доходи по кожній категорії підлягають оподаткуванню окремо з застосуванням пільг (якщо такі є), а потім складаються разом для визначення валового доходу, який підлягає оподаткуванню і який може бути зменшений при наявності відповідних вирахувань. Ставки **прибуткового податку з громадян** на річний дохід в діапазоні від 0–50 000 рупій складають 0 %, 50 000 – 60 000 рупій – 10 %, 60 001 до 150 000 – 22 %, і вище 150 000 рупій – 33 %. **Податкові пільги** стосовно отриманого доходу передбачають можливість зменшення суми доходу, що підлягає оподаткуванню, на 33,33 %, якщо сумарний дохід не перевищує 100 000 рупій (але при умові, щоб сума вирахувань була не більше 25 000 рупій); у випадку якщо він перебуває в межах 100 001 – 500 000 рупій можливість зменшення дорівнює 20 000 рупій, а вище 500 001 рупій пільги відсутні. По прибутковому податку індійських спеціалістів і творчої інтелігенції передбачені пільги з отриманих ними доходів за кордоном у валюті (прибутковий податок сплачується лише з 25 % винагороди).

Податки на доходи нерегулярного характеру включають доходи від домоволодіння, володіння автомобілем, використання комунальних послуг, а також від роботи особистого обслуговуючого персоналу. Отже, якщо найманий працівник користується такими комунальними послугами, як газ, вода і світло, не тільки в службових, а й в особистих цілях, то податок на їх використання складає 6,25 % його заробітної плати. У випадку найму на роботу в домі обслуговуючого персоналу (садовників, прибиральниць, охоронців тощо) з умовою їх проживання в домі, оподатковувана сума, що вираховується з наймача, складає 120 рупій в місяць з кожного прийнятого на роботу. Незначні за рівнем ставок платежі, тим не менше, забезпечують збільшення прибуткової частини бюджету, приводять до покращання податкової дисципліни.

Розглядаючи доходи від нерухомості, слід зазначити, що ринкова вартість будівель і землі (тобто сума, по якій власність реально можна було б здати в оренду чи щорічна рента, безпосередньо отримана) підлягають оподаткуванню. Виняток допускається в наступних випадках: якщо приміщення використовується для ділових цілей і професійної діяльності її власника; якщо власник займав житлове приміщення, яке не здавалось в оренду протягом даного періоду. При підрахунку оподаткованої бази роблять вирахування на ремонт, страхування, проценти по кредитах при придбанні нерухомості та ін.

У відповідності з бюджетом на 1998-1999 фінансовий рік з 1 жовтня 1998 р. був повністю скасований **податок на дарування**. Тепер будь-які дарування у вартісному виразі включаються у сукупний річний дохід одержувача, який обкладається індивідуальним прибутковим податком.

Податок на дохід з довгострокових капітальних вкладень дорівнює 20 %, у той час як ставка по короткотермінових – диференційована.

До пенсійного фонду працівників працедавці й працівники відраховують 12 % від заробітної плати. Фіксована ставка в 8,5 % сплачуються щорічно на отримані відрахування, що дозволяє сформувати фонд майбутніх пенсійних виплат працівників.

ПДВ було введено в Індії з 01.04.2005 р. за такими ставками: 0 % - базові продукти (продукти першої необхідності); 1 % - зливки дорогоцінних металів і дорогоцінне каміння; 4 % - промислові товари й капітальні товари масового споживання; 12,5 % - усі інші товари.

Великі питання В Індії викликало введення **єдиного податку на товари та послуги** в 2017 р. Причиною його введення була необхідність реформувати складну систему непрямих податків, яка відрізнялась у різних штатах Індії. В результаті протягом кількох місяців економічне життя в країні було дезорганізовано.

Ставки податку на **прибуток корпорацій** встановлюються так, щоб в максимальній мірі сприяти капітальним вкладенням і поступовому розвитку економіки країни. В 2015 р. корпоративний податок для індійських компаній складав 30 %, а для зарубіжних корпорацій – 40 %. Кожна компанія зобов'язана сплачувати авансом корпоративний податок з підрахованого доходу, якщо сума податку дорівнює чи перевищує 5000 рупій. В Індії існують багато різних пільг для підприємств. Головним чином, вони встановлені для того, щоб заохотити утворення нових промислових підприємств, їх просування в економічно відсталих регіонах країни, розвиток дрібного бізнесу, отримання іноземної валюти за рахунок експорту, а також з метою залучення в країну іноземних інвестицій.

Боротьба з ухиленням від оподаткування в Індії.

Проблемою для Індії є масове ухилення від сплати податків, особливо від прибуткового податку з громадян. Ще один показник проблем в економіці Індії – наявність значного тіньового сектору. Приблизно 25 % господарств країни випадає з централізованого обліку, обмежуючи доходи бюджету країни. З одного боку, в Індії існує значна частка бідних, а, з іншого боку, – найбільша кількість доларових мільярдерів, що їх має Індія після США і Росії, багато з яких приховують свої доходи в офшорах. Останнє веде до збільшення протестних рухів в країні проти цього явища, на що змушена реагувати влада. За даними уряду Індії, на рахунках іноземних банків у податкових гаванях зберігається близько 500 млрд. дол. США коштів індійських вкладників. В травні 2015 р. був прийнятий **Закон про тіньовий капітал та його оподаткування**, який вступив у дію з 01.07.2015 р. Цей закон передбачав штраф в розмірі до 90 % від вартості прихованих активів в доповнення до 30 %-

го податку, а в деяких випадках передбачав тюремне ув'язнення до 10-ти років. Разом з тим, індійські законодавці надали платникам податків можливість сплатити податок та мінімальний штраф за подібні діяння протягом короткого періоду.

8.3. Місцеві фінанси

Населення країни розподілене між 29 штатами, яким підпорядковані понад чверть мільйона органів місцевого самоврядування, з яких близько 3000 розташовані в містах, а решта – в сільській місцевості. Сільські органи влади, або **панчаяти**, у свою чергу поділяються на три рівні – районні панчаяти, **талуки** (окружні панчаяти) та селищні панчаяти. Органи місцевого самоврядування в містах складаються з муніципальних корпорацій у великих містах і муніципалітетах, **нагарів** (міських панчаятів) та зареєстрованих територіальних рад у малих містах.

Штати отримують близько 35 відсотків загального обсягу надходжень і після здійснення трансфертів спрямовують у видаткову сферу майже 55 відсотків своїх доходів. З іншого боку, органи місцевого самоврядування на міському й сільському рівнях отримують лише 0,6 відсотка ВВП, або 3 відсотка від загальної суми надходжень по всій країні. На власний розсуд вони розпоряджаються ресурсами, які становлять лише 2,1 відсотка ВВП, або лише трохи більш як 10 відсотків від загальної суми надходжень. Особливо мізерними є повноваження сільських органів місцевого самоврядування у сфері видатків і доходів. Практично, як показує досвід, окрім винятків у штатах Карнатака, Керала та Західна Бенгалія, децентралізація лишається явищем, яке реалізується переважно з ініціативи центру, а не зацікавлених штатів. Стосовно видаткових функцій більшість штатів використовують місцеві органи влади в ролі агенцій-розпорядників. По суті, в багатьох штатах функції сільських органів місцевого самоврядування переважно передбачають впровадження різних схем, розроблених центральним урядом або урядом штату.

Головним розпорядником коштів, які перераховуються штатам шляхом надання грантів і позик для задоволення їхніх планових потреб, стала Планова комісія. Згадані гранти й позики також розподіляються згідно з так званою формулою консенсусу, розробленою **Національною радою з питань розвитку (НРР)**. Трансферти в межах планових схем штатів становлять близько 22 відсотків від загальної суми трансфертів. Окрім цих двох каналів, різні центральні міністерства здійснюють спеціальні цільові трансферти на користь державного сектору або реалізують фінансові централізовані схеми, які можуть містити ті або інші вимоги щодо спільного фінансування.

Як на державному, так і на місцевому рівні виділяються певні кошти на вирішення однієї з основних проблем Індії: неконтрольованої народжуваності, що призводить до нестачі фінансово-економічних ресурсів Індії для забезпечення належного рівня життя для всіх груп населення. Вирішити проблему росту населення в країні намагались здавна. В 1952 р. Індія стала першою країною в світі, де була розроблена і почала здійснюватися національна програма планування сім'ї, метою якої була стабілізація росту населення на рівні, сумісним з вимогами економіки. Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. деякі штати стали проводити власні кампанії по скороченню приросту населення. В 70-ті роки ХХ ст. через відсутність розгалуженої системи охорони здоров'я було прийнято рішення організувати пересувні медичні клініки для обслуговування сільського населення, своєрідні виїзні табори по стерилізації. За один такий виїзд проводилось від 15 до 60 тис. стерилізацій. Однак цей захід не приніс бажаного результату. Сьогодні ситуація складається по-різному не тільки в різних штатах, а й в різних районах всередині одного штату. Для того, щоб програми по скороченню приросту населення краще доходили до цільової аудиторії, було вирішено їх децентралізувати.

В окремих штатах показники людського розвитку багато в чому наблизились до середньоєвропейських. Разом з тим, в країні залишається чимало відсталих в соціально-економічному відношенні штатів, таких як Біхар, Орісса, Уттар Прадеш та ряд інших.

У 2019 р. була проведена реорганізація штату Джамму і Кашмір, яка викликала незадоволення мусульманського населення, яке є домінуючим в цьому штаті. Індійська влада відмінила автономію цього штату, закріплену в Конституції, реорганізувавши його в дві союзні території, які залежать від федерального центру. Крім того, було дозволено жителям

інших регіонів Індії купляти землю в цьому штаті, що викликало заворушення та протистояння між мусульманами та індуїстами.

8.4. Фінанси домогосподарств.

За роки незалежності населення Індії зросло в чотири рази і на початок 2020 р. складало 1366 млн осіб, що ускладнює для уряду вирішення проблеми належного забезпечення такої кількості жителів. В 2017 р. ВВП на душу населення в Індії складало 7173 дол США. Водночас, відносно велика кількість молоді і нестача робочих місць для неї свідчать про те, що через 30-40 років Індії доведеться зіштовхнутися з проблемою незабезпеченої старості цих людей.

Основними доходи домогосподарств в Індії є заробітна плата працюючих членів сім'ї, соціальні виплати та допомоги держави та місцевих органів влади, а також – перекази заробітчанин. Пенсію отримує невелика частина пенсіонерів. До основних витрат належать сплата податків та зборів, витрати на харчування та навчання та охорону здоров'я. За порогом бідності в країні поки знаходиться 25 % населення, а розрив між доходами 10 % найбільш забезпеченої його частини та 10 % найбільш бідної складає більше 7,3 разу (хоча експерти вважають його значно більшим). Це вимагає від держави заходів підвищення рівня життя передусім бідних верств населення. В сучасних умовах бідняки та нижча верства середнього класу з доходом 90 тис рупій на рік (біля 2250 дол США), складають 22 % населення, але на них припадає 75 % споживання товарів масового попиту. До самого багатого населення відносяться біля 100 млн осіб. Середній клас Індії, за різними оцінками, сягає близько 300 млн осіб. В Індії базовий доход для середнього класу донедавна складав 2400 дол в місяць, хоча Всесвітній банк називає доход в розмірі 3500 дол в місяць для нижчої верстви середнього класу у розвинутих країнах.

Перевагою Індії, як і її проблемою, є те, що вона має наймолодше населення в світі у працездатному віці (більш ніж 50 % населення молодші 25 років). Але для молоді треба створити відповідну кількість робочих місць, що вимагає значних фінансових ресурсів. Інакше фінансовий стан багатьох домогосподарств не поліпшиться. Тому уряд заклав формування до 2022 р. «кваліфікованого ресурсу» працівників, що в кількісному виразі складе біля 500 млн осіб.

Модернізація виробництва, прискорення темпів економічного зростання сприяли підвищенню життєвого рівня населення країни в останні десятиріччя. Швидкими темпами відбувається ріст міст в Індії. Урбанізація відбувається в основному за рахунок розростання нетрів, що знаходяться у передмістях. Це призводить до перенавантаження систем життєзабезпечення і інфраструктури міст. 27 % міського населення сьогодні живуть без каналізації, 24 % – без водопроводу. До 2030 р. 72 % населення буде жити в містах. Підраховано, що для задоволення потреб зростаючого міського населення Індії необхідно щорічно будувати 3,6 млн. квартир, 66 тис. початкових шкіл і 3 тис. поліклінік.

Зайнятість в аграрному секторі та відповідно низькі доходи залишається непропорційно високою, що визначається неможливістю знайти іншу роботу. На грані банкрутства знаходяться мільйони селян-власників господарств з земельними ділянками менше одного гектара. Постійно потребуючи кредитів, вони змушені звертатися до лихварів, які надають позики під 50 % і більше. Тому уряд Індії провів списання офіційних боргів 30 млн. дрібних фермерів, але це була тимчасова допомога, яка не вирішила проблему в комплексі. Разом з тим, у деяких штатах, наприклад, у Кералі, дрібні фермери взагалі не платять податків, що забезпечує їх нормальними доходами.

За прогнозами, частка сімей з великими доходами зросте в країні вдвічі, з 3 % в 2018 р. до 7 % в 2030 р. Кількість домогосподарств з середніми доходами у вказаний період підвищиться з 54 % до 78 %. Чисельність сімей з низькими доходами з 2018 р. до 2030 р. зменшиться втричі. Зростання середнього класу виведе з бідності майже 25 млн осіб.

Для подолання негативних наслідків локдауну внаслідок пандемії коронавірусу на початку 2020 р. індійським урядом прийнята програма підтримки малозабезпечених верств населення вартістю 22,5 млрд дол США, яка розрахована на три місяці. Уряд країни запланував витратити частину цих коштів на закупівлю продуктів, а іншу частину переказати людям з низькими доходами, неповним сім'ям, працівникам сільського господарства та

будівельникам. Як вважають експерти, цієї суми недостатньо, оскільки в Індії нараховується близько 300 млн бідних людей.

8.5. Фінанси підприємств

Основними доходами підприємств в Індії є прибуток, а для державних підприємств значним доходом виступають державні дотації. Основними витратами підприємств в країні виступають сплата податків та зборів, виплата відсотків за кредитами тощо. Нові і вже існуючі підприємства, які функціонують в економічно відсталих районах країни, можуть отримати кредити для свого подальшого розвитку по занижених ставках. Ставки проценту по кредитах коливаються в межах 14-18 % і залежать, головним чином, від ступеня ризику. Крім цього підприємствам надається подовжений період повернення коштів. Період повернення коштів в середньому становить від 8 до 10 років з періодом мораторію на виплату боргу в перші 1-3 роки. Промислові підприємства, розташовані в економічно відсталих регіонах країни, можуть отримати субсидії від федерального уряду. Розміри цих субсидій зазвичай складають 15 % капітальних інвестицій компанії; а для деяких регіонів країни – 25 %.

Пільги, які надаються компаніям урядами штатів: субсидії в розмірі від 1,5 до 7,5 млн. рупій в залежності від розміру і місця перебування підприємств; звільнення від сплати податку з продажу на період від 5 до 15 років; звільнення від сплати міського податку; звільнення від сплати мита на певний період.

Експортні пільги: експортери мають право на повернення мита і акцизів, сплачених ними за матеріали і комплектуючі, які використовуються для виробництва експортної продукції; для промислових підприємств, які здійснюють експорт своєї продукції, діють пільгові фрахтові ставки; промислові підприємства, які здійснюють експорт своєї продукції, мають право на отримання пільгових кредитів в індійських банках; підприємствам, які функціонують у спеціальних експортних зонах і всім експортно-орієнтованим компаніям надається право безмитного імпорту капіталоємних товарів. Випуск експортної продукції також не обкладається податками з продажу, встановленими федеральним урядом Індії і урядами відповідних штатів.

Фінанси підприємств військово-промислового комплексу

Сьогодні Індія має розвинутий воєнно-промисловий комплекс (ВПК), який нараховує 39 державних підприємств і 8 приватних концернів, які випускають щорічно оборонної продукції приблизно на 3 млрд. дол. При цьому частка виробів громадського призначення на оборонних підприємствах становить в середньому близько 30-40 %, а в окремих галузях – 60-80 %, що суттєво підвищує їх рентабельність. Вміло проведена часткова приватизація компаній ВПК привела до притоку в цей сектор приватних національних і зарубіжних інвестицій. Плани підвищення обороноздатності Індії є визначальними як для ВПК країни, так і для розвитку пов'язаних з ним високотехнологічних виробництв і розробок. На першому місці тут стоять програми створення власних стратегічних ядерних і космічних сил, що переслідує не тільки чисто воєнні, а й політичні цілі. Великих успіхів добилась Індія і в розвитку супутникових технологій.

У зв'язку з тим, що лише частина діючих в країні АЕС поставлена під контроль МАГАТЕ, Організація країн – постачальників ядерних матеріалів відмовилась від продажу Індії природного урану. У відповідь на це Індія активізувала розробку реакторів на абсолютно нових принципах – на швидких нейтронах і з використанням в якості палива торія, запаси якого в країні у вигляді окису оцінюються у 500 тис. т (уранової руди – лише 80 тис. т). Ядерний комплекс країни дозволив на даний час, за оцінками експертів, виготовити від 65 до 100 ядерних і термоядерних боєприпасів, хоча офіційно визнається наявність 30-40 одиниць, яких достатньо, як вважають в країні, для здійснення «стратегії стримування».

Особливості фінансування підприємств телекомунікаційного сектору

За останні десятиліття Індія здійснила прорив у розвитку сучасних галузей промисловості, зокрема, в телекомунікаційному секторі, який фінансово підтримується державою. Останній включає в себе як виробництво обладнання, так і забезпечення послугами. Причому темпи росту обслуговуючого сектору вищі за виробничі. Телекомунікаційна промисловість Індії не отримала б такого розвитку, якби не підтримка з

боку держави, яка взяла на себе зобов'язання по створенню цього сучасного сектору, його подальшого динамічного просування і регулювання телекомунікаційного ринку. Головним державним агентом, який займається розробкою конкретної політики, є Телекомунікаційна комісія, підпорядкована Міністру комунікацій. Телекомунікаційна комісія курирує Департамент телекомунікацій, який видає ліцензії і патенти державним і приватним операторам мобільного і стаціонарного зв'язку, а також провайдерам міжнародного зв'язку. Вся Індія поділена на телекомунікаційні округи, які територіально можуть співпадати з територією цілого штату чи великого міста. В 1999 р. вийшла урядова постанова про те, що кожна телекомунікаційна компанія зобов'язана відраховувати 5 % від річного доходу на розвиток телекомунікацій в сільських районах і віддалених територіях. Зібрані кошти стали надходити на рахунок спеціально заснованого Фонду (USOF), у функції якого входять розподіл громадських ресурсів, інфраструктурна допомога, індивідуальна підтримка. Ця протекціоністська політика держави перебуває у стані розвитку. Зростання сектору телекомунікаційних послуг в Індії створило внутрішню базу промислового виробництва на відміну від Китаю, де частина аналогічної промисловості заснована на іноземних інвестиціях. Індійський же уряд робить акцент на розвиток національного виробництва.

8.6. Фінансовий ринок Індії

Країна характеризується розвиненим фінансовим ринком. За роки незалежності в Індії декілька разів була реформована банківська система. У 90-ті роки ХХ ст. уряд змушений був піти на лібералізацію політики в банківській сфері. Було дозволено створення нових приватних банків, у тому числі з іноземним капіталом. Вони можуть випускати акції для залучення капіталу, але контрольний пакет залишається за державою. При очевидних позитивних зрушеннях банківська система Індії має ряд суттєвих слабкостей. Це – обмеження кількості відділень, всього шість на 100 тис. населення, один із найнижчих показників у світі.

З початку ХХІ ст. Індія поступово переходить від статусу позичальника до статусу кредитора. Ставши в травні 2003 р. кредитором МВФ, Індія надала йому кошти в розмірі 205 млн. СДР. В червні 2003 р. та в лютому 2005 р. Індія внесла ще 235 млн. СДР в цей фонд. В 2008 та в 2009 рр. Індія збільшила обсяг своєї квоти в МВФ на 682,2 млн дол. та на 1,5 млрд. дол. США відповідно. В 2000 – ні роки на Африканському континенті Індія здійснила різні проекти на суму біля 2 млрд. дол. США.

З кінця ХХ ст. інтерес зарубіжних інвесторів до індійського фінансового ринку суттєво підвищився. Підвищеною увагою приватного іноземного капіталу фінансовий ринок Індії користується тому, що він забезпечує значні прибутки, хоча на ньому існують певні законодавчі обмеження. На найстарішій в Азії біржі в Мумбаї (до 1995 р. – Бомбей) обертаються акції 10 тис. лістингових компаній. Публічна первинна пропозиція акцій (ІРО) зростає в рік приблизно на 20-30 %. Чиста акумуляція ресурсів взаємними фондами зросла за останні роки у кілька разів, хоча показники не співставні з розвинутими державами. Якщо в США ринок акцій залучає 50-55 % накопичень домогосподарств, то в Індії 2-3 %.

Швидко розвивається венчурний капітал, який складає, за оцінками, від 750 млн. до 1 млрд. дол. Це приблизний показник, але його підвищувальна тенденція безсумнівна, оскільки очевидно намагання провідних компаній країни, також використати сприятливі перспективи інноваційних галузей. Конкуренція між ними і новачками невпинно буде зростати. Уряд, побоюючись перегріву ринку, намагається проводити моніторинг інвестицій іноземного приватного капіталу. Особливо уважно він ставиться до надходжень із КНР, Тайваню, Пакистану, країн Близького Сходу, а також до інвестицій з так званих податкових гаваней. Певна настороженість притаманна стосункам з Китаєм.

Для подолання фінансової кризи, яка почалась в країні у вересні-жовтня 2008 р., Уряд Індії розробив відповідний план. Для стабілізації ситуації було виділено 200 млрд. рупій (приблизно 4 млрд. дол. США). На цю суму були збільшені бюджетні витрати. Для підвищення споживацького попиту на 4 % було знижено податкове навантаження на фізичних осіб. Допомога надавалася і національному бізнесу, а з боку Резервного банку Індії – фінансовій системі, а саме, шляхом зниження його процентної ставки, що зробило більш доступним кредит для комерційних банків.

Економічне зростання в Індії склало в 2010 р. 7 %. Разом з тим, спад світової економіки в 2012 р. змусив і уряд, і населення більше коштів вкладати в золото. В 2011 – 2012 рр. ринок золота в Індії продовжував стрімко розвиватися, а країна перетворилася на основного покупця золота на світовому фінансовому ринку. Вкладення коштів у комерційні банки та в цінні папери в Індії не є дуже популярним, оскільки населення традиційно старається тримати свої заощадження в золоті. В 2011 р. в Індії було посилено державне регулювання накопичувальних видів страхування, що призвело до різкого зниження надходжень страхових премій. В 2011 р. загальний обсяг страхових премій в Індії скоротився на 5,5 %.

У наступні роки ситуація на фінансовому ринку країни залишалася відносно стабільною, про що свідчить ситуація на біржовому ринку країни, який розвивався достатньо високими темпами. Так, біржа BSE India Limited в 2019 р. займала 11 місце в світі серед 16-ти найбільших фондових бірж світу. Вона акумулювала 1482 млрд дол США сумарної капіталізації компаній, акції яких знаходилися у її лістингу (2,14 % світової ринкової капіталізації). Водночас, пандемія коронавірусу та введення карантину негативно позначилася на стані фінансового ринку країни у першій половині 2020 р. Тому держава була змушена прийняти ряд фінансових заходів з його стабілізації.

Контрольні запитання

1. Які основні доходи і видатки федерального бюджету Індії?
2. Які основні податки в Індії ви можете назвати?
3. Які основні доходи і видатки місцевих бюджетів?
4. В чому полягають особливості фінансування військово-промислового комплексу Індії?
5. Які основні доходи і видатки домогосподарств в Індії?
6. В чому полягають особливості розвитку фінансового ринку Індії?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності; пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.
2. Андрущенко В. Л., Варналій З. С., Прокопенко І. А., Тучак Т. В. Податкові системи зарубіжних держав: Навч. посіб. Київ: Кондор, 2012. 222 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. Київ: Либідь, 2000. 654 с.
4. Гайдуцький А. П. Економічні відносини у процесі інвестування колективних трансфертів міграційного капіталу на цілі соціального розвитку. *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 50–66.
5. Длугопольський О. В. Теорія економіки та державного сектора. Київ: Професіонал, 2007. 592 с.
6. Дьяконова І. І., Макаренко М. І., Журавка Ф. О. [та ін.]. Міжнародні фінанси: навч. посіб.; за ред. М. І. Макаренка, І. І. Дьяконової. Київ: ЦУЛ, 2013. 548 с.
7. Зобова І. Ю. Налоги и налогообложение в странах с исламской экономикой: учебн. пособие. Казань. ТГГПУ, 2008. 148 с.
8. Иванов Ю. Б., Давыдов Е. В. Системы налогообложения зарубежных стран; учеб. пособие. Харьков: ХНЕУ, 2006. 456 с.
9. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн. Київ: Кондор, 2021. 364 с.
10. Карлін М. І. Фінансові системи країн Америки. Тернопіль: Богдан, 2011. 300 с.
11. Карлін М. І., Івашко О. А. Фінансові системи країн Африки. Луцьк: Терен, 2012. 220 с.
12. Карлін М. І., Івашко О. А. Фінансові системи Австралії, країн та залежних територій Океанії. Луцьк: Терен, 2012. 180 с.
13. Карлін М. І., Липовський І. П. Фінансові системи зарубіжних країн: країни БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка). Луцьк: Терен, 2013. 360 с.
14. Карлін М. І. Світові офшорні центри. Київ: Кондор, 2015. 424 с.
15. Карлін М. І. Податкові системи зарубіжних країн. Київ: Кондор, 2018. 368 с.
16. Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. [та ін.]. Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 287 с.
17. Кліматичні фінанси: кол. моногр.; за заг. ред. М. І. Карліна. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 184 с.
18. Кравченко В. І. Про суспільні фінанси України. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 20–30.
19. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: моногр.; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 236 с.
20. Луніна І. О., Фролова Н. Б. Міжнародні тенденції формування податкових систем у після кризовий період 2008-2014 рр. та уроки для України. *Фінанси України*. 2015. № 8. С. 7–20.
21. Мартиняк В., Зволяк Я., Баранецька О. Фінансова безпека: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2016. 216 с.
22. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10/2013_1277.htm
23. Міжнародне оподаткування: навч. посіб.; за ред. Ю. Г. Козака, В. М. Сліпа. Київ: ЦУЛ, 2003. 550 с.

24. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн. Київ: ЦУЛ, 2003. 240 с.
25. Офіційний сайт Міністерства фінансів Польщі України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finanse-publiczne>
25. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1999. 164 с.
26. Острови скарбів для олігархів. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/06/6/324644/view>
27. Пікетті Т. Капітал в ХХІ столітті; пер. з англ. Н. Полонської. Київ: Наш Формат, 2016. 696 с.
28. Податкова система Польщі. URL: <http://www.migrant.info.pl/podatkowa-sistema-polschi.html>
29. Податковий кодекс України від 24.12.2015 № 909-VIII. URL: <http://sfs.gov.ua/nk>
30. Система місцевих платежів в Україні: теорія, історія, перспективи: кол. моногр. за заг. ред. М. І. Карліна, І. О. Цимбалюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 188 с.
31. Стіглиць Д. Економіка державного сектора економіки; пер. з англ. А. Олійника, Р. Скільського. Київ: Основи, 1998. 854 с.
32. Україна і план : чому офшори відходять у минуле. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/offshore/2019/10/29/652879>
33. Фінанси: підручник; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
34. Черник Д. Г. Налоги. Москва: ЮНИТИ, 2003. 300 с.
35. Чи врятує демократія? *Український тиждень*. 2015. №11. С.40–42.
36. Хейфец Б. А. Антиофшорное наступление мирового сообщества и российская политика. *Финансы*. 2010. № 3. С. 12–17.
37. Bielecki J. K. Amerykanski kryzys nam nie grozi. *The Wall Street Journal. Polska*. 2007. 19.09. S 1–9.
38. Bień W. Rynek papierów wartościowych. Warszawa: Difin, 2001. 374 s.
23. Gilmore W.C. Brudne pieniądze. Metode przeciwdziałania praniu pieniędzy. Warszawa: 1999. 210 s.
- 4Zarecki W. Operacja «Perestrojka» w brazylijskim futbolu. *Dzennik.pl*. 2007. 19.09. S. 30.
25. Malinowska-Misiang E., Misiang W. Finanse publiczne w Polsce. Warszawa: PLN, 2007. 732 s.
25. Owsiak S. Finanse publiczne. Ekonomia i polityka. Warszawa: PWN, 2006. 310 s.
26. Osiatynski J. Finanse publiczne. Ekonomia i polityka. Warszawa: PWN, 2006. 310 S.
39. Pekova Jitka. Hospodareni a finance uzemni samospravy. Management press, Praha. 2004. 375 s.
40. Therman T. International Efforts to Combat Money Laundering: The Role of the Financial Action Task Force. In: Money Laundering, H. L. Mac Queen (red). Edinburg, 1993.
41. Umova Modelova OECD. – Warszawa, 1996.

Карлін Микола Іванович
Проць Наталія Василівна

Конспект лекцій

Електронне видання